

DRUGI DIO

RATNE PRILIKE NA MAJEVICI I SEMBERIJI U VRIJEME NEPRIJATELJSKE OFANZIVE 1944. GODINE

Kasno uveče 15. marta 1944. godine stigao sam u štab 17. Majevičke brigade, u selo Brđane. Drugovi u štabu već su bili obavješteni o velikoj ofanzivi koju je neprijatelj preduzimao prema Semberiji i Majevisi. Komadant brigade Dušan Egić, njegov zamjenik narodni heroj Petar Borojević² kao i politički komesar brigade Milutin Pejanović, užurbano su radili na pripremanju jedinica za pružanje otpora neprijatelju. Poznao sam ih od ranije, pa je naš razgovor bio utoliko otvoreniji. Od njih sam nešto više saznao o namjerama neprijatelja, a obavjestili su me i o formiranju 38 Istočno Bosanske divizije, čiji je komadant narodni heroj Miloš Zekić³, raniji komadant 6 Istočno bosanske brigade, a politički komesar narodni heroj Vlado Rolović⁴.

Zanoćio sam u štabu brigade. Do kasno u noći razgovarao sam sa Petrom Borojevićem. S njim sam se upoznao u toku neprijateljske ofanzive na Sutjesci, kada je došao u našu Majevičku brigadu. Uvijek je bio tih i povučen, na riječima škrt, posebno kada je o njemu bila riječ. Bio je učesnik epopeje na Kozari, 1942. godine, kada je komandovao četom krajišnika. Kasnije je, prilikom napada na Bosanski Novi, teško ranjen u glavu i nogu. I dok se, u toku neprijateljske ofanzive, u Bosanskoj Krajini i Neretvi, kretao u koloni ranjenika-saopšteno mu je daje proglašen za narodnog heroja. Bio je, rekao mi je, toliko uzbuđen tom vijestju da nije stigao ni da se svojim ranjenim saborcima zahvali na čestitkama.

**NARODU
ZBJEGU**

Sjutradan sam se oprostio sa drugovima i krenuo u štab 38 divizije, koji se nalazi u kući Steve Nikolića u Donjoj Trnovi. U štabu sam zatekao komadanta 38. divizije Miloša Zekića kako diktira zapovijest za prestojeća dejstva divizije. Njega sam upoznao 1. marta 1942. godine, kada je Prvi Majevički NOP odred bio prinuđen da napusti Majevicu i povuče se u Birač. U narodu i njegovoj vojsci uživao je ugled proslavljenog komadanta 6. Istočnobosanske proleterske brigade, koja se posebno istakla u borbama na Sutjesci i u neprijateljskoj ofanzivi u Istočnoj Bosni krajem 1943. godine. Uvijek je bio nasmijan i spreman na šalu, sa borcima veoma blizak. Kad god je stigao sa borcima je prisno razgovarao ističući svoje povjerenje u njih. Stoga su ga oni u stopu slijedili u borbama u kojima je bio veoma hrabar, odlučan i energičan. Posjedovao je sve osobine ratnog komadanta koji je plijenio srca boraca, hrabrio ih u najtežim situacijama, ulijevao im vjeru u vlastite moći, snagu jedinice, ubojitost partizanskog oružja. Oni su mu uzvraćali pažnjom, povjerenjem i ljubavlju, opjevali ga u svojim pjesmama koje su se širile Istočnom Bosnom.

38. divizija, prema odluci Vrhovnog štaba NOV i POJ, formirana je 6. marta 1944. godine u Brđanima kod Trnove. U njen sastav ušle su: 17. Majevička i 18. hrvatska brigada i 3 NOP odreda: Posavsko -Trebavski, Majevički i Tuzlanski. Istovremeno je predviđeno da se, u najskorije vrijeme, od Majevičkog odreda formira treća Majevička, a od Posavsko -trebavskog posavska brigada.

1) Za narodnog heroja Jugoslavije proglašenje 24. jula 1953. godine.

2) Za narodnog heroja Jugoslavije proglašenje 27. februara 1943. godine.

3) Za narodnog heroja Jugoslavije proglašenje 20. decembra 1951. godine.

4) Za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je 9. aprila 1971. godine.

svojih 80 boraca, zatvarao pravac od sela Modrana i kontrolisao mostove na istoimenoj rijeci. Sa ovim odredom bili su: Mika Vujaković Umak i Milka Minić Ana.

- Majevički partizanski odred se prebacuje na sektor Vukosavce-Tobut-Priboj, sa zadatkom da zatvara pravac od Gornje Tuzle ka Loparama, kontroliše put od Busije prema Priboju i sadejstvu sa prvom Vojvođanskom brigadom koja se nalazila na prostoru Puškovac-Mirosavci.

- 18 Hrvatska brigada i Posavsko trebavski odred nalazili su se u Posavini, gdje su vođene borbe sa SS jedinicama, četnicima i ustašama.

Iz rasporeda snaga vidi se da su preduzete mjere da se učini što je moguće više na zaštiti bolnice u Trnovi, pri čemu su angažovane obje brigade, sva tri odreda i organizovana kružna odbrana.

Tih dana štab 38. divizije formirao je dva nova bataljona koji su ušli u sastav 17. Majevičke brigade: Jedan sa 180 ljudi, od terenske čete i predzdravljenog ljudstva iz bolnice u Trnovi: drugi od omladine, uglavnom članova SKOJ-a, kojom se povukli iz Semberskih sela pred nastupanjem neprijatelja. Ta brigada je tako ojačana. Pored već dobijenih zadataka, napadala je neprijatelja u Janji i odbijala je nasrtaje četnika koji su se iz Podrinja kretali u pravcu Trnove, sprečavajući ih tako da ostavare cilj spajanja sa SS jedinicama koje su pristigle u Semberiju.

Dok se tako konsolidovala odbrana u dubini, Druga brigada 16. vojvođanske divizije, čiji su istureni dijelovi bili prema Brezovom Polju, vodila je borbe protiv neprijateljevog sastava koji je prodirao od Brčkog i Brezova Polja. Pod neizdrživim pritiskom, morala se povući prema Donjoj Bukovici. O tim uvodnim borbama vođenim na prilazima Savi ostao je dokumenat:

"Dana 14. marta 1944. godine u 7. časova ujutru neprijatelj jačine do jednog bataljona (13. SS divizije) forsirao je rijeku Savu kod Bosanske Rače, dok su ostali dijelovi 13. SS divizije bili koncentrisani u Slavonskom Šamcu, Brčkom i selu Račinovcima na lijevoj obali rijeke Save. Jačina tih snaga, po ocjeni štaba divizije, mogla je biti 10.000 vojnika⁷."

Dana 14. marta, kada je 13. SS divizija iz Srema forsirala Savu i prodrla u Bosnu, štab 16. Vojvođanske divizije, cijeneći da je riječ o široj ofanzivi u kojoj će neprijatelj udariti i od Tuzle ka Loparama, naredio je Majevičkom NOP odreda da se iz Semberije prebaci na sektor Vukosavci-Zajednice. Dat mu je zadatak da zatvara pravac Tuzla-Lopare, Poruši ceste na tom sektoru i aktivira se protiv četničkih bandi na području Zlog sela i Labucke. Štab odreda će se na novim položajima hitno povezati s jedinicama 5. Vojvođanske brigade na sektoru Vakuf-Humci, te održavati tijesnu vezu s 1. Vojvođanskom brigadom na sektoru Puškovac-Mirosavci. U slučaju jačeg napada od Gornje Tuzle jedinice prve vojvođanske brigade su obavezane na sadejstvo s Odredom u razbijanju neprijateljskih snaga sa tog pravca⁸.

Suština naredbe Štaba 16. Vojvođanske divizije bila je u tome da Majevički partizanski odred, u sadejstvu s dvjema pomenutim brigadama, zatvori pravac od Tuzle ka Loparama i obezbjedi pozadinu jedinicama koje se budu povlačile od Save u rejon Majevice. Razumljivo je što je Štab 16. Vojvođanske divizije dao zadatak Majevičkom partizanskom odreda, koji je bio u sastavu 38. divizije, čiji se Štab nalazio u selu Trnovi. U NOR-u je na ime, poštovan princip: ako se neka viša operativna jedinica nađe na terenu partizanskog odreda onda njen Štab objedinjava borbena dejstva sopstvenih i njegovih sastava. O ovom naređenju obavještenje Štab 38. divizije.

SEMBERIJI PREDSTOJE CRNI DANI

Nakon što je 14. marta forsirao Savu kod Bosanske rače i u visini Brezova Polja 27. puk 13. SS "Handžar" divizije sa ojačanjima, prodirao je Semberijom, u nekoliko kolona. Jedinice koje su Savu prešle kod Bosanske Rače prema Bijeljini su se kretale u dvije kolone: Prvo- preko Velinog sela, Gornjeg Brodca i Batkovića, a Drugo- preko Rače, Balatuna i Trnjaka. Objе kolone u Bijeljini su ušle 17. marta. Usput su, prolazeći kroz sela, vršili zločine i plačku, palili i ubijali. Tako su u Batkoviću ubili 4, a u Bosanskoj Rači i Balatunu po 3 seljaka. Slično su činili i u ostalim selima kroz koja su prolazili: u Svinjarevcu i Brocu otkrili su nekoliko baza i pobili desetine teških ranjenika.

Semberska sela su prije nailaska neprijateljske ofanzive bila slobodna oko 8 mjeseci i u njima je bio razvijen politički i kulturno-prosvjetni život. Narodna vlast u potpunosti je funkcionisala i u njenoj organizaciji je većina stanovništva pred prodor neprijatelja izbjegla prema Drini, gdje se skrivala u šumama i čestarama pored rijeke. Iz sela kroz koje su prodirale SS jedinice čula se buka motora i odjeci rafala, što, uz stravično zavijanje pasa, ništa dobro nije nagovještavalo. Narod se nije vraćao u svoje domove. Hladna martovska noć natjerala je izbjeglo stanovništvo da se sklanja u prazne kolibe, oko kojih su postavljene straže. Iz sela nije bilo nikakvih vijesti do blizu

ponoći, kada je stigla vijest da neprijatelj pljačka sve što mu padne pod ruke. U Međašima su ubile SS jedinice političkog radnika Vojislava Đorđića koji je uzviknuo: "Živjela Rusija".

Sjutra dan je neprijatelj napustio sela i narod se vraćao kućama, nadajući se skorom povratku naših jedinica. U Semberskim selima nastalo je teško i mučno stanje. Nije više bilo igranki, nijesu se čule pjesme, nije bilo veselja. Vodili su se razgovori koje poginuo i koje uhvaćen, ko se i kako uspio skloniti ispred neprijatelja i šta treba dalje raditi, kuda hranu i stoku skloniti, a prije svega kako zaštititi sopstvenu familiju, rođake, selo. Svi su svjesni da Semberiji predstoje crni dani.

Po pričanju Dragoljuba Krstića, u selo Balatun je jedne aprilske noći došao četnički komandant Rajo Banjičić sa grupom svojih ljudi i ubili sekretara ćelije KPJ Milorada Ivanovića, veoma aktivnog i cijenjenog čovjeka. Te noći Ivanović se, sa grupom terenskih radnika, sklonio u kuću Rade i Pere Maksimovića. Njegova žena Živka je pod batinama priznala gdje joj se Milorad sklonio. Sa Miloradom su još bili Vujadin Trifković, Milorad Glišići Miloš Loc. Njih trojica su se nalazili na tavanu štale dok je Milorad Ivanović bio na straži.

Oko 21 čas grupa četnika, sa Rajom Banjičićem i Srđanom Bakajlićem na čelu, opkolila je kuću i uhvatila Milorada Ivanovića, Radu i Peru Maksimovića. Pored njih, povezala je članove njihove porodice. U kući je nastala gužva i vika četnika. Čuvši to, Vujadin, Milorad i Miloš poskakali su sa štale i počeli da bježe prema šumi. Za njma su četnici otvorili pušcanu i mitrljesku vatru, ali, na njihovu sreću, niko nije pogođen, iako vezan, Milorad Ivanović je, takođe, nagao da bježi. Uspio je, iako ranjen da se skloni u šumu. Odatle je pred zoru prišao kući Race Živkovića, tražeći od njega da mu odriješi ruke i previje rane, što ovaj nažalost nije htio da učini. Ujutru su četničke patrole, pretresajući šumu, pronašli Milorada u kući Živkovića, otjerali ga i sjutra dan sa jednom partizankom streljali u Trnjacima.

Neprijateljske snage koje su forsirale Savu kod Brezovog Polja, ka Bijeljini su se kretali preko Donje Bukovice i Donjeg Dragaljevca. SS jedinicama su se po prelasku Save, pridružili četnici i zelenokadrovci, koji su do tada vrlo vješto izbjegavali sukobe s našim jedinicama. Sada su i oni, najednom postali aktivni.

15. marta, napadnuta 2. Vojvođanska brigada koja je držala položaje na liniji Vršani-Donja Bukovica-Ražljevo. Napadnuta je iz tri pravca: Vršana, zatim od kolone koja se kretala od Brčkog u pravcu Brezova Polja i Popova Polja i od kolone koja je prodirala od Čelića preko Mrtvice. Brigada se našla u vrlo teškoj situaciji, pa je u toku dana pokušala da pruži otpor sa nekoliko protiv napada. U toku noći je bila prinuđena da se povuče prema selima Korenita i Bobetno Brdo.

-16. mart neprijatelj od ranog jutra nastupa od Brezova Polja prema Zabrdju i od Koraja prema Tutnjevcu. U ovakvoj situaciji 2. Vojvođanska brigada se prebacuje na položaj Gornje Zabrđe, vodeći uporedno teške borbe, pri čemu je neprijatelju nanijela velike gubitke, i sama imala veći broj poginulih i ranjenih.

-17. mart neprijateljske napadne kolone se spajaju u Zabrdju.

U izvještaju dostavljenom Štabu Trećeg korpusa, Štab 38. divizije tog dana, pored ostalog, navodi: 13. SS "Handžar" divizija ušla je u Bijeljinu iz pravca Sremska rača. 5 dana 16 i 36. divizija vode žestoke borbe sa neprijateljom. 17. Majevička brigada na položaju Čengiće-Trnova. Mačvanski odred u Obriježi. Majevički odred na položaju Tobut-Vukosavci⁹.

Dva dana prije toga jedinice 28. puka 13. SS divizije su već stigle u Brčko i imale zadatak da u "operaciji čišćenja", zahvate Posavinu, Trebavu, dio Semberije i Majevicu. Oko 15. marta iz Brčkog su krenule dvije kolone-1. pravcem Brčko-Čelić-Lopare-Tuzla, a 2. preko Gornjih Žabara i Srnica. Od Srnica kolona je okrenula u dva pravca-ka Gradčcu i prema Srebreniku.

Prema neprijatelju koji je nastupao pravcem Brčko - Čelić bile su jedinice prve Vojvođanske brigade koje su, povlačeći se pred daleko nadmoćnijim neprijateljem, davale otpor na uzastopnim linijama. Snage SS divizije su 15. marta zauzele Čelić. Istog dana odatle je krenula neprijateljska kolona u jačini od 600 vojnika, s namjerom da zauzme Koraj. Tom prilikom je naišla na vrlo jak otpor jedinica prve Vojvođanske brigade i bila prinuđena da se vrati u Čelić, pri čemu je imala oko 30 poginulih i ranjenih. Odmah za tim brigada je dobila zadatak da izvrši protiv napad i odbaci neprijatelja od Čelića prema Brčkom. U tom cilju je povukla jedinice iz Koraja, što je neprijatelj iskoristio i napadom iz pravca Bobetna Brda, zauzeo Koraj. Pošto je time situacija bitno izmjenjena, Štab brigade je odustao od napada na Čelić i sve snage usmjerio ka Koraju, tako je 16. marta ujutru neprijatelj protjeran iz Koraja. Međutim, SS -vojska odmah poslije toga preduzima kombinovan napad iz Čelića i Bobetina Brda i, potpomognute jakom artiljerijskom vatrom, uspjeli su da ovladaju Korajom. U toj situaciji jedinice 1. Vojvođanske brigade bile su prinuđene da se o . v i . Xu prema selu Babajači.

NAREDBA OBLASNOG KOMITETA

19. marta Oblasni komitet KPJ za Istočnu Bosnu, na osnovu analize nastale vojno političke situacije, dostavio Okružnom komitetu KPJ za Majevicu direktivu:

"Ne dozvolite da u ruke neprijatelja padne ma ko od rukovodećeg kadra. Oni zbog toga moraju biti u što tješnjoj vezi sa operativnim jedinicama da bi se sa njima, u posljednjem momentu mogle povući. Na terenu treba ostaviti samo one koji su neophodni i kojima je to moguće obzirom na mjesta gdje se nalaze. Sav kadar sa terena se ne smije povući, jer narod ne smije ostati prepušten sam sebi, mora se osjetiti prisustvo KPJ i u najtežim situacijama.

Treba naročito posvetiti pažnju uglednim građanskim ličnostima, prije svega onima koje su bile u organima vlasti i ne dozvoliti da bilo ko padne neprijatelju u ruke. Zbog toga ih treba što prije pokrenuti i staviti pod zaštitu vojnih štabova. Pri tome treba lično objasniti članovima žestinu i dugo trajanje neprijateljske ofanzive.

ODBRANA MAJEVICE

Po forsiranju Save kod Rače i Brezova Polja i prelasku kod Brčkog, neprijatelj poslije četverodnevnih borbi i uz velike žrtve uspio da proširi svoj mostobran i do 19. marta 1944. godine izbije na liniju: Bijeljina-Zabrđe-Tutnjevaca-Koraj-Čelić-selo Vražići što je značilo da je neprijatelj potpuno ovladao Semberijom i dijelom Posavine.

Na dostignutoj liniji neprijatelj se zadržao gotovo mjesec dana-do 11. aprila, vršeći pripreme za produženje napada. Privlačio je i koncentrisao svoje snage, izviđao naše položaje - nasilnim putem iz vazduha, preko četnika i zelenog kadra i danonoćno svojom artiljerijom tukao slobodnu teritoriju. Tako je uznemiravao i iznurivao jedinice NOV i POJ. Razlog više za tako temeljite pripreme neprijatelja bio je i u tome što je u svom nastupanju od Save do dostignute linije imao ravan teren, pogodan za upotrebu svih rodova vojske i svekolike tehnike, a odatle mu je pretstojalo brdovito, besputno i pošumljeno zemljište, koje će mu otežavati nastupanje i upotrebu tehnike i mehanizacije, naročito tenkova.

Snage NOV i POJ-a održale su položaj na liniji: Čengić-Donja Trnova-Bogutovo selo-Udrigovo-Žutavka-Kokošinjac. Predstojala je odbrana od jedne nove, zamašne i po karakteru od dotadašnjih sasvim drugačije ofanzivne operacije neprijatelja u Sjeveristočnoj Bosni. Razlike su bile velike i po nas otežavajuće i po snazi neprijateljevih jedinica, i po vremenu predviđenom za operaciju, kao i po načinu dejstava, a naročito po zločinačkom odnosu prema stanovništvu. Dotadašnje ofanzivne operacije imale su vremenski određen rok, dok ovu ofanzivu neprijatelj izvodi postepeno, uz detaljan pretres svakog šumarka i kuće, uz duže zadržavanje zauzetog terena.

Prodirući prema Majevisi, komanda 13. SS"Handžar" divizije iza napadnih klinova ostavlja je posadne jedinice, koje su kontrolisale svako selo, svaku raskršnicu i šumarak. Putem patroliranja, zasjeda i svakodnevnih pretresa potpuno su vladali zaposjednutim terenom imajući u tome doušnu pomoć četnika, ustaša i zelenog kadra.

U takvim uslovima bilo je teško političkim radnicima i organima NO vlasti da ostanu i djeluju na terenu koji je neprijatelj svestrano kontrolisao. O zadržavanju partizanskih jedinica, čak i manjih, nije moglo biti ni govora. Zato se većina političkih radnika i ljudi iz NO vlasti kao i veći broj porodica, morao povlačiti iz Semberije i Posavine s jedinicama NOV i POJ. Trebalo je izbjeći strašan teror neprijatelja.

BORBENA DEJSTVA 4.MAJEVIČKOG NOP ODREDA

4. Majvički NOP odred imao je u to vrijeme oko 600 mladih boraca, jer se pretežno popunjavao mlađim i neiskusnim ljudstvom. Manji broj starijih iskusnih boraca došao je u odred iz Trnovske i Jablaničke bolnice, koji su tamo bili na liječenju. Komandni kadar četa i bataljona bio je sa dosta velikim borbenim iskustvom, jer su u pitanju bili i ljudi mahom iz raznih brigada koje su poslije liječenja u partizanskim bolnicama na Majevisi, upućivani u Odred za vojne i političke rukovodioce.

Za politički i vojnički rad sa mladim borcima u odred u vrijeme, preduhitrla nas je neprijateljska ofanziva. Bilo je boraca koji nisu dobro znali da rukuju puškom, a pogotovu nešto više iz vještine ratovanja. Odred je u ofanzivu ušao nedovoljno obučen, bez borbenog iskustva i organizacione i političke čvrstine. Ali, uprkos svim tim teškoćama u kojima se zatekao, Odred je

z nekoliko prvih borbenih akcija, brzo očvrsnuo i kaleći se u dobroj mjeri brzo savladao oge nedaće i nedostatke iz vještine ratovanja. Nije to bilo ni brzo ni lako, ali su se promjene iz "a u dan, iz borbe u borbu, zapazale.

19. marta Štab 4. Majevičkog odreda je dobio naređenje od Štaba 36. Vojvođanske divizije da mah uputi jedan bataljon u selo Jablanicu sa zadatkom da obezbijedi bolnicu i pomogne lešaj ranjenika i bolesnika u baze. Za ovaj zadatak Štab odreda je odredio 2. bataljon, koji je mah krenuo u Jablanicu. Dva dana kasnije Štab 5. Vojvođanske brigade uputio je ijednu četu . bataljona takođe za obezbjeđenje ove bolnice.

U Jablaničkoj bolnici su bili smješteni ne samo teži ranjenici i bolesnici iz jedinica 36. jvođanske divizije, koje je sobom dovela povlačeći se pod borbom iz Posavine, već i preuzeti ijenici i bolesnici iz Srebreničke bolnice.

Toga dana, raspored Odreda na položajima bio je: 2. bataljon u Jablanici na obezbjeđenju nice: 3 baraljon u selu Pirkovci, držao položaj prema Čeliću: 1 bataljon u selima Labucka i ' ut,zatvrajući pravac od Tuzle; Štab odreda se nalazio u Vukosavcima u kući Erića.

eprijateljska artiljerija je sa položaja na Miladijama tukla tih dana neprestano jedinice 'reda i uznemiravala stanovništvo po selima. Neprijateljska artiljerija je naročito bila aktivna u bardovanju Vukosavaca, pa su zabilježene i žrtve među civilnim stanovništvom: bilo je 4 inulih i 2 teže ranjenih. To je bio i povod da se u štabu Odreda u Vukosavcima održi sastanak e su, osim vojnih i političkih rukovodilaca, prisustvovali i odbornici iz okolnih sela. Na tanku se razgovaralo o pripremama za kopanje baza, a onda u slučaju nailaska neprijatelja i njanju ranjenika i bolesnika u baze. Trebalo je sačuvati sanitetski materijal i životne imnice za našu vojsku. Pored toga, na sastanku se razgovaralo i o predstojećoj rijateljskoj ofanzivi i teškoćama koja će ona donijeti.

bjeglice iz Semberije već su donosile stravične priče o zločinima neprijatelja nad nedužnim ovništvom. Sastankom je rukovodio zamjenik političkog komesara odreda Dojčin Lukić, dni heroj. Diskusija, kraj petrolejke je trajala do dugo u noć. Prihvaćeno je dosta dobrih loga odbornika iz Vukosavaca VasilijaTešića.

egdje iza ponoći sastanak je završen i odbornici su se razišli u svoja sela. Samo odbornik ilije Tešić budući da je stanovao blizu, nije žurio kući, ostao je još u razgovoru s Dojčinom ićem. Imao je vlastito i nemilo iskustvo sa Nijemcima. 21. decembra 1943. godine, u jeku rijateljske ofanzive: spalili su mu kuću i sve pomoćne zgrade, jer su tu pronašli baziranu ljerijsku municiju. Poslije toga, stanovao je s roditeljima, braćom i sestrama, u kući Stanka ića.

ada je Vasilije došao kući, poslije sastanka, zatekao je sve ukućane budne, znatiželjne da u šta ima novo. Sjeo je da večera i taman počeo da priča o situaciji kada počеше da plodiraju neprijateljske granate oko kuće. Jake eksplozije i jaki bljesci uplašili su čeljad, iije dvadesetak minuta čeljad se skloni u podrum, Vasilije osta da bi vidio odakle tuče 'ljerija. Samo što je izašao iz kuće, usmrtila ga je eksplozija nove granate. Kako je na vratima e bilo više čeljadi, koja su ga odgovarala da ne izlazi iz kuće i ne izlaže se opasnosti, plozija granate je, pored Vasilija, koji je imao 23 godine usmrtila i njegove sestre Jelu i Milicu, že ranila braću Rada i Peru djecu CvikeTešića. Poginuo je i Miloš sin Stanka Tešića imao je ~o 12 godina, dok su Jela i Milica imale 20 odnosno 18 godina, a Rade i Pero 15 i 12 godina, je to prava tragedija za jednu porodicu, a onda iza selo. Na mjesto pogibije došao je odmah li štab Odreda. Unesrećnimaje ukazana ljebarska pomoć i upućeni su u bolnicu.

Jovan Radovanović **Radivoje Kovačević**
narodni heroj komandant odreda

Milo Mičić
komadant l.bat.

Filip Gligorević
komesar l.bat.

Izginule i teško ranjene poznavao sam dobro, jer sam iz istog sela, Vukosavaca. Bili su čestiti mladi ljudi, vrlo aktivni u radu omladine. Sa puno mladalačkog žara izvršavali su sve postavljene zadatke. U ratu su se bezbroj puta sukobljavali s neprijateljem i često im je život bio u opasnosti.

Ovu tragičnu vijest sam čuo u Trnovskoj bolnici i veoma me je rastužila. Sa Vasilijem sam išao u osnovnu školu. Družili smo se i kada smo poodrasli, išli na sijela i seoske vašere. Zajedno smo otišli u partizane i bili u istoj četi 1941. godine. Vasilije je uvijek bio vedar, stalno nasmijan i spreman na šalu.

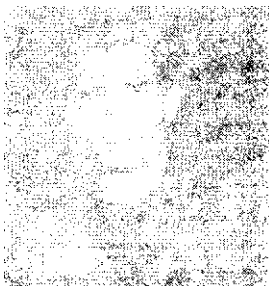
Od 16. marta do početka aprila 1944. godine nekoliko puta je oko 150 četnika napadalo na položaje prvog bataljona iz pravca Priboja i srednjeg Tobuta. Svi su ti napadi, nakon borbi koje su trajale 1-2 sata, odbijani i četnici uz veće gubitke natjerivani u bjekstvo.

Nastali su prvi dani aprila, što je, kalendarski, početak proljeća, ali je još bilo hladno, kiša je padala skoro svaki dan. Borci, dosta slabo odjeveni, ozebli i mokri, bili su na položajima vatre nijesu smjeli da lože, budući da je neprijateljska avijacija izviđala i artiljerija svakodnevno djelovala.

3. bataljon je držao položaj na Živkovom brdu i zatvrao cestu koja vodi od Čelića ka Loparama. Nekoliko puta neprijatelj je vršio nasilno izviđanje položaja bataljona, nastupajući manjim jedinicama od Čelića, da bi se, poslije kraće borbe, povlačio.

MERDŽO JE TEŠKO RANJEN

Osvanuo je 3. april, stiže tužna vijest: teško je ranjen politički komesar 3. bataljona Muharem Merdžić - Merdžo. Tog dana je neprijateljski izviđački avion, leteći od Čelića, preko Lopara, ka Tuzli, nadlijetao je položaj bataljona. Samo koji minut kasnije, počela je da tuče neprijateljska artiljerija iz pravca Miladija. Borci su se sklonili u rovove. Komandant bataljona Branko Stojanović-Krvavi, naredio je da se borci povuku iza prvih položaja, da na položajima ostanu posluge dežurnih oružja. Istovremeno se čula puščana i mitraljeska vatra iz pravca Čelića. Štab bataljona zaključuje da je neprijatelj, vjerovatno, krenuo u napad. Komandant i politički komesar bataljona, Branko Stojanović-Krvavi i Muharem Merdžić - Merdžo osmatrali su zemljište ispred položaja i odmah izdali prednjim dijelovima bataljona naređenje za otvaranje vatre. Neprijateljska topovska i minobacačka vatra i dalje je tukla po položajima na Živkovom brdu. Poginuo je puškomitraljezac Nikola^a a jedan borac je lakše ranjen. Počeli su neprijateljski mitraljezi da zasipaju položaje na Živkovom brdu, već se pomaljaju i SS vojnici kroz još neolistanu šumu prema našim položajima. Živkovo brdo je, inače, obraslo rijetkom bukovom šumom, strmo se spuštajući prema cesti i rijeci Gnjici odakle je neprijatelj nastupao. Teren je bio pogodan za odbranu. Naš teški mitraljez počeo je da tuče neprijateljske grupe vojnika koji su se prebacivali ka našim položajima. Za mitraljezom je vodnik Jovica Đurić i odjednom mu je oružje zakočilo. Priskočio je komandant bataljona krvavi da mu pomogne u otklanjanju zastoja. Došao je i komesar Merdžo. Stajao je sa bolničarkom Azetom više mitraljeza i posmatrao kako Branko Krvavi popravljja mitraljez. Krvavi ih upozorava da se sklone jer su kuršumi uvijek fjučali kraj njih. Kada je zastoj otklonjen i Krvavi je stao pored Merdže i bolničarke kao da prkose neprijateljskim vojnicima. U tom momentu zasuo ih je rafal iz "šarca". Na jednom se Merdžo uhvati za lijevo rame i pade na zemlju. Brzo je izvučen sa položaja i odmah se vidjelo da je teško ranjen između ključne kosti i srca. Hitno je previjen i prevežen volovskom zapregom u Jablaničku bolnicu. Borci bataljona su uspjeli da odbiju neprijateljski napad nanoseći mu osjetne gubitke. Komesar Merdžo je bio vrlo teško ranjen, krv se izlila u pluća. Ljekarnije mogao puno da mu pomogne. Prilikom posjete bolnici, Abdulah Sarajlić, komesar drugog bataljona počeo je da ga tješi, govoreći mu kako će brzo preživjeti, a na to mu Merdžo odgovori: "Umrijet ću, ali tako mora da bude, ovoj e revolucija i ona podrazumjeva žrtvovanje i života".

**Merdžić Muharem-
komesar bataljona**

MERDŽO JE TEŠKO RANJEN

U međuvremenu se iz Čelića kretala neprijateljska kolona od oko 200 vojnika, s namjerom da probije do Lopara. 3. bataljon je uspio da je vrati, o čemu je, uz želju da brzo ozdravi, obavješten i komesar Merdžo. A on je, kada je 6. aprila čuo eksplozije artiljerijskih granata na oločaju svoga bataljona, uzvratio porukom komandantu, da se bolje čuva.

7. aprila 1944. godine stigao sam u štab Odreda i čuo da je komesar Merdžo podlegao nama. Bolove je podnosio vrlo hrabro. Tih dana je postavljen za komesara Tuzlanskog NOP ireda. Nije stigao ni da primi novu dužnost - smrt je bila brža.

Merdžu, Muharema Merdžića smo zvali i Huso, s podjednakim poštovanjem izgovarajući i dan i drugi nadimak. Bio je zidarski radnik i predratni komunista, koji je sav svoj život posvetio dioničkoj klasi i svom narodu. Izrastao je u jednog od najaktivnijih komunista Tuzlanskog ;zena. 7. jula 1941. godine, zajedno s drugim članovima Oblasnog tuzlanskog štaba, odlazi u 'račda podiže oružani ustanak protiv okupatora i ustaša. U prvim danima ustanka jedan je od ijhrabriji boraca, što je doprinjelo da je postao vrlo omiljen u srpskim selima. Kao takav načajno je doprinosio jačanju povjerenja i saradnje među stanovništvom različite acionalnosti. U početnoj ustaničkoj godini biran je za komesara bataljona u Birčanskom NOP .redu, a kasnije ga srećemo i kao partijskog-političkog rukovodioca u 6. Istočnobosanskoj oleterskoj brigadi. Isticao se hrabrošću u mnogim borbama, posebno prilikom oslobođenja tizie, 1943. godine, kada je teško ranjen.

Muharema Merdžića - Medžu sam upoznao marta 1942. godine. Bio je čovjek koji je umio, plom riječi i jezikom istine, da osvoji čovjekovo srce, ulije snagu, otvori perspektivu. Gledao ?m ga na položajima kako hrabri i još neprekaljene borbe, juriša među prvima. Uvijek dnostavan, skroman, miran i odmjereno plijenio je ljude. Brnuo se za čovjeka, razumjevaao aborce, njihove poteškoće i nevolje, greške i zablude. U svakoj situaciji smogao je smage da odijeli teškoće sa svojim borcima, osvajajući ih visoko moralnim nadzorima i postupcima, 'pomo i dosledno se borio za stvarnu ravnopravnost svih naroda - u pravima, ali i obavezama, •tuda će njegova smrt ostati najteži i nenadoknativ gubitak 4. Majevičkog partizanskog odreda neprijateljskoj ofanzivi na Majevice 1944. godine. Ona mi je utoliko teže pala što je stigla u dan da sam, nakon liječenja u Trnovi primio dužnost komadanta Odreda. Prva vijest, pretužna: ače nijedna tih dana nije davala prava na optimizam.

U borbi u kojoj je Merdžo ranjen, na istom položaju je poginuo i nišandžija na teškom "itraljezu Nikola Milivojević iz Srednje Čađevice, a lakše je ranjen Stojan Kićanović.

Po Majevičkim selima 7. aprila su neprijateljski avioni bacali letke u kojima je pisalo da je 'avnina partizanskih snaga uništena i da bez potrebe ginu njihovi ostaci, pa treba da se odmah redaju njemačkim jedinicama, da bi sačuvali živote. Čitajući letak, desetar Cviko Antić nentariše:

H - "To je njihova propaganda. Ispada da oni nas, od 1941. godine pa do danas, svake godine nište bar po dva puta, a naše jedinice sve brojnije. Oni mogu da lažu svoj narod, a ne nas".

Prvih dana aprila na slobodnoj teritoriji Majevice prečnika oko 15 km. nalazila se dosta velika icentracija partizanskih snaga i ustanova. Tu je, pored ostalih bila i 36. Vojvođanska divizija, Ja je prethodno vodila teške borbe sa neprijateljem u Posavini, potom bila prisiljena da se svuče na prostoriju zapadno od Čelića. Zato vrijeme 16. Vojvođanska divizija pomjerila se i uzela položaje: 1 brigada Zlo selo-Tobut, 2 brigada Jablan grad Trnaji; 4 brigada smijenila je 7. Majavičku brigadu na prostoru: Janja-Donja Trnova-Bare, sa zadatkom da obezbjeđuje 5ke ranjenike u Trnovskoj bolnici, zatvara pravac Bijeljina-Trnova i kontroliše cestu Bijeljina-omik.

Položaje na Udrigovu i Žutavci po povlačenju 16. divizije zaposjeli su dijelovi 36. izije. Povlačenjem 36. divizije iz Posavine, područje Srebrenika ostalo je nezaštićeno pa je rijatelj mogao da ugrozi Jablaničku bolnicu. Zato je odmah Štab 38 divizije sa 17. jevičkom brigadom krenuo iz Trnove da obezbijedi to područje i ujedno komandovanje nad redima i 18. Hrvatskom brigadom.

10. april NOP Odred izvršio pomjeranje: Prvi i treći bataljon su sa dotadašnjih položaja krenuli "prostoriju sela Drijenče i zauzeli slijedeći raspored; 3 bataljon je držao položaje prema Čeliću »ražićima, 1 bataljon položaje: Podmajevice (K. 712) i Velika Njiva (T 760), zatvravajući pravac i vodi od Tuzle, dok je 2 bataljon i dalje obezbjeđivao Jablaničku bolnicu, s tim što je jednu 'u držao na položajima na grebenu Međednika (Gavranić-T. 721 i Greda-T. 771), zatvravajući ze koje vode od Tuzle prema Jablanici, a desno će vezu sa prvim bataljonom održavati trolama. Štab odreda je bio u Drijenči.

Uveče se sa terena vratio obavještajni oficir odreda, Leon Fliker Luka, i iznio utiske sa razgovora sa grupom seljaka iz Brnjika. Čuo je tom prilikom da su se neki mještani uplašili neprijateljska ofanzive, a ima ih koji se dobro drže. Takvih je, utisak je njegov, više.

- Malo je muslimanskih sela na Majevici - komentariše Dojčin - tako dobrih kao što je Brnjik, zahvaljujući Ahmetu Kobiću - Kobi. On je iza sebe ostavio partijsku organizaciju u Brnjiku i Vražićima, koja je radila ne samo u svojim već i u okolnim selima.

Sin tog poznatog revolucionara, Dževad Kobić, komadant je 4. bataljona našeg odreda, a mještani Brnjika su, koliko su god mogli, štitali srpski živalj od čeličkih ustaških zlikovaca. Čak su seljaci iz okolnih srpskih sela donosili djevojačko ruvo, ili pojedine vrijedne stvari i krili ih po muslimanskim kućama u Brnjku i Vražićima. To su bili duboki tragovi djelovanja Kobo.

Rođen u bogatoj porodici u Brčkom, Ahmet Kobić je još kao mladić čitao klasičnu i savremenu naprednu literaturu i brzo se opredjelio za rad u revolucionarnom radničkom pokretu. Već 1927. godine postaje član KPJ i idejama koje zastupa zrači ne samo u Brnjiku, gdje je živio, nego i u čitavoj Sjeveroistočnoj Bosni. Osvajao je simpatije i povjerenje radnika i seljaka, pa i jednog broja imućnih ljudi, lako je imao veliki posjed sa voćnjakom, Kobo nije iskorišćavao radnu snagu seoske sirotinje, već ih Domagao dajući im zemlju daje obrađuju bez ikakve naknade.

Ahmet Kobić - Kobo

Znao je cijele noći i provesti u razgovoru i pušenju sa seljacima iz okolnih sela, pristiglih u njegovu vodenicu dok mefjl zfto. Onako blagorodan, sa ljudima prislan, jednostavan u priči i častan u svakom pogledu, djelovao je na ljude, zbližavao ih i upoznao sa idejom KPJ, koje je na svojstven način znalački tumačio. Svojim neposrednim djelovanjem i radom ubrzo je postao veoma cijenjen, a dobro poznat policiji. Ona ga je često hapsila i mučila, pokušavajući da u njemu slomi ono što je osjećao i postavio sebi kao životni cilj. Uprkos svim zlostavljanjima ostao je dosledan svojim idealima. Od suda za zaštitu države osuđen je na dvije godine zatvora - zato što je bio član KPJ i što je širio komunističku propagandu. Robijao je u Sremskoj Mitrovici. Dostojanstveno je podnosio sve teškoće prkoseći neprijatelju, čime je rastao njegov ugled kod poštenog srpskog, muslimanskog i hrvatskog življa. Zahvaljujući vlastitom životnom iskustvu i iskustvu drugih, koje je poznao iz knjiga koje je čitao, činio je sve da ne dođe do vjereske netrpeljivosti među ljudima. Bilo je to od značaja za sprečavanje bratoubilačke borbe u toku rata, naročito u Brnjiku, Vražićima i selima gdje je Kobo djelovao.

Ustanak protiv okupatora i ustaške vlasti 1941. godine, Ahmeta Kobića je zatekao u Brnjiku, pa se oko tri mjeseca morao kloniti u tajnom skloništu, lako teže pokretan, stalno je održavao veze sa uticajnim ljudima u selu, čineći sve da ne dođe do bratoubilačke borbe. Njegova djeca: Jusuf, Dževad, Fadila, Mehmed i Avdo, vaspitavani su u patriotskom i revolucionarnom duhu. Odmah su krenuli očevim stopama, uključujući se u opštenarodni pokret za oslobođenje zemlje. Jusuf, predratni komunista, poginuo je u borbi sa ustašama kod Čelića, u oktobru 1941. godine. Kada je Ahmet saznao za pogibiju sina rekao je: "Ovo je revolucija, koja ne može biti bez žrtava. Dosta ćemo mi morati krvi prolići i ljudi izgubiti dok pobijedimo neprijatelja."

Nekoliko mjeseci pred smrt, Ahmet Kobić - Kobo je na konju, prebačen u sjedište Majevičkog partizanskog odreda u Vukosavce, gdje se liječio i radio za NOP. Dolazili su mu ljudi iz Brnjika, Vražića, Humaca i Nahvioca - da traže savjet u zlo ratno doba. Od njega su često i članovi Štaba odreda i Okružnog komiteta KPJ za Majevicu tražili mišljenje o određenim problemima koji su se

javljali. Njegovo iskustvo je u mnogim slučajevima bilo dragocjeno.

Ahmet Kobić je bio visokog rasta i dosta mršav uslijed bolesti. Volio je, u Štabu odreda, da sjedi na tronošću i prislonjen leđima uz toplu furunu. Svojim tihim i ubjedljivim glasom, u razgovoru s ljudima ulijevao je povjerenje u borbu i davao snage da se istraje u teškoćama.

Smrt je pokosila Ahmeta Kobića- Kobu 13. februara 1942. godine u Vukosavcima. Ugasio se život revolucionara koji ni u najtežim momentima nije klonuo duhom, već je gledao u budućnost sa puno odlučnosti.

ZAPOVJEST KOMANDANTA 38. DIVIZIJE

Dokument, pisan prethodnog dana, u 22 časa u Trnovi, Štab 4. Majevičkog odreda dobio je 4. aprila, u sjedištu u Drijenči. Nosio je broj 16 i glasilo:

"Situacija: jake neprijateljske snage započele su ujutru napad na 16 i 36. Vojvođansku diviziju, i to na liniji: Čelić- Koraj- Zabrđe-Suvo Polje-Modran. Pred nadmoćnim neprijateljem jedinice pomenutih divizija uzmicale su. U toku jučerašnjeg dana prema masivnom dijelu Majevice (na liniju: Jelica-Međeđa). Nije isključeno da će se pomenute divizije prebaciti na područje Birča, ako to do sada nisu učinile.

Naša divizija nalazi se sada u ovom rasporedu: 17. Majvička brigada na prostoriji Humci-Sitari-Jasenica; Majevički NOP odred na prostoriji selo Drijenča; Tuzlanski NOP odred Podorašje-Ljenobud; dijelovi 18. hrvatske brigade i Posavsko trebavski odred na prostoriji Srnice-Hrgovi-Gradačac-Modriča (jedan bataljon 18. hrvatske brigade očekuje se s puta).

Na pomenutom sektoru naše divizije u toku jučerašnjeg i današnjeg dana nije došlo do bitnijih promjena. Jedino su karakteristični neprijateljski ispadi od pravca Brčkog preko Bukvika, i to prema Skakavi, Srnicama, kao i popravljavanje mostova na Tinji.

U Tuzli, prema posljednjim izvještajima stanje bez promjene. Prema izvjesnim podacima, iz Doboja su isturene neke snage na pruži Doboju-Tuzla, da bi se sačuvala od bombardovanja savezničke avijacije. A to može biti i sa drugim namjerama. Nepotvrđene su vijesti da se zeleni kadar koncentriše u Pukišu, Gnojnici i Gračanici - u cilju napada na naše snage prema Srebreniku.

Nije isključeno da bi mogli uskoro uslijediti neprijateljski napadi na sektor naše divizije.

U cilju uspješnog manevrisanja i time čuvanja žive snage naših brigada i odreda u vremenu trajanja eventualne neprijateljske ofanzive na sektor Posavine, jedinice naše divizije postupiče na sledeći način:

1. Sve jedinice razviče do najveće mjere obavještajnu službu na ovim sektorima, da bi na taj način izbjegle iznenađenja od neprijateljskog napada.

2. Štabovi brigada i odreda držaće svoje jedinice prikupljene, čvrsto u ruci i nikako se ne razvlačiti na držanje položaja. Sa budnim osmatranjem i dubokim izviđanjem prema neprijatelju izbjeci će se svako iznenađenje, a prikupljene jedinice moći će brzo da se pokreću i da manevrišu.

3. Borbu protiv neprijatelja primati samo tamo gdje on nastupa slabijim snagama. Zabacivati se neprijatelju iza leđa i pojavljivati se tamo kad je on već prešao i eventualno ostavio slabija uporišta- posade. Ta slaba uporišta posade drsko napadati i uništavati.

4. Da bi bili pokretniji i brži u manevru - uzmicati i zabacivati se neprijatelju iza leđa. Jedinice će uglavnom samostalno manevrisati, i to:

a) 17. Majevička brigada u slučaju jakog neprijateljskog pritiska povlačiće se prema Jasenici i prikupiti se na Sjeverozapadnom dijelu Majevice (između Jasenice i Pravoslavne Špionice), odakle će izvršiti zabacivanje neprijatelju iza leđa i prebacivanjem nepovoljnim pravcem kako bi se našla u blizini Trnove, radi zaštite bolnice, protjerujući i uništavajući eventualne neprijateljske posade u Trnovi i okolini. Na taj način će se omogućiti izlazak naših ranjenika i bolesnika iz baza.

Sa 17. brigadom kretaće se i Štab divizije.

b) Majevički NOP odred će se u slučaju jakog neprijateljskog pritiska prebaciti na Međeđnik, da bi se u povoljnom momentu našao kod Jablanice radi prihvata tamošnje bolnice. Sa Odredom biti zamjenik komandanta divizije potpukovnik Ratko Perić, pod čijim direktivama raditi.

c) Tuzlanski NOP odred, u slučaju jakih neprijateljskih napada povukao bi se ka Srebreniku gdje bi se prikupio i odatle se zabacio neprijatelju iza leđa, manevrišući na prostoriji: Srebrenik-Jasenica-Potpeć-Smoljuća.

d) 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred, pod komandom jednog člana Štaba

divizije, izvršice povlačenje u slučaju neprijateljskog napada, i to na prostoriju: Muslimanska Zeljinja, Međeda, a odatle se zabaciti neprijatelju iza leđa i prebacivati se na teren Posavine gdje manevrisati. U slučaju nemogućnosti uspješnog manevrisanja na terenu Posavine, onda se prebaciti preko rijeke Bosne, oslonjajući se na Vučjak, a u Posavini ostaviti manje gerilske grupe, koje će ometati neprijatelja da ne bi nesmetano pljačkao i vršio zvjerstva, a koje će blagovremeno dostavljati izvještaje glavnini snaga, da bi sve ove u povoljnom momentu opet povratile na teren Posavine.

5) Opšte napomene:

a) Sve jedinice bazirati će na sigurna mjesta teška oružja (teške mitraljeze, bacače, bacačku municiju, eksploziv i dr). Ovo, naravno, učiniti u slučaju neprijateljske ofanzive, neposredno pred napad, ali blagovremeno. Komoru takođe osloboditi svih suvišnih prtljaga, kako bi ista bila što pokretnija i manja.

b) Prostorija za prikupljanje divizije poslije neprijateljske ofanzive: Jasenica-Srebrenik-Špionica, ukoliko se drugačije ne naredi.

c) Vezu sa ovim Štabom hvatati na prostoriji Trnove.

d) Znaci po već ugovorenim ključima.

Zapovijest je, "za Štab", potpisao potpukovnik Miloš Zekić.

Dolaskom u Štab Odreda, 7. aprila zatekao sam potpukovnika Ratka Perića, zamjenika komandanta 38. divizije, po čijim direktivama će se uglavnom raditi prema ovlaštenju datom od Štaba divizije. Prije 2 dana pristigla je borbeni zapovijest komandanta divizije u kojoj su bili naznačeni i borbeni zadaci našeg Odreda.

Zapovijest sam, kao komandant Odreda, pažljivo pročitao "Obrtao i prevrtao", kako narodna pjesma kaže- spremajući se za detaljni razgovor o zadacima Odreda s potpukovnikom Ratkom Perićem. Svjestan sam bio da će se od mene, rodom majevčanina i komandanta sa iskustvom, očekivati konkretni prijedlozi o angažovanju Odreda, naročito o zaštiti Jablaničke bolnice. Bio sam upoznat sa nekim podacima o zlodjelima SS jedinica u Semberiji, a posebno poznavao sam izdajničku ćud ovdašnjih četničkih komandanata. Neke ocjene čuo sam i u Štabu divizije u Trnovi, poslije čega su moje misli bile dosta sumorne. Međutim, vjerovao sam u svoje borbe, u snagu našeg oružja, u sebe, a najviše u narod Majevice. Neprijatelj je već prodrio u dubinu teritorije Majevice.

STRAVIČAN OBRAČUN SA NARODOM MAJEVICE

POKOLJ U VRŠANIMA, BUKOVICI I BREZOVOM POLJU

Prilikom nailaska jedinica 13. SS "Handžar" divizije seljaci su većinom bježali od svojih kuća, bojeći se da će SS jedinice vršiti zločine. Neprijatelj je to odmah zapazio, pa su njegove predhodnice, nailazeći kroz sela, smirivale stanovništvo i pozivale odbjegle da se slobodno vraćaju kućama. Dali su obećanja i nastavili kretanja, a narod je videći da ovi ne čine nikakve zločine, povjerovao obećanjima i vraćao se kućama. Međutim, iza tih "dobrih" nailazili su posebni SS odredi čija je specijalnost bila ubijanje ljudi, paljenje kuća i pljačka imovine.

U Vršanima su pokupili iz kuća veliki broj žitelja i potjerali ih prema crkvi. Mještani su išli mirno, očekujući najavljeno saopštenje. Pred crkvom se našlo oko 40 lica, među kojima 12 žena i 5 djece, kao i sveštenik Ljubomir Svitlić sa porodicom. Ubrzo je počeo stravičan masakr. Djecu su klali pred očima roditelja, ženama su sjekli dojke i ostale dijelove tijela. Muškarce su tukli kundacima i boli bajonetima. Taj masakr je trajao oko četiri sata. Konačno su dotukli sve one koji su još davali znake života. Stradala je čitava porodica Aćima Aćimovića od 8 članova. Jedini preživjeli svjedok tog zločina bila je Ruža Mitrović, domaćica iz Vršana koja bi takođe bila ubijena da je nije spasio jedan vojnik. Sklonila se u obližnju kuću i posmatrala cio taj strašni prizor.

Pošto su pobili sve, koje su dotjerali pred crkvu, neprijateljski vojnici su primorali Vladu Tomića da iskopa jamu u koju će biti svi pokopani. A kada je on to obavio i njega su strijeljali i ubacili u istu jamu. Druga grupa od 37 lica iz istog sela pobijena je nedaleko od crkve pored rječice Lukavice.

U Bukovici su strijeljali oko 40 lica. Poslije pokolja slijedila je pljačka, paljenje kuća i drugih objekata.

U selima Gornji, Srednji i Donji Dragaljevac samo u prvom naletu 13. SS "Handžar" divizija je

borcima. Kroz nekoliko dana neprijatelj je skupo platio svoj zločin sa više od 250 mrtvih i ranjenih vojnika. Među poginulim i ranjenim bilo je i onih vojnika koji su učestvovali u klanju i ubijanju nedužnih seljana Zabrdja.

POTRESNA PRIČA JELKE VASKOVIĆ

Stravična je priča ove 14 godišnje djevojčice, koja je 5 dana i noći ležala među mrtvim roditeljima. Spasio ju je jedan iz reda onih rijetkih SS vojnika, s "ono malo duše" i odveo u bolnicu u Brčko. Ona se poslije rata udala i rodila 4 djece. Živjela je u Zabrdju, baš u kući iz koje su u smrt povelj cijelu porodicu, sve njene najmilije. Sjeća se svakog detalja i svih patnji.

"Bilo je to u drugoj polovini marta 1944. godine. Zapucalo je sa svih strana. Bila sam pred našom kućom i vidjela kako se primiče neprijateljska vojska. Pobjegla sam u kuću. Bili su to SS vojnici koji su pred sobom tjerali naše komšije. Sve su nas istjerali iz kuće. Bilo nas je 5 djece otac i majka. Mog oca Cvijetina i komšije Krstu i Andriju zatvorili su u magazju, zatim su nas djecu i majku potjerali u kuću Krste Vaskovića koji je imao 8 članova porodice. Iz ove kuće nas 14, nešto kasnije pretjerali su u magazju. Nastao je vrisak i plač djece. Ja sam se skupila uz majku i prestrašena drhtala. Roditelji su tješili djecu da nas je vojska potjerala radi davanja nekih obavještenja i da će nas vjerovatno pustiti kući.

Poslije kraćeg vremena, istjerali su nas pred zgradu, pod jednu krušku. Koliko se sjećam bilo nas je oko 40. Majke su držale malu djecu na rukama, a ispred nas su bili postrojeni njemački vojnici sa uperenim puškama. Naredili su nam da legnemo i odmah su otvorili vatru po nama.

Od prvog rafala ubijena je moja majka koja je bila uz mene zbijena sa sestrom koja je tada imala 5 godina. Obadvjema ručicama držala se za skut majkine haljine. Ja sam prva pala, a one preko mene. Pala sam glavom u neku udolinu gdje je bila neka tečnost, voda ili krv-ne znam. Osjećala sam da me guši krv koja je iz strijeljanih tijela tekla. Kao kroz san čula sam pucnjavu i jauke. Izgubila sam svijest. Kad sam se probudila bio je skoro mrak. Čuli su se glasovi nekoliko vojnika koji su provjeravali da li slučajno ima još neko živ. U mojoj blizini, a svi smo bili u gomili, sinčić Krste Vaskovića, koji je imao 7 godina bio je ranjen. Molio je SS vojnike da ga ne ubiju. Ubrzo je odjeknuo pucanj i dječiji glasjezamukao.

Opet sam utonula u san nijesam mogla da se snađem. Nešto me je pritiskalo, bilo mi je hladno pa vruće, bila sam žedna. Pomalo sam dizala glavu, ali sam ponovo gubila svijest.

Nekoliko dana kasnije SS jedinica je naišla na mrtve. Među njima sam se potpuno nemoćna, mučila. Bacili su na nas granje i tarabu. Kraj mene je ležao mrtav moj stric sa djetetom u naručju starim dvije godine i baš njegova krv me je gušila. Uzela sam njegovu šubaru i koliko koliko se zaštitila. Nekoliko dana kasnije ponovo su došli SS vojnici. Baš pored mene počeli su kopati rupu. U jednom momentu čula sam kako je neko od onih koji su kopali rupu za mrtve rekao: "Aman je ovo dijete živo?" Drugi je odgovorio: "Gdje će toliko dana živjeti!" Drmali su me za kosu, a ja sam lice pokrila rukama, moleći ih da me ne ubiju. Rekli su da neće. Odnijeli su me u moju kuću, gdje je bio jedan njemački oficir. Tu sam i prenoćila. Ležala sam iscrpljena i izbezumljena, u uglu sobe, ulijepljena krvlju. U mene su gledali kao u neko čudovište.

Sutradan su me zamotali u čebe, ubacili u vojni kamion i krenuli cestom prema Koraju. U kabini kraj šofera sjedio je neki oficir, valjda zadužen da me preda kome treba, i tako smo stigli u Čelić gdje smo prenoćili. Osjećala sam stalno nekakvu žeđ i vrućinu. Već 7 dana ništa nijesam jela. Tražila sam u Čeliću malo vode, ali mi nijesu dali. Tumač mi reče: "Ukoliko se napiješ vode Umrijet ćeš." U Čeliću je do mene, na moju nesreću, došao jedan ustaša koji je počeo da me ispituje: ko sam, odakle sam i zbog čega sam toliko umrljana krvlju. Rekao je: "Sigurno je tvoj otac partizan" dodavši da me treba ubiti. Preklinjala sam ga svačim na svijetu da mi poštedi život. Ustaša je bio neumoljiv: Izvadio je pištolj i poveo me iz kuće, da me ubije. Na moju sreću naišao je njemački oficir, koji me je dopratio i uzeo za ruku poveo i spasio me".

Dovezli su me u Brčko i smjestili u bolnicu, rekli su: "Kad se izliječiš vodićemo te u Njemačku". Prilikom davanja podataka o sebi upoznala sam se sa medicinskom sestrom Dušankom Savić, čiji je otac rođen u susjednom Magnojeviću i bio predratni trgovac u Brčkom. Dušanka me dugo gledala, toplo zagrlila i čvrsto stegla uza se. Kao da sam joj najrođenija, govorila je: Neću dati da te vode u Njemačku, već ću te odvesti svojoj kući i bićeš moja, ja ću te školovati". Stvarno, kada su me izliječi, Dušanka me odvela kod svojih roditelja, gdje su me primili i pazili kao člana svoje porodice.

Više od mjesec dana bila sam kod Dušankinih roditelja u Brčkom, gdje sam se dobro oporavila, a imala sam i od čega. Kad sam došla u Bolnicu izvagali su me i imala sam svega 18

kg. Ostala bih kod tih dobrih ljudi za cio život, ali je moj ujak, Tešo Jelić, nekako doznao za mene, pa je stigao u Brčko i odveo me u Zabrđe, lako ga Dušanka molila da me ostavi kod njih, obećavajući kroz suze da će me oni školovati, ništa nije pomoglo." završi svoju tužnu priču Jelka Vasković.

U tom zločinačkom pohodu Semberijom SS jedinice su u Ražljevu ubile 6, u Mrtvici 10, u Popovom Polju 15, u Pipercima i Krbetima po dvojicu, u Smiljevcu i Koreniti po jedno lice.

RADIVOJE LUKIĆ PRIČA

Jedan od organizatora ustanka 1941 godine u ovom kraju Radivoje Lukić dobio je u martu 1944. godine zadatak da ostane u ovom kraju na terenu. On je članove KPJ na vrijeme upozorio da se očekuje neprijateljska ofanziva koja može duže potrajati, pa treba da se čuvaju i kriju, ne izlažući se riziku. Ubrzo je neprijateljska konjica upala u Piperske šume s namjerom da ih pretrese, ali su je dočekali borci 1. Vojvođanske brigade i do nogu potukli. Ostalo je dosta poginulih vojnika i ubijenih konja, koje su seljaci zatrpavali, kupeći uniforme i obuću, sedla i čebad.

Radivoje Lukić

Poslije toga neprijatelj je, počeo da vrši odmazdu nad mirnim stanovništvom. U tome nije bio ometan jer su se naše jedinice povukle sa Majevice. Nastala je vrlo teška situacija koju ovako opisuje Radivoje Lukić.

" Nije bilo ni malo lako da se bilo šta uradi na terenu. Dobio sam i neke naše letke gdje su se domobranci pozivali da se ne bore više protiv nas, jer je pobjeda na našoj strani. Morao sam ih rasturiti u blizini njihovog uporišta, jedne mrkne noći krenuo sam zaobilaznim putem do šume Dakića. Odjednom čujem neki razgovor. Zaustavih se da oslušnem. Stadoh na suvu grančicu i ona krenu. Neko ispred mene polušapatom, upozori da se nešto čuje. Bilo mi je jasno da sam naišao na četničku zasjedu. Poslije rasturanja letaka, tih dana četnici su se dali u potjeru za nama terenskim političkim radnicima. Pretresali su teren uzduž i poprijeko, nastala je situacija još teža.

Negdje oko 19. aprila, na sreću, pojavi se odnekud Štab 38. divizije sa 17. Majevičkom brigadom. Izložio sam komandantu divizije Milošu Zekiću da je više nemoguće ostati na terenu i izvršavati dobijene zadatke. Uvažio je moje razloge i odobrio da se ja i brat Božo povučemo s njima. Završi izlaganje Radivoje Lukić.

Toga dana u Ražljevu 17. brigadu napadoše zajedno SS jedinica i četnici. Brigada se pod borbom morala probijati preko Piperaca i Korenite. I tamo smo naišli na nove SS jedinice koje su pristigle prije nas. Izmjenismo pravac kretanja i uputismo se prema Donjoj Trnovi.

Saznadosmo da su SS jedinice u Zoviku, Kalajdžijama i Štrepcima i da su u Zoviku pohvatali i pobili 18 mještana. U Maoči su ubili 22, u Brki 6, a u Dubravama 5 lica. U Srnicama su u jednoj kući strijeljali i zapalili 29 lica, uglavnom žena i djece.

STRADANJE MJEŠTANA VRAŽIĆA I BRNJIKA

Na sličan način je stradalo muslimansko selo Vražići. Pripadnici zelenog kadra prikazali su SS jedinicama ovo selo kao partizansko. 18. marta u selo je pristigla jedinica 28. puka 13. SS "Handžar" divizije. Odmah po dolasku sve su mještane okupili u centru sela. Na postrojene nedužne ljude, koji nijesu htjeli da daju podatke o partizanima, odmah su otvorili vatru. Masa se uskomešala i počela da bježi. Tom prilikom ubijeno je 27 a ranjena 4 lica. Poslije ovog zločina

neprijatelj se kraće vrijeme zadržao u selu, nastavljajući pojedinačna ubistva i pljačku. Tom prilikom uhvatili su sekretara KPJ Šeću Salkića i člana KPJ Mehmeda Ibriševića. Stavili su ih na tenk i sproveli u Čelić, a zatim u Brčko, gdje su ih strijeljali. Tako su Muslimani, pripadnici 13. SS "Handžar" divizije ubijali svoje sunarodnike, čija je jedino krivica što su saradnici ili simpatizeri NOP-a.

Muslimanska sela Vražići i Brnjik bila su poznata na Majevici kao partizanska. U njima su još prije rata bile organizovane čelije KPJ. Ova sela su kroz cio rat bila na strani NOP-a. Veći broj njihovih živitelja bio je u jedinicama NOV i POJ. U tim selima često su boravile partizanske jedinice i sklanjani ranjenici. U više navrata su sela granatirana i bombardovana.

AKCIJE 36 VOJVOĐANSKE 138 ISTOČNO BOSANSKE DIVIZIJE

U početku neprijateljske ofanzive marta 1944. godine u Posavini i Trebavi nalazile su se jedinice 36. Vojvođanske divizije, a iz 38. Istočnobosanske divizije, 18. Hrvatska brigada i Posavsko-trebavski NOP odred. Na te partizanske jedinice napadali su dijelovi 13. SS "Handžar" divizije potpomognuti snagama ustaša, četnika i zelenog kadra; imali su podršku artiljerije i avijacije. Suočene s daleko nadmoćnijim i tehničkim opremljenijim neprijateljem, naše jedinice su bile prinuđene na povlačenje: 18. Hrvatska brigada, sa Posavsko - trebavskim odredom, prebacila se preko rijeke Bosne na planinu Vučjak, dok se 36. divizija povukla prema Majevici.

26. marta Štab 38 divizije izvijestio je pretpostavljenu komandu: "Jedinice 36. divizije su se zbog nedostatka municije, morale noću 19/20 marta povući na prostor Hrgovi - Straža- Bijela-Srebrenik, i osloniti se na masiv Majevice. 22. marta ponovo su došle na ranije položaje kako bi zaštitile bolnicu u Jablanici kojoj je prijetila opasnost da bude otkrivena i uništena. U to vrijeme se uz jedinice 36. divizije nalazilo i 132 ranjenika, a u bolnici u Jablanici ležalo je 462 ranjenika i bolesnika.

ZLOČIN113. SS "HANDŽAR" DIVIZIJE U BUKVIKU I OKOLINI

Na osnovu kazivanja jednog broja mještana Bukvika o stradanjima za vrijeme ofanzive zabilježio sam da su u Posavini i na Trebavi SS jedinice takođe počinile niz zločina. Samo iz Bukvika otjerali su u logor u Brčko 270 lica, među kojima veliki broj žena i djece. Neki su pobijeni, neki mučenjem umoreni, jedan broj sproveden na rad u Njemačku. Samo su neki pušteni kućama. Najviše je stradala porodica Tanaskovića. Bukvik je takođe bilo primjerno partizansko selo u Posavini. Još prije ustanka imali su organizaciju KPJ. Sačinjavali su je Nasto Nakić, Petar Kaurinović i Janko Vasić. U Bukviku je održan prvi dogovor članova i simpatizera KPJ u vezi sa pripremama i dizanju ustanka u Posavini.

Stanovništvo Bukvika dostojanstveno se držalo prilikom dolaska 13. SS "Handžar" divizije marta 1944. godine. Zajedno sa četnicima, jedinice 13. SS divizije zavele su teror nad stanovništvom, pohvatali su veći broj mještana koje su zatekli u kućama. Kasnije su desetak ljudi strijeljali u jednom šumarku. Među njima se nalazila Simka Tanasković kao i Ilija, Rado i Mara Vuković iz Dubrava. Poslije stravičnog mučenja i strijeljanja Simka je među prvima pala lakše ranjena, ostali su pali po njoj. Kasno noću, kada se osvijestila i iskobeljala ispod mrtvih, našla je još u životu Iliju Vukovića teško ranjenog. Nosila ga je na leđima oko kilometar da bi ga spasila. Poslije nekoliko dana Ilija je podlegao ranama, a Simku Tanasković, zajedno sa Radojkom Đurić uhvatili četnici i poslije mučenja i maltretiranja, usmrtili u Srnicama.

Tragičnu sudbinu doživjeo je i Spasoje Pantelić- Rajko, koga su SS vojnici uhvatili, jer je kao što su ih obavijestili izdajnici imao dva sina u partizanima. Mučili su ga do besvjesti, urezujući mu na čelo petokraku zvijezdu. "Ubij te me, ja sam komunista i ostaću komunista do kraja života!" govorio je ponosno i prkosno Spasoje iako nije bio član KPJ. Tako izmrcvarenog sproveli su ga u logor u zarobljeništvo. Uspio je da preživi strahote logorskog života i da se poslije oslobođenja vrati kući. Pored Ilije Vukovića i Jovo Vuković njihov brat je poginuo u to vrijeme kod Han Pijeska kao intendant bataljona u 15. Majevičkoj brigadi. Tako je osim sestre Mice likvidirana cijela porodica Vuković.

Ni Boja Kaurinović, udata Vasiljević, majka dvoje nejake djece, nije bolje prošla. Kao aktiviskinju AFŽ, uhvatili su je SS vojnici, ali je uspjela da im pobjegne i skloni se u selo Gornji Žabar. Tamo je dospjela u ruke četnika, koji su je ponovo predali SS jedinicama. Oni su nastavili daje muče, zahtjevajući da im oda mjesto gdje joj se skrivaju braća i ostali aktivisti NOP-a.

Vuković Jovo***Vuković Rado, Mara i Ilija***

U Bukviku su SS jedinice uz pomoć ustaša i četnika strijeljali: Iliju, Radu i Maru Vuković. Njihov brat **Jovo** Vuković borac i itendant bataljona u **15. Majevičkoj** brigadi poginulo u okolini Han Pijeska. Tako je **fosim** sestre Mice likvidirana cijela porodica Vuković u Bukviku.

Pored ovih zločina SS zlikovci i četnici su u Bukviku ubili više ljudi, žena i djece, a 270 nevinih (stanovnika Bukvika otjerali su u logor u Brčko, koji nije imao nikakvih uslova za život, pa je dosta lbukvičana umrlo od udaraca ustaških u tom logoru a dosta ih je strijeljano u Podgajačkim šumama, a Inekisu strijeljani na obali Save i savskom mostu. Neke zdravije i sposobnije bukvičane otjerali su u **I logor** u Beograd i u Njemačku.

Pored svih tih ubijanja i mučenja bukvičana posebno je teško stradao Stevo Stojanović aprila 1944. E **Godine**. SS zlikovci su Stevu mučili i na kraju ga na najsivirepiji način usmrtili. Stevo je imao 4 sina u [partizanima od kojih je jedan poginuo u borbi s četnicima avgusta **1943. Godine**.

SS zlikovci su mučili na najsivirepiji i neljudski način Simku Tanacković i Radojku Đurić. Predali su ih štetnicima, a ovi su ih otjerali u Srnice i tamo strijeljali. Obadvije su bile vrlo hrabre i odvažne. Prkosile **Isu** i SS zlikovcima i četnicima, jer su znale da će ih likvidirati.

Stevo Stojanović***Radojka Đurić***

Luka Perić
odbornik

Ivo Jošić
odbornik

UZovikuje već u drugoj polovini maja 1941. godine organizovan aktiv SKOJ-a (od 11 članova aktiva 7 je poginulo u NOB-u). Inicijatori Nasto Nakić i Haris Suljić, članovi Sreskog komiteta KPJ iz Brčkog, učlanili su u aktiv, pored Mate Mateljića stolarskog radnika iz Štrepaca i Mustafe Sinanagića đaka iz Brčkog 9 omladinaca iz srpskog zaseoka Zovik Kalajdžije.

Krajem 1943. godine raste uticaj NOP-a i u hrvatskim zaseocima, a uspješno djeluje i Mjesni NO odbor.

U toku proljeća 1944. godine u akcijama 13. SS divizije dolazi do pogroma pristalica NOB i bliskih rođaka partizana. Na osnovu podataka dobijenih od ustaša, u aprilu 1944. godine jedinice 13. SS divizije su u Podgajcima strijeljale svih 9 članova NO Odbora. To najuglednijih domaćina Hrvata i popularni Dimšo Nakić iz Kalajdžija (Andrija Filipović-Jajić, Ujko Ilić, Jošić Niko, Jošić Ivo iz Štrepaca i Tunjo Marić, Filip Zečević i Niko Pranjić iz Gornjeg Zovika, i Luka Perić iz Zovika Kalajdžija).

Kao žrtve zločinačke saradnje saradnika okupatora i SS jedinica nastradalo je 1944 godine 11 muškaraca i dvije žene iz malog srpskog zaseoka Kalajdžija: Mika Perić, Dimšo i Tešo Nakić, Vinka Beslemović, Tošo Jovičić, Mika i Lazo Pavlović, Milka Đorđević, Đurić Lazar, Todorović Risto, Magazinović Branko, Neđo Mihajlović, Vojko Vuković.

Tošo Jovičić

Branko Magazinović

Mika Perić

Vezivali su jeza konjska kola i izmrcvarenu, pocijepanu, nagu i krvavu vukli kroz selo. U isto vrijeme sličnim mukama podvrgavali su njenog 15-ogodišnjeg sina. Od mučenja i ponižavanja Boja je poludjela. Poslije svega Boja je predana četnicima, a ovi su je prodali njemačkoj vojsci u Brčkom i tamo je strijeljana.

DANI NEIZVJESNOSTI I IŠČEKIVANJA

Dolazak 13. SS "Handžar" divizije u Bijeljinu 17. marta 1944. godine ofanzivnim akcijama, koje su preduzimane, dramatično su zaprijetili bolnici u Trnovi i njenoj okolini. Nastupili su dani i noći puni neizvjesnosti i iščekivanja. Bilo je govora da će jedinice NOV i POJ braniti bolnicu, ali su ipak izvršene sve pripreme za evakuaciju lakših i sakrivanje težih ranjenika i bolesnika. Trebalo je skloniti na sigurno mjesto bolesnike, a ostalu opremu kao i sanitetski materijal koji se nije mogao nositi negdje skloniti. Situacija je bila veoma teška. S obzirom, na veliki broj ranjenika i bolesnika, postavilo se pitanje kako skloniti i zabazirati toliki broj lica, iako su baze pripremljene. Kako sve to zadržati u strogoj tajnosti. Tajnost je bila neophodna pošto je izvjestan broj ranjenika i bolesnika, koji su već boravili u tim bazama, otišao u jedinice; Neko od njih je mogao biti zarobljen i mučen da oda baze za koje je znao; izvjestan broj boraca dezertirao je u četničke jedinice ili u zeleni kadar, čime su postali potencijalni izdajnici.

Kopanje i uređenje sve većeg broja baza u posljednje vrijeme nije bilo moguće upotpunosti obaviti u potpunoj tajnosti. Sve je to poprimalo razmjere javnih radova, mnogo je ljudi bilo angažovano, a i "kopači" su nerijetko bili neoprezni. Pored svega poseban problem predstavljala je grupa, oko 50 tifusara, koji su bili u veoma teškom stanju i sa visokom temperaturom. Oni su svojom vikom i u bunilu u svakom trenutku mogli upozoriti i privući pažnju neprijatelja.

U izvještaju od 20. marta 1944. godine načelnik saniteta 3. Korpusa, pored ostalog, javljao je Sanitetskom odjeljenju Vrhovnog štaba o stanju u bolnici broj 2:

"Uslijed neprijateljske ofanzive, naročito na području Majevice, ova bolnica nalazi se u posebnim prilikama. Bolesnici i ranjenici stalno se nalaze u spremnom stanju: Neko je odjeljenje te bolnice i po par dana u bazama. Odjeljenja koja su bila na udaru neprijatelja morala su biti premještena, a otvorena su i nova. Situacija je bila otežana činjenicom daje naša bolnica morala prihvatiti invalide Komande područja, pa čak i cijelu bolnicu Vinkovačkog područja iz Srema.

Tu situaciju olakšale su činjenice da je 38. divizija NOV i POJ preuzela preko 100 pokretnih ranjenika i bolesnika. Isto to učinile su i Vojvođanske divizije. Na taj način smanjen je broj ranjenika i bolesnika za preko 300.

S druge strane, borbe su dovodile u bolnicu nove ranjenike, tako da se sada kreće broj na nešto preko hiljadu, uključujući i broj osoblja oko 250.

Zahvaljujući hrabrom držanju partizanskih divizija (16,36 i 38) do sada naročitih gubitaka u bolnici broj 2 nije bilo.

Prema izvještaju od 22.2. do 1.3. u bolnici je bilo 111 slučajeva pjegavog tifusa.

Po uzoru na bolnicu broj 1 i uz pomoć laboratorije te bolnice, osnovana je laboratorija i u bolnici broj 2. U toj laboratoriji radiće jedna bolničarka koja je 7 godina radila u laboratoriju u Zagrebu. Ona će raditi pod kontrolom jednog ljekara.

j Sanitetsko slagalište bolnice broj 2 radi normalno u snabdijevanju sanitetskih ustanova Sremskih jedinica."

10. aprila dobijeno je obavještenje da se SS jedinice spremaju da sutradan napadnu na movu. Odmah se počelo s užurbanim baziranjem ranjenika. Radilo se cijelog dana bez redaha, tako da su istog dana uveče svi bili bazirani. Sa ranjenicima i bolesnicima zabazirani U i ljekari i ostalo bolničko osoblje. Za svaku bazu bila su zadužena trojica članova SKOJ-a i mlađinca iz Trnove. U slučaju da neprijatelj zauzme selo, dužnost grupa je bila da se preko ' na prikričaju u okolnim šumama, a noću da se prikradaju bazama, otvore ih, donesu vode i "taloštoje potrebno kao i da ih obavijeste o situaciji. Pored toga, za svaki od zaselaka u kojima se nalazile baze bio je zadužen po jedan član KPJ, a pri upravi bolnice član biroa opštinskog miteta Milan Stevanović. Njegova dužnost je bila da koordinira cio rad u vezi sa abdičevanjem i opsluživanjem baza. Isto tako, odlučeno je da se prilikom nailaska neprijatelja selo sva omladina povuče, izuzev onih koji su zaduženi za baze, da se sve stvari i oprema baziraju, kao i da se stoka otjera kod prijatelja u susjedna sela.

11. april, osvanuo je tmuran i maglovit, padala je kiša. Šumarci po kosama, bašte i šljivici oko *- već su počeli listati. Mnoge kuće su bile zaronile u šumu zelenila. Svuda naokolo je bila

tišina. Selo je izgledalo pusto. Pored onih koji su se već povukli, ostali su bili u iščekivanju spremni da napuste selo.

Međutim u čitavoj Trnovi i okolnim selima-Čengiđu, Kacevcu, Bjeloševcu postojao je čitav podzemni svijet. Oko 12 00 ranjenika i bolesnika, među kojima i oko 150 pripadnika sanitetske službe, živjelo je toga dana posebnim životom. Iščekivanje i neizvjesnost, vlaga i mrak, ispunjavali su i 638 baza. Ponegdje se iz krova baza cijedila voda i kapala na glave ranjenika i bolesnika. Pored toga, mračne prostorije ispunjavao je težak zadržak od rana i medikamenata. Najteži ranjenici i bolesnici ležali su na već pripremljenim posteljama i nosilima, ostali su sjedili zureći u mrak. Neki koji su još bili sposobni da rukuju oružjem, zajedno sa članovima sanitetskog osoblja, postavljeni su do samih ulaza u baze, kako bi u slučaju otkrivanja mogli pružiti otpor. Od oružja su posjedovali, uglavnom, pištolje i bombe. Oko ulaza u baze sipana je esencija, kako bi psi tragači bili onemogućeni da otkriju ljude u bazama.

Prema pouzdanim podacima u bolnicama u Šekovićima, Trnovi, Jablanici, i Srebreniku bilo je više od 2061 ranjenik i bolesnik, od toga 895 nepokretnih. U ovaj broj nisu uključeni ranjenici iz manjih bolnica, koje su bile u Crnjelovu, Vršanima, Brodci i još nekim selima u Semberiji i Majevici. Zapravo gotovo u svakom partizanskom selu, odnosno kući, boravili su na oporavku lakši ranjenici i bolesnici. Ako bi se uključili i svi ranjenici i bolesnici iz manjih bolnica, ukupan broj bi bio znatno veći od predhono navedenog.

Negdje oko sedam časova začula se huka motora. Nije bilo nedoumice, nailazio je neprijatelj. Duga kolona tenkova i kamiona kretala se cestama Bijeljina-Suvo Polje i Bijeljina-Janja-Modran. Štđ se kolona više približavala Trnovi huka motora postojala je sve bučnija. Glavne snage neprijatelja predtsvljale su jedinice prvog i drugog bataljona 27. Lovakog puka 13. SS "Handžar" divizije i one su se kretale od Suvog Polja preko Jovića Brda kroz centar Trnove prema selu Brđanima. Pomoćne snage su išle pravcem sela Modran-Čengiđ-šuma Lazarevica, sa zadatkom da se sa glavninom snaga spoje u Brđanima. Kada je stigao na polazne položaje u visini rijeke Modran, gdje je očekivao jak otpor iz Trnove, neprijatelj je otpočeo sa artiljerijskom pripremom. Vazduh se prolama od snažnih eksplozija. Počelo je rasprskavanje granata po čitavoj Trnovi, naročito po kosama i bregovima gdje su, prema pretposatkama neprijatelja, trebale da se nalaze snage NOV i POJ. Tutanj i grmljavina teške artiljerije potresale su i rovilli zemlju koja je zasipala ranjeničke baze.

Poslije neprijateljske pripreme, SS vojska krenula je u napad, vrlo oprezno. Po dolasku na most na rijeci Modran, zastali su, jer su očekivali otpor. Njihova opreznost bila je opravdana. Zaista, na Jovića brdu nalazio se 3. bataljon 4. Vojvođanske brigade, dobro maskiran i u očekivanju da neprijatelj priđe što bliže. Prvi plotuni Vojvođanja bili su tako jaki da su prisilili neprijateljski streljački stroj da se povuče preko rijeke ostavljajući izginule i ranjene. Onda je ponovo otpočela strahovita vatra neprijateljske artiljerije. Zatim su sulijedili juriši. Uprkos svemu, partizanske snage su ostale na svojim položajima, odbijajući nekoliko uzastopnih juriša. Neprijatelj nije uspio da prodre u Trnovu iz pravca Suvog Polja.

Pošto su uvidjeli da se ne mogu probiti tim pravcem, napadači su promijenili glavni udar svojih snaga i okrenuli pravcem sela Modran-Čengiđ-šuma Lazarevica. U Čengiđu se nalazio samo Mačvanski partizanski odred, čije je ljudstvo bilo dosta mlado i neiskusno, a uz to malobrojno i slabo naoružano, tako da je neprijatelj, negdje oko 13 časova uspio da probije partizanske položaje u Čengiđu i izbije u Lazarevicu i Trnovski zaselak Bukovac. Tako su se SS snage našle iza leđa naših snaga koje su bile u zaseoku Jakovići i na Jovića brdu. Oko 14 časova Donja Trnova bila je opkoljena neprijateljskim poretom u vidu potkovice: ostao je još izlaz preko Marića kuća u pravcu susjednog sela Srednja Trnova. Sve do 17 časova vođene su borbe u selu, kada su snage NOV i POJ bile prinuđene da se povuku u pravcu Srednje Trnove i Crvenog brda. Neprijatelj je, konačno, ovladao selom.

14. Formiranjem i radom bolnice u Donjoj Trnovi brinuli su: doktor Roza Papo, dr Mento Salomon iz Beograda, dr Dušan Savić Doda iz Čerevića, Đorđe Dragić iz Tuzle, dr Ervin Ginzberg, Milan Stevanović, Ilija Vldić, Tešo Đurković, svi iz Donje Trnove, Branko Stojanović Krvavi, Tirica Kraus, Milica Bokan, Dušanka Bokan, Rado Abazović i Dragiša Maksimović, Boro Đurković, Tomo Mršić, Tomo Manjkalović sa Romanije, Gospojinka Lazarev - Radomirov iz Srema, Huso Suljagić iz Tuzle, Gavro Vidaković iz Bjeloševca, Trivo Milanković Cigo iz Sremske Mitrovice. Prilikom izrade ove monografije koristio sam se i zabilježkama iz svog ratnog dnevnika koga sam vodio u tom periodu NOR-a, a onda i podacima i neprijateljskih i naših dokumenata kao i arhivskom građom.

15. Dokumentat 233, zbornik sanitetske službe.

Narod Trnove bio je iznenađen ovako brzim prodorom neprijatelja. Većina onih koji su ostali u selu počela je da se, na brzinu i neorganizaovano, povlači. Već je bilo veće kada su neki dijelovi 17. Majevičke i 1. bataljona 4. Vojvođanske brigade počeli da vrše bočni napad na neprijatelja iz pravca sela Brđana prema zaseoku Bukovac. Na taj način bi se omogućilo izvalčenje seoskog stanovništva. Najteže je bilo izvlačenje iz zaseoka Jakovići, koji je bio odsječen; mnogi su prilikom pokušaja izvlačenja bili pokošeni rafalima neprijateljskog oružja. Ubrzo partizanske jedinice su se počele povlačiti iz Trnove u namjeri da se neprijatelj odvuče što dalje od sela da ne bi bile otkrivene baze. Za one koji su ostali u selu, noć je protekla u grozničavom išekivanju onoga što će im donijeti novi dan.

Osvanuo 12. april, neprijatelj počeo sa svirepim obračunom: mučenjem, ubijanjem ljudi, paljenjem i pljačkom sela. Uništavao je sve na šta bi naišao. U roku od dva dana ubio je 71. lice, uglavnom staraca, žena i djece, koji su ostali u selu. Dešavalo se da su iz pojedinih kuća pobili više članova porodice. Činili su to na grozan i svirep način, bez ikakvih obzira, bez milosti. Stevu Nikolića koji je bio gotovo slijep, zatvorili su u kuću i živog zapalili. Starac, isprebijan, zbunjen i ošamućen, tumarao je po kući dok je ona gorjela, pokušavajući da iz nje izađe. Na takav način je umoren. Starog Diku Stevanovića uhvatili su na pragu kuće, iz koje nije ni pokušao da bježi. U naručju je držao malog unuka, nadajući se da će te aveti u ljudskom liku poštediti bar dijete. Zlikovci su sa puno cinizma i koljačke strasti prišli starcu i u njegovom naručju zaklali dijete. Jeziv krik malog stvorenja. U ledenim rukama skamenjenog čovjeka ostalo je samo toplo i u krvi okupano tijelo mališana koje se, u samrtničkom ropcu, pripijalo uz dedine grudi. A onda su sadistički mirno i s osmjehom polagano dotukli i starca. Mili Mičiću su kamom osjekli glavu.

Zločini su se nastavljali. Ristu Đurkovića, Savu Marića, Trišu Stevanovića, Stevu i Jovana Nikolića, Marka Ilića, Nikodija i Pelku Jović i Cviju Rikić, pohvatali su i strahovito mučili, zatim žive ubacili u zapaljenu kuću. Kasnije, u avgustu u Jakovićima su uhvaćeni Matija i Petar Nikolić, obojica članovi KPJ. Njih su posebno dugo mučili. Ovi su čekali. Prvo su im sjekli uši, a potom povadili oči. Onda su tako unakažene, vodili putem do Čengića i tamo ih pobili. Smrt ove dvojice hrabrih seljaka bila je grozna ali, oni su ostali nijemi. I umrli su prkoseći neprijatelju. Umrli su, a da nijesu odali ništa.

Savu Pešaljevića su, takođe mučili, ali ni riječi nije progovorio. Ubili su ga. Ješu Marinkovića usmrtili su na pragu rođenje kuće. Simo i Sara Simić, stari preko 70 godina, takođe su strahovito mučeni. I od njih su tražili da kažu gdje su baze. Starac i starica ostali su prkosno nijemi. Esesovci su, u nemoćnom bijesu, nastavili sa mučenjem. Klali su ih, služeći se noževima i nedoklane ostavljali da umiru u najtežim mukama. Niko ne zna koliko je trebalo vremena da njihova staračka tijela napusti i posljednji dah života. Stanko Vladić bio se sklonio u bazu, koja se nalazila u neposrednoj blizini kuće. Kao i mnogi drugi mislio je da će ovo divljanje neprijatelja brzo proći. Međutim, kada su mu zapalili kuću i kada je čuo zapomaganje snaje, nije mogao izdržati napustio je bazu i izašao pred neprijateljske vojnike. Ovi su ga odmah počeli mučiti zahtjevajući da kaže gdje je baza u koju se bio sklonio i otkrije ostale koji su se nalazili u njoj. Stanko je hrabro podnosio sva mučenja, nije odao ništa. Pošto su vidjeli da od Stanka ne mogu iznuditi nikakvo priznanje, oni su ga zatvorili. Pod posebno groznim okolnostima umro je Luka Đurković, istaknuti aktivista NOP-a u Trnovi. Esesovci su znali da se u njegovoj kući nalazila uprava bolnice i da mu je poznato gdje su baze i skladišta. Takođe su znali da mu se sinovi i ćerke nalaze u partzaninima od 1941. godine. 15 dana su ga vodali, tukli i mučili. Ali, Luka je do kraja ostao dosledan sebe i svoje djece. Nije odao ništa. Kasnije je pronađen zakon u jednoj već otkrivenoj bazi.

Tragovi krvavog pira bili su vidni na svakom koraku, u čitavom selu, koje je najednom potpuno opustjelo. Svuda naokolo paljevine, miris krvi, zgarišta. Samo se čulo tužno i stravično zavijanje pasa.

Upravo u to vrijeme, u pravcu Ravnog Zavida kretale su se jedinice 16. Vojvođanske divizije. Sa njima, gladna i umorna kolona izbjeglica, među kojima i oko 200 Trnovaca i više od 1000 žitelja drugih sela Semberije i Majevice. Kretali su se noću po blatu, pritisnuti nezivjsnošću Koja ih čeka. Mnogi su bili razočarani povlačenjem naših snaga. Nijesu znali punu istinu da neprijatelj raspolaže neuporedivo jačim snagama, oružjem i opremom.

16. Jeremija Perić Istočna Bosna NOB druga knjiga strana 113.

U Trnovi su SS snage ubile 71 osobu, zapalili 117 kuća, a u Bjeloševcu su ubili 74 lica. Takođe, ubijeno je u Čadavici 27, u Dragaljevcu 25, Zagonima 40, Tutnjevcu 30, Maoči 23, Ražljevu i Popovu Polju 37 žitelja.

Zločine u Donjoj Trnovi, uglavnom je počinio drugi bataljon 27. puka 13. SS "Handžar" divizije, čiji je komandant bio Ciglo.' Hergard-Nijernac.

U operativnom dnevniku Štaba 4. Vojvođanske brigade, 12. aprila je zapisano: "Vrijeme sunčano. 4. brigada u Tavni, Brđanima i Lazama. Po naređenju Štaba brigade, jedna četa 3. i 2. 4. bataljona izvršile su protiv napad na Dedovo brdo u 3 časa i oko 4,30 ga zauzele. Tu su se ukopale i spriječile dalji prodor neprijatelja. Vlastiti gubici: 2 mrtva i 1 ranjen. Poginuo je komandir čete i 1 bolničarka. 12. aprila u 10 časova stiglo je naređenje Štaba divizije: da se brigada povuče na liniju Gornja Krčina - Bare - Laze. Odatle nastavila pokret dalje u 23 časa.

Procjena Štaba 16. divizije bila je da su snage 13. SS "Handžar" divizije veoma jake. One su zaposjele Trnovu i tu se ukopavaju. Očividno partizanske jedinice neće se moći uspješno nositi sa tako premoćnim neprijateljom. U tom smislu odlučeno je da se sve jedinice 16 i 36 divizije odvoje od neprijatelja i povuku na prostor: Zlo selo -Romane -Krstac-Bare. Naređenje o tome, izdato 12. aprila, s potpisom Danila Lekića, glasi:

"Neprijatelj je otpočeo ofanzivu na sektoru Janja-Čelić i u toku jučerašnjeg dana zauzeo je Trnovu i Brđane. Cilj neprijatelja je da odbaci naše snage. Obzirom da su neprijateljske snage jake i da su zaposjele Trnovu, naše jedinice neće više voditi odbrambene bojeve na ovom sektoru.

Jedinice 16 i 36 divizije otkaćiće se u toku današnjeg dana i postaviti se na prostoriju: Zlo selo-Romani-Krstac-Bare. Za hrabrost i požrtvovanje koje su ispoljile u borbama vođene na Majevici, Semberiji i Posavini, protiv daleko nadmoćnijih snaga neprijatelja, borci i rukovodioci Vojvođanskih divizija dobile su pohvale od Vrhovnog Štaba i Štaba Trećeg korpusa.

MANEVAR 38. DIVIZIJE

Štab 38 divizije 13. aprila izdao je zapovijest o rasporedu svojih snaga, u kojoj se navodi daje neprijatelj u toku 12. aprila, sa veoma jakim snagama, otpočeo napad na jedinice 16. i 36. divizije sa linije: Modran-Suvo Polje-Zabrđe-Koraj-Čelić. Zbog toga su ove jedinice bile prinuđene da se povuku na liniju Jelica-Međeđa. Nije isključeno da se one prebace u Birač. Jedinice 38 divizije su, za slučaj jačeg pritiska neprijatelja, dobile zadatak:

17. Majevička brigada, koja se u to vrijeme nalazila u selima Humci-Sitari-Jasenica, povlači se prema Jasenici i prikuplja na sjevernim dijelovima Majevice, odakle će se neprijatelju zabaciti iza leđa. Prebacivanje treba izvršiti najpovoljnijim pravcem na prostor Semberija-Majevica, težeći da se nađe u blizini Trnove, radi zaštite bolnice. Trebalo je protjerati i eventualno uništiti neprijateljske posade u tom selu i okolini. Na taj način bi se omogućilo izvlačenje ranjenika i bolesnika, koji su ostali u bazama.

18. Hrvatska brigada i Posavsko trebavski odred, koji su se nalazili u Posavini, dobili su zadatak da se povuku i prebace preko rijeke Bosne prema planini Vučjak.

Majevički partizanski odred, koji se sa dva bataljona nalazio na prostoru Driječe i držao položaj prema Vražićima, Čeliću i Tuzli, treba da se prebaci na Međednik da bi se, u pogodnom momentu, našao u blizini Jablanice radi prihvata bolnice.

Naznačen je i prostor "za prikupljanje jedinica divizije poslije neprijateljske ofanzive: Jasenica-Srebrenik-Špionica".

U duhu ove zapovijesti, 17. Majevička brigada je, 20. aprila sa Štabom 38. divizije krenula iz sela Karavlaške Maoče prema Trnovi. Njen marš se odvijao pod vrlo teškim okolnostima. Uz borbe, usiljenim maršom, probijala se kroz mnogobrojna neprijateljska uporišta. Danju i noći, bez predaha, 21. aprila stigla je u Čengić. Odmah je organizovano prikupljanje i izvlačenje svih pokretnih ranjenika i bolesnika iz Čengića, Trnove i okolnih sela, koji su bili bazirani i sklonjeni. Evakuisano je oko 250 ranjenika i zajedno s njima, brigada nastavlja pokret ka Birču.

Poslije 10 dana ispunjenih neizvjesnošću i iščekivanjem došao je za ranjenike i bolesnike u Trnovi trenutak radosti: stigla je usred ovog pakla 17. Majevička brigada i pružila ruku spasa ranjenim drugovima. Neke bolničarke nijesu pošle sa ovom brigadom za Birač. Ostale su sa teško ranjenim i nepokretnim. "Nećemo napustiti naše drugove. Ostaćemo pa šta se desi njima neka se i nama desi". Rukovodeći se tim humanim principom one su ostale, mnoge su i stradale, zajedno sa ranjenim i bolesnim drugovima.

Poslije prikupljanja ranjenika, bolesnika i bolničkog osoblja kod Manastira Tavne, formiran je 4. bataljon 17. Majevičke "Kurjakove" brigade. On je formiran od rekonvalescenata (ranjenika i bolesnika) i bolničkog osoblja iz Trnovske bolnice, od terenske straže i omladine sa tog područja i komandnog kadra iz ostalih bataljona.

Novi bataljon kretao se u zaštitnici ešdlona teških ranjenika i Brigade od Tavne preko Majvice i prelaska komunikacije Tuzla-Zvornik, sve do Rakina brda, Raševa i Sajtovića. O tome ranjenik

Miloš Ilić svjedoči:

"Čitav taj pokret praćenje neprekidnim borbama svih dijelova Brigade protiv jedinica 13. SS "Handžar" divizije i četnika.

Od sakupljenih ranjenika i bolesnika formirana je posebna kolona i upućena u pravcu Birča. Išlo se polako, s naporom. U koloni je bilo i takvih ranjenika kojima je već bilo ponestalo snage pa su se, krajnje iscrpljeni, jedva kretali. Jedan ranjenik bez noge ispod koljena, išao je na štakama. Kod pojedinaca nastupila je i kriza, pa su predlagali: Drugovi, ubite me, ja ne mogu dalje. Ipak, uz pomoć i bodrenje, nastavljali su put i uspješno stigli u slobodni Birač. Mnogi od njih su kasnije, savezničkim avionima, prebačeni na liječenje u Italiju. Za spasavanje ovih ranjenika 17. Majevička brigada i Štab 38. divizije pohvaljeni su od Vrhovnog štaba."

NEPRIJATELJ OTKRIVA BAZE

Jedinice 13. SS "Handžar" divizije 15. aprila su počele otkrivati baze u Trnovi i u okolnim selima. U roku od nekoliko dana većina baza je otkrivena. Bilo je za to više razloga. Na primjer.: pri upravi bolnice dugo se nalazio borac Mehmedalija, rodom iz Janjara koji je svo vrijeme vršio dužnost kurira. On je znao za mnoge baze. Prilikom dolaska njemačkih snaga, pridružio im se i uzeo učešća u otkrivanju baza i pljačke. Neke bolničarke su u toku noći izlazile iz skloništa i ostavljale iza sebe tragove po kojima je neprijatelj pronalazio baze. SS vojnici su se služili i provokacijama: pucajući nasumce i pozivali su na predaju. Na ovo su pojedinci iz baza reagovali otvaranjem vatre. Za otkrivanje baza upotrebljavani su psi tragači, a njihovi vođići tako pretraživali teren. Neprijatelj se služio i drugim lukavstvima. Vikali su "Hej vi tamo, izađite! Uzalud se krijete. Vidimo vas!" Otkrivanju baza doprinijeli su i pojedini tifusari koji su, pod velikom temperaturom, ili u nervnom rastrojstvu dizali galamu i na taj način privlačili pažnju neprijatelja.

Neprijatelj je, prilikom otkrivanja baza, često nailazio na otpor ranjenika i bolničkog osoblja. Sa leševima pojedinih partizana nalaženi su i leševi neprijateljskih vojnika. Neki ranjenici su da ne bi živi pali neprijatelju u ruke, vršili samoubistva, nastojeći, istovremeno da tom prilikom ubiju i nekog od neprijateljskih vojnika.

Stojan, komesar čete iz druge krajiške brigade, poginuo je pružajući otpor neprijatelju. Šefkija Jahić, rudar iz Tuzle se ubio aktiviranjem bombe. Isto to učinila je i omladinka rodom iz Goražda. Zbog toga su neprijateljski vojnici prilikom nailaska na otvor baza da se nebi izlagali riziku, jednostavno ubacivali bombe u otvore i na taj način raznosili baze i ranjenike u njima.

Sve one koje su neprijateljski vojnici žive hvatali, podvrgavali su ispitivanju i mučenju: Veći dio težih ranjenika i tifusara odmah su ubijali, a one koji su mogli da se kreću, sprovodili su u Bijeljину, zatim u Brčko u logor. Iznemogle su usput ubijali.

Prilikom otkrivanja baza pronađeni su i ubijeni Rusi zarobljeni na Istočnom frontu. Oni su kasnije pobjegli partizanima. Tom prilikom su stradali: komandir bolničke čete Pavel, Ilija, Griša, Miša i još dvojica čija imena nijesu poznata.

Poslije otkrivanja većeg broja baza neki borci su, iako ne otkriveni, počeli da napuštaju svoja skloništa i sklanjaju se u obližnje šume. Pod zemljom više nijesu osjećali sigurnost. Tako su postupili doktor Franjo Bišić, intendant bolnice Vinko Dalmatinac i političke radnice Brankica i Milka. Ubrzo su otkriveni. Tom prilikom Vinko je poginuo, dok su dr Bišić, Brankica i Milka zarobljeni. Brankicu su usput strahovito mučili, a nešto kasnije u Brčkom je ubili, dok je dr Bišić strijeljan u Bijeljini. Milka je otjrana u logor u Njemačku, odakle se vratila poslije rata.

U jednoj od baza nalazili su se upravnik bolnice dr Ivo Lev, njegova supruga Marija, zatim komesar Suvopoljske bolnice Tadija, rodom iz Krajine, pomoćnik političkog komesara bolnice u Trnovi Božo Brkljača rodom iz Bosanskog Petrovca (u Trnovu je stigao kao ranjenik 6. Istočnobosanske brigade). U toj bazi su bila i dva Dalmantinca, dvije bolničarke, sekretar organizacije KPJ u Trnovi Ilija Vidić i politički komesar bolnice Franjo Kursar. Jednog dana u neposrednoj blizini njihove baze otkrivena je baza sa 12 ranjenika. Čule su se bombe i vika, a zatim se sve utišalo.

? Pošto su se bojali da i njihova baza ne bude otkrivena, istog dana u ponoć napustila je sklonište i grupa koja je bila sa dr Ivom Levijem i sakrila se u jedan šumarak. Tu su proveli tri dana. Međutim, trećeg dana, u njihovoj neposrednoj blizini srušio se oštećeni saveznički avion. Pao je u potok, 200 m ispod šumarka u kome su se oni nalazili. SS jedinice su odmah blokirale cio ovaj teren i dali se u potragu za članovima posade. Cijeneći da će biti otkriveni Ilija Vidić i Tadija su se povukli u potok dok su se ostali zadržali u šumarku, nadajući se da neće biti otkriveni. Tek što su se ova dvojica spustila u potok, kosom iznad njih naišli su SS vojnici. Tadija je stao iza jednog

drveta i iz pikavca otvorio vatru na njih. Oni su uzvratili vatrom iz nekoliko "šaraca" i smrtno ga pogodili. Dali su se potom u potjeru za Vidićem, koji je uspio da kroz potok umakne potjeri. Oni koji su ostali u šumarku svi su pobijeni. Doktor Ivo Lev je nađen mrtav, sav izboden kamama, a njegova supruga Marija rasporena. Brkljača je bio raznijet gelerima bombe-vjerovatno je sam sebi oduzeo život. Poginuo je i politički komesar bolnice Franjo Kursar. Među pobijenima nije bilo bolničarki-vjerovatno su zarobljene i otjerane u logor.

U potoku između zaseoka Jakovića i šume Lazarevice pobijeno je 30 ranjenika i bolesnika. Među njima i Milan Vidić-Rogulja, rodom iz Semizovca kod Sarajeva, ranije borac 6. Istočnobosanske brigade. Ranjen je kao komandir čete pri komandi mjesta u Janji.

U jednoj od baza ubijen je i teško ranjeni politički komesar 1. bataljona 17. Majevičke brigade Rasim Cosić đak iz Foče. Bio je veoma hrabar, vrlo snalažljiv osjećajan i human. Uzorna ličnost za ratnog političkog komesara. Bio je kratkovid i nosio naočare, ali ga niko nije mogao spriječiti da ide u noćne akcije. Isticao se znanjem i sposobnošću, energijom i vitalnošću. Bio je omiljen u cijeloj brigadi. Teško ranjen je u reonu Janje, neposredno pred dolazak 13 SS "Handžar" divizije u Trnovu.

U Jakoviću kraj otkrivene baze, ležala su dva SS vojnika, jedan mrtav drugi teško ranjen. U bazi, raznešen bombom, pronađen je mrtav Rade Stanišić - Cicmil. Taj pilanski radnik među prvima je 1941. godine stupio u redove ustanika na Romaniji. Brzo se pokazao odvažan i hrabar borac, veoma cijenjen u jedinici. Po formiranju 6. Istočnobosanske brigade postao je njen borac i sa njom je prešao težak i slavan ratni put. Prošao je sve neprijateljske ofanzive i na kraju 1943. godine kao komandir čete, teško je ranjen u borbi sa Njemcima na Sokolovićima. Dospio je u Trnovu u bolnicu sa nogama u gipsu i zapuštenom ranom. Ljekari su uspjeli da mu spasu nogu. Bilo je nade da definitivno prezdravi. Nažalost ubrzo je otpočela nova neprijateljska ofanziva. Kao težak ranjenik i sa dvojicom drugova morao je da se skloni u bazu. Kad je njegova baza pronađena pozvani su na predaju. Ponositi romanijac Rade Stanišić - Cicmil odgovorio je aktiviranom bombom bacivši je među neprijateljske vojnike. Drugom je oduzeo sebi život.

• U Kacevcu je 20. aprila otkrivena i baza sa 8 ranjenika, među kojima su bili: Milorad Rikanović - Rikan²⁰ sa suprugom Angelinom i Milovan Milovanović, rodom iz Priboja komandir čete u 17. Majevičkoj brigadi. Sa SS jedinicom bili su i četnici kao vođići i saborci. Tom prilikom strijeljan je Milorad Rikanović - Rikan inače rodom iz Kozjaka, bio je slijep i bez ruke, takođe su strijeljali i njegovu suprugu Angelinu. Ostale su potjerali u zarobljeništvo.

Kod kuće Milivoja Kovačevića u Kacevcu SS jedinice zajedno sa četnicima otkrili su bazu sa nekoliko ranjenika i sve ih pobili. Tu su poginuli Radomir Kovačević politički komesar bataljona u 20. Romanijskoj brigadi i Danilo Bjelaković. Takođe u Kacevcu SS grupa je sa dvojicom četnika, pronašla teškog ranjenika. Četnici su ga onako nemoćnog mučili a zatim zaklali, nazivajući partizane najpogrdnijim izrazima. Htjeli su da likvidiraju i ostale ranjenike. To je bio jedan od najefikasnijih načina dodvoravanja okupatoru. Međutim ovoga puta su im SS vojnici uskratili to zadovoljstvo. Potjerali su zarobljenike dalje, da bi ih negdje usput u Bijeljini ili drugdje strijeljali. Četnici su stalno ismijavali ranjene partizane: "Ala ste vi sila, kada ste krenuli da se bijete protiv moćne Njemačke vojske."

Po kazivnju Velinke Avramović, u bazi u Zagonima bilo je nekoliko teških ranjenika. Politički komesar im je bio Milan Pićurić. Vlaga i voda su probijali u baze, čebad su bila mokra, ranjenici i bolesnici su ponekad ležali u vodi. Kada je SS "Handžar" divizija došla u Bijeljinu, ranjenici i bolesnici su premješteni u Trnovsku bolnicu. Jedna Crnogorka, iz 4. Crnogorske brigade, dobila je tifus i ovdje umrla. Iza nje je ostalo 4 djece.

U ovako jezivoj situaciji, koja je vladala svud unaokolo teško je iskazati psihozu onih koji su se nalazili u bazama. Preživjeli ranjenici su kasnije opisivali svoje muke. U mraku, u zagušljivim i tjesnim prostorijama, jedva se disalo. Često je kiseonika ostajalo samo toliko da se ranjenici i bolesnici ne puguše. Pored toga gušili su ih vlaga i težak zadah od zapuštenih rana. Noću bi baze oživjele, zaduženi za brigu o ranjenicima oprezno su prilazili bazama, pronalazili i otvarali otvore iz koji bi ih zapuhnuo težak val neprijatnog zadaha, rana koje su teško zarastale.

Moralo se dugo čekati da bi se u bazi usled nedovoljnog kiseonika mogla upaliti šibica. Noć je u takvim uslovima prekratko trajala. Prebrzo bi došlo svitanje, a s njim i ponovno zatvaranje baza. Nastupao je dan dug i mučan. Stalno su se čuli pucnji iz pušaka, štekanje mitraljeza i mašinki, prasak bombi, vika i zapomaganje.

20. Rikanje teško ranjen prilikom oslobođenja lukavca 29. septembra 1943. godine. Ostao je tada bez vida, lijeve ruke do lakta, a desna bez šake. Rođenje u Kozjaku kod Lopara, a u borbi je od 1941. godine.

ve se to često odigravalo u neposrednoj blizini. A onda na krovu baze težak bat koraka, prijatelj je svakog trenutka mogao da otkrije bazu. Tu psihozu pojačavalo je i saznanje da su e već otkrivene, mnogi zarobljeni jedni pobijeni prilikom pružanja otpora, neki i bez otpora. Sakriveni su stalno bili na oprezu. Nervi su bili napregnuti do krajnjih granica. Ljude je počela hvata apatija: čovjek postaje ravnodušan prema svemu. Jedva se čeka, da se sve ovo što •završi.

GORDANA TURKOVIĆ - JOVANOVIĆ PRIČA

Došla sam u Trnovsku bolnicu krajem 1943. godine i bila bolničarka pa sam mnoge nevolje i ke ranjenika i bolesnika vidjela: "Bilo nas je u jednoj bazi 9. Najstariji po godinama bio je Jko Turk, komandant bataljona u šestoj Istočnobosanskoj brigadi. U bazi smo od hrane imali ani bijeli pasulj sa slaninom, koji nam je kasnije uskisao, nešto ciboka i suvih šljiva. Za 'jetljenje baze imali smo mast, ali ona nije mogla da gori u fildžanu jer nije bilo dovoljno nika. Vode nijesmo ponijeli, jer smo na brzinu ubačeni u bazu.

U bazi smo 7 dana. Kiša neprekidno pada. U vodi smo do grudi. Sva posteljina (ćebad, njave, i dunje) je mokra. Bili smo prisiljeni da otvorimo bazu, jer bez vazduha i vode nijesmo više da izdržimo. Fiziološke potrebe smo vršili u Veljkove čizme i u porcije. U bazi je asan smrad. Ai hrastova šumica u kojoj je baza zaudara na kiselinu. Tijela su se uparila u vodi, ruke kao da su skuvane. Rane su se usmrđele. Bila su tri pokretna ranjenika koji su noću izlazili baze, istresali iz čizama i porcija izmet, a pokvareni pasulj zatrpavali u lišće. Oni više nijesu „eli da se vrate u bazu, već su se probili prema našim jedinicama. Ostalima, koji su bili pokretni, ništa drugo nije preostalo već da i dalje ostanu.

Kad se baza malo provjetrila ponovo smo se morali zatvoriti. Zemlja je ilovača i slabo je ijala vodu koja je uvirala unutra. Imali smo u bazi jednu vreću s knjigama i ranjenici koji su li, penjali su se na nju da im se bar malo ocijedi voda iz odjeće. One koji se nijesu mogli eti počelo je da steže u grudima, a sa tim je rasla nervoza. Na kraju svi smo se prehladili, u čima nam je počelo da "svira", a od kašlja se nijesmo mogli smiriti. Usta nam se sušila od di, jer smo imali povišenu temperaturu. Voda u bazi smrdjela je na trulu ćebad i gnojave rane, a red toga mokrilo se podaše. Morali smo sa strane kopati rupu da bi se slilo malo vode za piće. -ula se i kritika ako bi neko popio kap vode više nego drugi. Počelo nas je da guši. Nijesmo mogli 'eda isdržimo. Oslušnuli smo malo i na kraju, riješili da podignemo kapak, da bi smo uhvatili togod čistog vazduha i predahnuli. Nikoga nijesmo mogli čuti i vidjeti u blizini. Počeli smo da "cem u kome je bio pasulj i porcijama izbacujemo vodu iz baze. Vjetar je okolo nanio "astovog lišća i suvih grančica i neki su počeli da to, prutom, nagrću unutra. Odjednom, jedan ug pogleda prema putu i ugleda dvojicu SS vojnika. Jedan je nosio "šarac" a drugi "pikavac". :sam bila izbauljala napolje, kad ovaj doviknu: "fašisti"! Brzo sam ih primjetila, a istovremeno i imene. Onaj prvi reče drugom "pst" da čuti, podiže "šarac" i viknu "stoj"! Ja sam iz onog šiblja ~o iskočila u bazu i navukla kapak, što neprijateljski vojnici nijesu ni primjetili, već su mislili da m pobjegla kroz šumu, pa su otvorili vatru. Čuo se i govor, jedan veli: "ovdje mora biti bazama gi dodaje "ajdemo mi odavde dok ti nijesi dobio metak u leđa". I otišli su. Srećom, nijesu imijetili porciju koja je ostala pred bazom. Zato vrijeme nama u bazi ledila se krv u žilama, vjerenim da nam je došao kraj.

Nešto kasnije čula se larma i vika: "O ruk!" Mi u bazi smo mislili da se to neprijatelj ponovo ratio da nas traži. Ustvari SS vojnici su vukli topove pa im se zaglavili u blatu.

U zoru su se čuli lagani koraci i pucketanje grančica. Neko je u bazi šapnuo: "Gotovi smo!" atim razgovor, pa začuđeni povici: "I ovi su pronađeni, evo vidiš porcije". Kad smo otvorili pak pojavila su se dvojica članova SKOJ-a iz Trnove. Teško je reći ko je bio srećniji i dovoljniji.

Dvojica mladića pomogli su nam da izađemo iz baze. Dan je bio sunčan. Rekli su nam da je lo puno vojske i mnoge baze otkrivene, a dosta ranjenika i bolesnika postrijeljeno, kuće aljene, a stanovništvo pobjeglo. Odjednom se čuše mitraljezi sa svih strana. Dvojica dječaka brzinu strpaše ranjenike u bazu i izgubiše se. Ču se jauk i roptanje, vjerovatno su dječaci stradali, pomisli smo.

Nedaleko od baze neprijatelj je smjestio svoju kuhinju, kod baze postavio stražara. Tè noći su cali iz mitraljeza, vjerovatno razbijajući sopstveni strah. Preko dana čistili su krompir i čulo se ko oguljeni plod udara o dno plehanog suda. Hvalili su se svojim "podvizima": Koliko je ko ubio njenika, zapalio kuća i šta opljačkao.

U bazi su se ranjenici gušili od kašlja. Zavlačili su glave u čebad da se ne bi čulo. Morali su paziti da se ne probude oni koji kašlju.

- Je li čuješ, Mujo, kako neko pod zemljom kašlje? - Oglasi se jedan SS vojnik.

- Ma to su bolan, naši, kuvari u kuhinji - dobi odgovor.

Proljetni vjetar je počeo strašno da duva. Nosio je lišće tako da je odnio i ono kojim je, kraj panja, bila maskirana cijev od šporeta, kroz koju je ulazio vazduh u bazu. Srećom, neprijatelj to nije primijetio.

Napokon čulo se rvanje, guranje i neki udar od cijev. SS vojnici povikaše: "Daj, Alija, mitraljez, evo baze, evo sulundara". Sa svih strana čuli su se koraci prema bazi. Mi smo počeli da sakrivamo i zatrpavamo u blato sve svoje sumljive stvari. Veljko je skinuo sa rukava bluze komandantske oznake i gurnuo ih u blato. Počeli su sa svih strana da viču: "Alo, ko je tamo, izlazite napolje, valjda nijeste ušli kroz ovaj suludnar"! Kad smo vidjeli da smo otkriveni i da se nema kuda, Veljko je odgovorilo da su dolje ranjenici i da su bez oružja, pa dodao: "Nemojte pucati, bolje je za vas". Zatim su pitali kuda smo ušli, a mi smo im odgovorili na vrata. Jedan od fašista, sa nožem na pušci, izdigao je kapak, a drugi je, iz mitraljeza, sručio dva rafala kroz otvor. Rafal je pokosio ranjenika pokrivenog dunjom.

Uzvikuju: "Izlazite napolje, majku vam banditsku"! Svi smo iščekivali ko će prvi izaći, ali se nikom nije izlazilo. Videći to, SS vojnik se sageo i uhvatio jednog druga za kosu, izvukao ga napolje i tresnuo o zemlju. Kako jeko od nas izlazio tako je i kundačen. Kad smo svi izašli iz baze oni su sišli u nju i brižljivo sve pretražili. Pronašli su sve sklonjene stvari. Pitali su: "Čija je ovo bluza"? Avidjelo se lijepo gdje su bile oznake činova. Rekli smo da je ostala iza one trojice što su otišli. Oni su lako ustanovili da je to bluza Veljka Turka, za koga smo rekli da je naš vojni instruktor. Veljka su odmah strpali u auto i odvukli u Bijeljini. Oko naše SS grupe sakupljali su se njihovi ljudi i seljaci koji su jadno izgledali. Počeli su da nas pretresaju i pljačkaju. Svukli su s nas sve do donjeg veša.

Utjeraše nas u dvorište gdje smo zatekli dosta ranjenika presvučenih u rite. Tu je i gomila nosila. Našla sam parče starog platna i uvila oko sebe, umjesto odjeće. Oko ograde se skuplja njihova vojska: Pljujući nas, viču i, onako izmučene, ponižavaju. Mi u pocijepanoj, plavoj i maskirnoj, odjeći lica ispijena i boje zemlje, neprevijenih rana iz kojih je curio i zaudarao smrad - ma ni rođena majka da nas ne prepozna. Da se i sami od sebe prepadnemo u ogledalu. SS vojnici nam još vele da smo bijedni, da smo zarazili zemlju. Pitaju nas, gdje vam je Crvena armija? I dodaju: Da vas ubijemo metak bi se zarazijo. Među nama bio je krupan i odvažan drug, inače intendant bolnice rodom iz Dalmacije. Zvao se Laza, a neko je rekao da je iz Trnove i strašno su ga mučili. Sve teške ranjenike su odnijeli na nosilima, navodno u bolnicu, ali smo ubrzo saznali da su ih pobili.

Cijelo popodne odlučivali su šta će sa nama. Jedni su govorili da nas treba pobiti, drugi vele da nas treba otjerati u logor. Krenuli smo u koloni, prolazili kraj baza i gledali naše mrtve drugove - koji su izvršili samoubistvo da neprijatelju ne bi živi pali u ruke. Vidjela sam mrtvog komandanta popa Emila iz Jakova. Za nama su išla kola natovarena opljačkanom robom, a onda tjerana silna opljačkana stoka. Iscrpljeni, gladni i žedni, mnogi nijesu mogli da idu dalje, već su padali pored puta, a SS vojnici su ih ubijali. Skapavala je usput i stoka. Stigli smo do željezničke stanice u Suvom Polju. Stoku potovarili u vagone, a onda i nas ugurali. Tu su, zajedno sa Nijemcima, bili i četnici. Jedan četnik mi je prišao i upitao me: "Odakle si ti, mali"? To on misli da sam dječak, jer sam bila prebolovala tifus i kosa mi je opala sa galve pa sam stvarno izgledala kao muškarčić. Odgovorih. On će opet: "Pa dobro, mali, šta je tebe natjeralo u partizane. Sunce ti užareno - zar ti nije žao da pogineš?!" Uzvartih mu: "A zar vama fašistima nije žao da nas ubijate?!" A on veli: "Ja nijesam fašista, već četnik". Tada me malo bolje zagleda i reče: "Bogami, ti si žensko, a ja sam mislio da si muško!" Četnik nešto reče Nijemcu, a ovaj mi priđe i zviznu šamarčinu od koje sam se srušila na šine.

U Bijeljini su nas istovarili iz vagona i potjerali u gomili. Oko nas se skupilo ustaške mladeži i neke dječurlije, a jedan njihov oficir im govori: "Gledajte ovu šumsku divljač, gledajte kako su strašni: Ti gadovi su ubijali vaše majke, vaše očeve i braću". To reče pa viknu "ura"! Djeca jurnuše na nas, pa čupaju, tuku i gaze gdje stignu. Potjerali su nas kroz grad, a ovo krdo stoke iza nas. Udarali su nas u rebra i primoravali da marširamo, a oni viču narodu: "Vidite boljševike, vidite Crvenu armiju"! Onda nam naređuju: "Sad pjevajte da se sve ori." Narod gleda, neko plače većina ćuti, a neki se bogami vesele našim mukama. Tako smo dotjerani u zatvor. U jednom velikom dvorištu zatičemo puno naših ranjenika. Leže bolesni i iscrpljeni. SS vojnici su bili dopola goli. Sa pendrecima u rukama tukli su nas i tjerali u gomilu, jedno na drugo. Muškarce su

više tukli. Odjednom sam s lijeve strane ugledala Veljku Turka, isprebijanog. Oči mu se ne vide od otekline. Kosti mu polomljene tako da je prošla jedna kraj druge, pa mu noga izgleda mnogo kraća. Leži na jednoj dasci na kojoj su ga nosili na saslušanje. Nekako sam se došunjala do njega i on mi reče: "Ako vas budu pitali čija je ono bluza sa oznakama komandanta, recite da je onih drugova što su napustili bazu." Valjda je on tako rekao, uvijeren da bi mu to moglo biti olakšavajuća okolnost.

U zatvoru smo zatekli mnogo civila. Među njima stariju Jevrejku krojačicu koju su strijeljali. Dotjerali su i jednog apotekara, njegovu ženu i dvoje djece, žensko i muško. Žensko je bilo gluvonijemo. Osuđeni su na smrt. Djeca nijesu znala da će biti strijeljana. Onaj bol i tugu roditelja za djecom ne mogu nikada zaboraviti, niti se to može opisati. Tu su bili i dva brata i dvije sestre, od kojih je jedna imala dvoje male djece, za kojima je jako žalila jer su ostali bez brige roditelja. Muž joj je bio u zarobljeništvu. Nudila nam je šaku zlatnika da joj ih Nijemci ne bi uzeli poslije strijeljanja. To niko od nas nije ni mogao ni htjeo uzeti. Svi su osuđeni na strijeljanje. Cijelu noć su SS vojnici ulazili i sve zarobljenike plašili strijeljanjem. Najzad, dođoše u 3 sata iza ponoći i povikaše: "Izvolite ko je osuđen na strijeljanje!" Ustali su apotekar i njegova žena: Oni nijesu ni spavali. Nježno su budili svoju dječicu iz poslednjeg sna. Poslije su donesena odijela strijeljane djece i roditelja. Jedna od pomenutih sestara prehladila se ležeći na betonu i uskoro je umrla.

Jednog dana odvojili su muškarce od žena, nas su smjestili na sprat, a muškarce u prizemlju. Ležali smo na golom betonu, a SS vojnici su gazili po nama, ne birajući gdje će stati: na glavu, ruku, nogu, stomak. Imali smo jedno dijete naše drugarice i ono se siroče ukakilo. Svaku od nas su hvatali za kosu i našim nosom trljali po izmetu ne dozvoljavajući nam da ga obrišemo.

Rane su počele da se raspadaju. Molili smo da nam daju zavoje da previjemo ranjene drugove i drugarice. Dobijali smo odgovor: "Neće ni vama trebati liječenje, uostalom bolje je da umru, nego da se prljaju ti zavoji". Stana Knežević iz Bijeljine predložila je da krijući, u jednoj poderanoj kofi i u hladnoj vodi, operemo zavoje. Pokušavali smo. "Oprane" smo raširili na drva da se osuše. Kad su to otkrili stražari htjeli su da nas pobiju, vičući: "Pa vi nam zaraziste drva"! Morali smo pokupiti mokre zavoje. Posjedale smo u krug i na krila i koljena raširili zavoje da se suše. Opet prijetnja da će nas sve pobiti, pa smo ih skupljali. Kad se čuvari smire širili smo ih dok ih nijesmo osušili i previli naše drugove.

Konačno nas natovariše u kamione; u svakom je bilo 4 sprovodnika sa mitraljezima. Krenuli smo prema Brčkom. Tamo su nas istovarili pored crkve. Dočekala nas je grupa civila, očevito neprijateljskih krvoločnih saradnika. Počeli su sa pljuvanjem, a završili bacanjem kamenica na nas. Smjestili su nas pored hotela "Posavina". Saslušavli su nas u hotelu. U zatvoru nas je dočekao jedan ogroman, krupan i hrapav Švabo i ustaša. Još s vrata su nastupili sa gvozdenim šipkama. Zatekli smo dosta naših drugova i drugarica koji su ranije dotjerani. Žene je od muškaraca odvajao jedan ustaša, takođe, naoružan gvozdenom šipkom kojom se vješto koristio. Muškarce su noći tako tukli da od jauka i vike nijesmo mogli oka sklopiti. Uz to, u zatvoru je bilo toliko vaški da je izgledalo kako ih je neko iz džaka posuo po nama. Nijesmo se mogli odbraniti od njih, ni oprati ona naša ritava odijela. Prema nama odnosili su se krajne nečovječno-zvjerski. Radili su šta su htjeli. Na saslušanjima su doznali da smo mi, drugarice, bile četne bolničarke i bataljonski referenti saniteta. Oni u to nijesu vjerovali, već i dalje govorili da smo žene sumljivog morala i da smo partizanima služile kao ljubavnice. Jedna im je odbrusila da u revoluciju nijesmo pošli "za to" već da se borimo i da je ona, u ostalom nevina djevojka. Oni su je počeli pljuvati i tući. Kakvi su bili neljudi svjedoči i to što su odmah počeli da nas popisuju; koja je žena, a koja nevina djevojka. Prijetili su da će onu koja ih bude slagala streljati kad se izvrši pregled. Naredili su da sve skinemo sa sebe. Došao je ginekolog i počeo da vrši pregled, okolo vojnici bulje u nas gole i uživaju u našim mukama.

Nijesu nam dozvoljavali da idemo u klozet, pa smo nuždu vršile u kibli. Kad smo kibli iznosili tukli su nas i gurali, a izmet se prosipao, pa su tjerali da ga kupimo rukama. Za vrijeme šetnje po dvorištu gonili su da po sedam nosimo jednu slamku, pa makar je samo prstom dodirnule. Iživljavali su se na nama i pravili nas majmunima. Noću su muškarce izvodili na strijeljanje, slušali smo pucnjavu. Na to veli jedna drugarica-pojede ih Sava.

Nas 6 djevojaka odredili su za rad u bolnici, da peremo krvave čaršave i odijela ranjenih SS vojnika, a uveče bi nas vraćali u zatvor. Dok bismo prale krvavo rublje fašisti su nas, onako strašno ljuti, psovali i tukli govoreći: "Ovo su vaši šumnjaci učinili od naše vojske". Jedan razjareni SS stražar pokušao je zubima da nas kolje, jer mu je toga dana umro brat, ranjen od partizana. Zato je ljekar naredio da nam se niko ne smije približavati izuzev stražara koji su nas

stalno pratili. Tako smo se spasavali napasti. Jednoga dana dođe k nama ustaški oficir: stavio ruke na leđa i ćutke nas posmatra. Otišao je i nešto kasnije dođe vojnik i naredi Branki da pođe za njim, a ona mu reče: "Odmah, gospodine, samo da operem krvave ruke". Nama šapnu: "Gotova sam", pa dodade: "Jevrejka sam i zovem se Blanka. Ja sam Veljka Kurjaka vjerenica. Zbogom znavijek!" Meni je rekla: "Seko, uzmi moje pantalone". Držala se hrabro. Više se nije vratila. Streljao je neki Alija iz 13. SS "Handžar" divizije, koji je obezbjeđivao bolnicu u Brčkom. To nam je rekao jedan Francuz, koji nam se predstavio vrlo ljubazno, a među nama je bila drugarica koja se dobro služi francuskim jezikom pa nam je prevodila. U vešeraj je došao taj Francuz i rekao nam da jednoj našoj drugarici, koja je bila vrlo vrijedna, prijeti opasnost, jer je prepoznao jedan SS vojnik. On je tražio zamjenu te Jevrejke kako bi je spasio, pa je otišao kod ljekara Bekera. Ovaj je poslao u logor u Osijeku. Kasnije je sredio da je pošalje u Njemačku, kod svoje žene, da ovu služi. Preživjela je rat.

Ostale smo 4 i Francuz je predlagao da nas, doktorovim automobilom izveze iz grada i preda partizanima. Nijesmo smjele da to prihvatimo, bojeći se provokacije, iako je govorio da su on, njegov otac i brat od strica komunisti. Čak je pokazivao i partisku knjižicu KP Francuske. Doktor je ovom Francuzu dao svoj pištolj i on je sam otišao da se preda partizanima. Nikada više nijesmo čule šta je s njim bilo.

Poslije kraćeg vremena uspostavili smo vezu sa domobranskim oficirom koji nam je uredno donosio vijesti, a mi njemu davali podatke o tome koliko je fašističkih ranjenika pristiglo, koliko ih umire i koliko krvavih odijela operemo. Govorio je da nam može donijeti feredže i pod njima nas prebaciti do partizana, ali mi to nijesmo smjele prihvatiti.

Kad se 13. SS "Handžar" divizija povlačila iz Brčkog, povel su nas sa sobom i predali Gestapou u Mariboru, gdje smo nas četiri dočekale slobodu."

To je isповijest Gordane Turković - Jovanović Seke, djevojke borca čije je stradanje zajednička priča i svojevrsan spomenik stotina stradalnika partizanske bolnice u Trnovi.

DRAMA PORODICE KRAUS

Izvjestan broj ranjenika, bolesnika i sanitetskog osoblja iz Trnovske bolnice uspio je da se spasi. Oko 14. aprila je jedna grupa, koja se dotle sakrivala u bazama, krenula je prema Birču. od oružja su imali samo nekoliko pušaka i puškomitraljez. Nadali su se da se neka od Vojvođanskih brigada nalazi u okolini sela Čaklavica, kojoj bi se pridružili. Bilo je vrlo teško sakupiti ranjenike i bolesnike iz raznih baza, jer je Trnova bila puna SS vojnika i četnika, lako je, predhodne noći, dogovoreno da svi koji su iole pokretni dođu na zakazano mjesto, sakupilo se oko 40. Ova kolona krenula je tiho kroz noć provlačeći se potocima i šumarcima, zaobilazeći neprijateljska uporišta i puteve gdje su pretpostavljali da mogu naići na neprijateljske patrole i zasjede.

Pred svanuće su prešli riječicu Tavnu krećući se prema Krčinama. Sa istoka se već pojavljivala zora, kada se njihova kolona, zbog velikog umora iscrpljenosti, počela da razvlači. Neki su i zaostajali. Ulažu se posljednje snage da se savlada brdo. Noge su otežale, jedva se odvajajući od raskvašene ilovače. Najzad, savladali su i ovu prepreku i ušli u Donju Krčinu. Tu je kolona zastala da se odmori. Neki su legli na mokru i lepljivu zemlju. Zaspali su "kao zaklani". Najednom je zapucalo odnekud. Kuršumisu dolijetalisa svih strana. Napali su četnici. Odmah je poginuo puškomitraljezac koji je štitio kolonu. Nastala je zbunjenost, raspršili su se na sve strane. Jedna grupa uspjela je da se probije u pravcu Jelice, a zatim u Birač, dok su, manje pokretni, zarobljeni i odmah pobijeni.

Bilo je i onih koji su pokušavali da se spašavaju skrivanjem. Među kojima su i sestre Kraus-Tirica i Tonka. Sklonile su se u jedan šumarak, preplašene kao košute. Nijesu znale gdje se nalaze, niti su mogle da se orijentišu u kom pravcu da krenu. S vremena na vrijeme pogledale bi jedna drugu skoro izgubljenim pogledom. Nije prošlo dugo, kada se začula vika četnika. Pretresali su okolinu. Urica i Tonka su osjetile još veću nesigurnost. Šumarak u kome su se skrivale bio je rijedak i četnicima nije bilo teško da ih pronađu. Zato su riješile da krenu dalje, u nadi da će naići na nekog od saboraca. Pošle su uz jednu kosu, obraslu rijetkim žbunjem. Onako umorne, gladne i preplašene kretale su se veoma sporo jedva vukući noge. Tonka je išla naprijed, penjući se ka vrhu. Najednom je nestala, zašavši iza kose. A onda otud se začuo povik: "Stoj, predaj se"! Tirica se sledila od straha, shvativši da su Tonku zarobili četnici. Sva izbezumljena, sklonila se u jedan grm, gdje je sačekala noć. Sjedela je skupljena, skrhaná osjećanjem jezive usamljenosti. Nije se micala, jer joj se činilo da i najmanji šum može privući pažnju četnika koji su tu negdje u neposrednoj blizini, čekajući da se bace na nju kao razjarene

zvijeri.

Vrijeme je sporo odmicalo, kao da je stalo. U mislima je redala slike iz života, sve težu od teže, one što opterećuju dušu. Rat ih je zatekao u Gradačcu gdje je njihov otac Artur Kraus radio kao apotekar. Sa ratom nailaze stradanja, progoni. Kao i ostali Jevreji bili su meta Njemačko-Ustaških progona. Najzad, čitava porodica našla se na slobodi u partizanima. U toku neprijateljske ofanzive, kraje 1943. godine, Tirica je ranjena kroz pluća. Desilo joj se to na Glasinačkom polju, kao borcu 16. Muslimanske brigade. Ubrzo poslije ranjavanja oboljela je od pjevavog tifusa, istovremeno sa upalom pluća. Visoka temperatura često je dovodila do nesvijesti. Ofanzivu je pregrmjela kao težak bolesnik, stalno na konju.

Po islasku iz ofanzive smještena je u bolnicu u Šekovićima. Čim je zaliječena prihvatila se dužnosti bolničarke. Htjela je da pomogne ranjenim i bolesnim drugovima, iako i samoj sa Vidnim tragovima tek savladane bolesti. Marta 1944, s jednom grupom ranjenika i bolesnika, prebačena je u Trnovu na oporavak. Poslije svih patnji osmjehnula joj se sreća. U Trnovi je Zatekla čitavu porodicu: oca Artura, majku Faniku i sestru Tonku. Otac je radio u bolničkoj apoteci, a majka pomagala u njegovanju ranjenika i bolesnika. Tonka je po cio dan radila na Okupljanju i aktiviranju žena, a uz to i na prosvjećivanju stanovništva. Kada bi stigla pomagala je i Ocu u apoteci. Njihov zajednički život trajao je vrlo kratko-ni pun mjesec dana. Naišla je 13. SS "Hadžar" divizija i oni su se morali rastati. Otac je otišao sa jedinicama, ona sa majkom i sestrom Tonkom ostala u bazi. Sada su bili rastavljeni, nigdje dvoje nije bilo zajedno, a i treća sestra Ilea, Kraus, bila je daleko, u Parizu, uključena u Pokret otpora. Najstarija kćerka Krausovih je, narme, ftakon osnovne škole završene u Gradačcu, otišla u Zagreb i tamo završila gimnaziju i upisala se u višu medicinsku školu. Zbog revolucionarne djelatnosti, 1934. godine prekinula je školovanje, Zapravo zabranjeno joj je školovanje u svim školama Jugoslavije. Prilikom jedne provale 1935. godine u Zagrebu, Lea Kraus je, zbog komunističke djelatnosti uhapšena i od suda za zaštitu države osuđena na 10 mjeseci strogog zatvora. Kaznu je izdržala u Požarevcu. Poslije robije, kao i ranije često dolazila u Gradačac, kod svojih roditelja i sestara, aktivno politički djelujući. A kada je KPJ organizovala odlazak komunista u španski građanski rat, Lea je 1937. godine otišla u Španiju kao medicinska sestra. Po povratku iz Španije ostala je u Parizu i uključila se u antifašistički pokret. Poslužiće je ratna sreća. Preživjet će rat i vratiti se u Jugoslaviju.

Teška perspektiva je tada bila pred Tiricom Kraus, zgrčenoj u jednom žbunu, nadomak sela Krčine, opkoljena četnicima.

Najzad, prošao je i taj dan, dug kao vječnost. U prvi sumrak Tirica je napustila sklonište i putila se prema jednoj kući. Mala seljačka kućica bila je puna ljudi, žena i djece. Među njima i po i četnik. Tiričin ulazak u kuću nije izazvao nikakvu pažnju. Sjela je i ćutke posmatraia one oko be. Mislija je da niko nije primjetio njen dolazak. Prevarila se. Tek što je sjela, prišla joj je edovječna žena i pitala: "Ti si, sigurno partizanka?" Ne čekajući odgovor, upozorila je: "Čuvaj ovo je četnička kuća". Zatim joj je dala maramu da se poveže i posavjetovala je da, ako je sko bude ispitivao, kaže da je iz Trnove, šapnuvši joj ime kojim će se predstaviti. Sjedele su ina pored druge i tiho razgovarale, dok su ostali u glas razgovarali.

Neobračajaći pažnju na ljude i njihove priče, Tirica se najzad, povjerila ženi. Rekla joj koje. pričala šta se desilo sa Tonkom. Ispostvalo se da je njena sagovornica poznavala Tonku. Bila u Trnovi gdje je sa Tonkom radila po "liniji" AFŽ. Ova će, preko nekih četničkih veza, ponuditi 'čin vjerenički zlatan prsten da bi spasila sestru Tonku, ali uzalud Tonka je već bila mrtva.

Presjedele su cijelu noć, jer u kući nije bilo mjesta da spavaju. Sutradan je žena, preko znanika, nabavila kola sa volovskom zapregom, u koja je smjestila Tiricu. Krenule su natrag u ovu. Tirica je bila prekrivena ćebetom, da joj se ne bi vidjele pantalone, što bi moglo privući žnju četnika. U Trnovu su ušle noću, neopaženo. U selu i okolini nalazili su se SS jedinice, caje u bazi našla majku i sa njenih sasušenih usana i preplašenog lica čitala pitanja: "Šta je : našom Tonkom"? Tirica se trudila da uvjeri majku kako je Tonka još živa, ali bezuspješno, "jkaje predosjećala surovost istine. Srce joj je govorilo daje Tonka zauvijek izgubljena.

Ulogoreni u Trnovi jedinice 13. SS "Handžar" divizije su cio mjesec dana, zajedno sa tnicima, divljali po selu, obuhvatajući svojim akcijama, pored Trnove i Kacevac, Bjeloševac, _ngić i druga naselja. Svakodnevno su vršili pretres, pretraživali svaku kuću, svaki šumarak, 'nu. Ubijali su sve na koje su nailazili: žene, starice, djecu u kolijevkama i na rukama majki.

Neke baze nalazile su se na takvim mjestima da im je, zbog prisustva SS vojnika i četnika u srednoj blizini bilo nemoguće prići. Zbog toga su ranjenici, bolesnici i sanitetsko osoblje ima i nedeljama ostali u zatvorenim i zagušljivim bazama. Pojedinci su umirali, a preživjeli su mogli da ih se oslobode, tako da su njihovi lješevi stvarali još teži zadah i atmosferu činili

još nepodnošljivijom. U takvim uslovima proveo je 18 dana ijedan ljekar, čije ime nije utvrđeno, sa ženom i djetetom. Sa njma se nalazio i mali Vlado, sin Svetolika Gospića Brke, istaknutog političkog radnika ovog kraja, tek 18 dana kasnije uspjelo se prići bazi i spasiti ranjenici. Grupa od 10 ranjenika i bolesnika, takođe, je spašena nakon dužeg vremena. Prilikom otvaranja baze zatečeni su svi u besvjesnom stanju. Bolničarka Petra Lazić provela je cio mjesec dana u bazi, sa 8 ranjenika i bolesnika. I kada su bili izgubili svaku nadu-bili su spašeni.

Jedna baza nalazila se u Čengiću, u potoku pored vodenice, prema selu Modranu. U njoj su bila 4 teško ranjena borca, jedan je bio Miloš Ilić, zamjenik komesara 4. bataljona 6 Istočnobosanske brigade. Ranjen je januara 1944. godine, prilikom ponovnog napada na neprijatelja u Tuzli. Rana je bila teška, u predjelu stomaka. Odmah poslije ranjavanja prenijet je u Trnovu u bolnicu. Operacija je izvršena hitno, bez ikakvih sredstava za umirenje bolova. Prilikom prodora SS jedinica u Trnovu prebačen je u ovu bazu. Sa njm je bio Stojan Stojanović, politički komesar bataljona 2. Krajiške brigade, takođe ranjen na Tuzli i ostao bez noge. S njima su bila dvojica ranjenika iz Vojvođanskih brigada-Politički komesar jedne od četa ranjen u nogu i ruku, i Rus Grigorije zvani Griša, koji je prilikom ranjavanja ostao bez noge. Griša je u tu bazu, inače, dospio pod neobičnim okolnostima. Prije toga se nalazio u bazi u Trnovi, gdje je otkriven i zarobljen. Smatrajući da se s jednom nogom ne može pobjeći, SS straža ga je ostavila u jednoj kući, a oni produžili s potragom za ostalim bazama. Međutim, jedan seljak ga je stavio u kola i, pokrivenog granjem dovezao u Čengiće, gdje su ga smjestili u bazu, među čudnu družinu koja je, i pored svih teškoća i neizvjesnosti u kojoj se nalazila, svakodnevno prorađivala neku maksističku literaturu, od koje se, kao rukovodioci i politički radnici, nijesu odvajali. A pošto nijesu imali nikakvog izvora svijetlosti, oni s običnim štapom napravili rupicu na krovu baze, odakle su dobijali nešto dnevne svjetlosti. Pri takvoj svjetlosti jedan bi čitao a ostali slušali. Potom bi žučno raspravljali. Kada bi se negdje u blizini pojavio neprijatelj, bolničarka zadužena za tu bazu, opominjala bi ih na opasnost. 21. aprila, prilikom nailaska 17. Majevičke brigade, Miloš Ilić se pridružio koloni, dok su ostala trojica, onako nepokretni, ostali u bazi.

Cijeli april je potrajala operacija otkrivanja baza, zarobljavanja i ubijanja, odnosno odvođenje ranjenika i bolesnika. One koje je mimoišao kuršum sprovodili su na razne načine: jedne su transportovali željeznicom, druge kamionima i konjskim zapregama, najveći dio sproveden je pješice. Kao što je rečeno prilikom zarobljavanja ranjenika i bolesnika, SS jedinice su odmah ubijale tifusare i nepokretne ranjenike.

Zarobljenike su odvodili na sabirna mjesta i tu vršili selekciju, pri čemu su Jevreji, politički komesari i članovi KPJ odmah izdvajani.

U zaseoku Mičići 16 aprila otkrivena je baza u kojoj se nalazilo 10 ranjenika i bolesnika. Među njima su bile i Tirica Kraus i njema majka Fanika, zatim Milica Bokan, bolničarka iz Bijeljine, tek preležala tifus, i Olga Lekić, politički radnik. Pred samo otkrivanje čuo se, bat nogu po krovu baze, u neposrednoj blizini povici "izađite" i pucnji iz šmajsera i prasak bombi. Ubrzo se podigao otvor na bazi. Olga Lekić je pokušala da izvrši samoubistvo ali joj je pištolj zatajio. Prilikom izvođenja iz baze, jedan SS vojnik, rodом iz Gradačca, prepoznao je Faniku Kraus i odmah saopštio ostalima da je Jevrejka i da joj se muž i obje kćeri nalaze u partizanima. Čim je ovo čula, Tirica je rekla da će se pretstaviti kao Nada Banjanin, jer je znala da bi u slučaju odavanja svog pravog imena stradala. Nada Banjanin je ustvari, bila njena školska drugarica i partizanka. Nedelju dana prije ove drame umrla je od tuberkuloze u Trnovskoj bolnici.

Faniku Kraus SS vojnici su odmah počeli tući. Vodili su je kroz selo, zahtjevajući da oda baze sa sanitetskim materijalom i da kaže gdje joj se nalaze muž i kćerke. Pošto nijesu dobili nikakvo obavještenje nastavili su da je tuku. U grupi koja je potjerana na sabirno mjesto nalazila se i Olga Cvjetinović, Partizanska bolničarka iz Bijeljine. Ležeći u bazi kao plućni bolesnik-dobila je tifus. Jedan SS vojnik, rodом iz Bijeljine prepoznao ju je i zaprijetio da će je strijeljati čim stignu u Bijeljinu. Olga je bila toliko iscrpljena da nije mogla da ide. Drugarice su pokušale da joj pomognu. Međutim, prišao je SS zločinac i odmah je ubio.

U jednoj bazi nalazile su se tri muškarca i dvije žene: Stanimor Ilić iz Popova kod Bijeljine, ranjen kao zamjenik političkog komesara čete u 17. Majevičkoj brigadi, Čedo Marković tifusar, Miloš zvani ciklus, rodом iz Kuzmina u Sremu, Božica rodом iz Tuzle, bolesna od tifusa; drugarica iz Rume, koja je prilikom ranjavanja ostala bez noge. Bilo je po podne kada se u blizini baze začuo žagor, zatim vika, i konačno pucnjava iz automata sa eksplozijama bombi. Ubrzo potom čulo se hodanje nogu po krovu baze, a onda se, najednom, otvorio kapak baze. Odozdo su ugledane zelene SS uniforme i oružje upereno u unutrašnjost baze. U čizmama zločinaca bile su zadjevene kame. U istom momentu začuo se rafal iz šmajsera i fijuk kuršuma, koji su se

Zabijali u zid baze iznad glave ranjenika i bolesnika. Inače nemoćni ranjenici bili su bez oružja da bi dali otpor. Za svaki slučaj SS vojnici su se međusobno upozoravali da bi bombe mogle izletjeti iz baze. Uz psovke i povike, oni su natjerali jednu bolničarku da izvlači ranjenike i bolesnike iz baze. Njihova posteljina i odjeća odmah je spaljivana. Ranjenike i bolesnike su počeli tući "ogama, tražeći da kažu gdje je oružje. Jedna drugarica, koja je bila pod visokom temperaturom, mahinalo je pokazala rukom na Stanimira Ilića. Odmah su ga počeli tući udarcima, prvo po glavi, a onda gdje su stigli. Jedan od zločinaca se mašio za kamu, s etnjom da će ga živa guliti ako ne prizna gdje je oružje. U tom momentu naišao je njemački oficir dva vojnika i psom tragačem. Naredio je da se Stanimir i jedna partizanka sprovedu u komandu, a ostali nepokretni ranjenici strijeljaju na licu mjesta.

Toga dana, na sabirnom mjestu našlo se oko 90 lica, među njima i doktor Edo Dajč. Prvo su im poskidali satove, prstenje, proteze i ostalo što su na sebi imali od vrijenosti. Zatim su s njih, poskidali odijela i obukli ih u pocijepane i umazane rite. Pored toga, još su im i lica umazali blatom, da bi izgledali što užasnije, pa ih onda fotografisali. Dok su jedni škljocali fotografskim aparatima, ostali su se cerili i izrugivali izgledu ranjenika i bolesnika. Jednog od zarobljenih partizana ponudili su cigaretu. Odbio je da uzme istog momenta je streljan. Zatim je naredeno da se izdvoje svi oni koji ne mogu da pješake. Neki su se izdvojili, očekujući da će dobiti prevozno sredstvo. Međutim, svi su odmah streljani. Preživjele su strpali u seosku magazu u kojoj je bilo toliko tijesno da su ležali jedan preko drugog. Među zarobljenima bilo je i civilnog stanovništva kojeg su usput prikupljali. Sjutradan su dolazili neki od četnika, radi prepoznavanja zarobljenika. Jz to su se interesovali ko je Olga Crnogorka, misleći na Olgu Lekić. Međutim, svi su čekali, Zapravo niko nije htio da dokaže, mada se nalazila u toj grupi.

Od zarobljenika je zatim formirana kolona, koja je krenula cestom prema Bijeljini. Jedan broj zarobljenika je potovaren na kola sa konjskom zapregom, dok su ostali morali da trče za njima. Jedan SS zlikovac se usput oglasio: "Sve ovo treba pobiti. To su oni razbojnici iz 6. Istočnobosanske i 15. Majevičke brigade koji kud navale tu probiju"! Ubrzo se kolona počela prekidati, iznemogli i iscrpljeni, počeli su da padaju. SS zločinci su ih tukli, neke i ubijali. U tom momentu jedna grupa se otrgla iz kolone i počela da bježi. Međutim, bio je to samo očajnički pokušaj svi su pobijeni. Članovi KPJ su usput bodrili i ostale da se dostojanstveno drže. Njemački komandant, koji se vozio na čelu kolone, zastao je i pitao ko je među zarobljenicima partizanka? Javila se Olga Lekić. Odmah su je stavili na čelo kolone i ova je nastavila put. Po dolasku u Bijeljinu strpali su ih sve u logor. Počelo je saslušavanje. Dominirala su pitanja: Koje u partizane došao dobrovoljno, ko mobilisan, odakle je ko rodom. Mnogi nijesu govorili svoja imena, niti odakle su rodom. Onda su dovodili mještane i počelo je prepoznavanje.

Jedan SS vojnik je prepoznao Slovaka iz Bingule, koga su strahovito mučili, tukli, obarali na emlju i skakali mu po stomaku. Pored svega, on se držao veoma prkosno. Otvoreno im je rekao "a je bio zamjenik komandira čete u jednoj od Vojvođanskih brigada i daje kao takav ranjen.

ČETNIČKI ZLOČINI U ČENGIĆU IBJELOŠEVCU

1. Učešće četnika u zločinima zajedno sa pripadnicima 13. SS "Handžar" divizije pogoršavalo je onako veoma tešku situaciju. To je naročito došlo do izražaja u Čengiću²², odakle je bio rodom znati četnički zločinac Pero Stanić. Pomoću svojih rođaka i prijatelja, otkrio je mnoge baze u tom selu. Pored ostalih, pri bolnici u Čengiću radio je kao berberin, njegov brat Drago Stanić, kojije sa četnicima održavao veze i slao im potrebna obavještenja. Otkriveno je pismo koje mu je učeno od četnika. Uhapšen je i trebalo je da mu se sudi. Međutim, uspio je da pobjegne i priča četnicima sve što je znao o bazama. Znao je dosta. Kasnije je uhvaćen, osuđen i rijeljan.

22 Selo Čengiće posebno bilo na meti neprijatelja, jer je u njemu NOP još od 1941. godine bio jak. Oko 50 kuća aktivno je radilo za NOP. Tu su već u prvim ratnim godinama boravili aknuti borci NOR-a Mirko Filipović narodni heroj i Vojin Bobar prvoborac.

Oni su okupljali ljude i organizovali otpor prema neprijatelju. Selo je imalo jaku organizaciju OJ-a, koja, je uz partijsku, igrala značajnu ulogu u jačanju pokreta. Imalo je i dobro anizovanu narodnu vlast. Pored Komande mjesta, NOO, organizacija KPJ, SKOJ-a i AFŽ-a, rmljena je i partizanska bolnica: Ona je imala kuhinju, pekaru i skladište. Ovdje su sklanjane erve hrane i ostalog materijala, za snabdijevanje bolnica u Šekovićima. U Čengiću je 1943. "ine, u kući Tome Mršića, bilo sjedište prve komande područja za Majevicu, čiji je komandat ĐorđoĐojić, a komesar Vojin Bobar, prvoborci organizatori ustanka u ovom kraju.

Inače, Pero Stanić se isticao strogošću i snalažljivošću pa se takav proćuo po Semberiji i Podrinju. Ranije je bio poznat kao pijanica, kockar i čovjek koji se volio tući. Selo je od njega zaziralo.

U vrijeme neprijateljske ofanzive 1944. godine došlo je do kolebanja i izdaje jednog broja članova SKOJ-a u Čengiću. Nažalost u vrijeme četničkog i SS terora oni su doprinijeli da neprijatelj lakše otkrije baze sa ranjenicima.

Žrtva ove ofanzive bio je Mirko Filipović, raniji politički komesar 18. Hrvatske brigade. Kao rekonvalescenta na radu u oblasnom komitetu KPJ za Semberiju, Majevicu i Posavinu uхватili su ga četnici u Peljavama, oni su ga predali SS jedinicama, a ovi ga, avgusta 1944. godine poslije zvjerskog mučenja streljali.

**DOKTOR GINZBERG
SA SUPRUGOM
TIRICOM KRAUS**

U Čengiću se, u vrijeme prodora SS snaga zatekao manji broj težih ranjenika, pa je i stradanje po bazama bilo manje. Međutim, četnici su, uz pomoć pripadnika SS jedinica, uspjeli da likvidiraju gotovo cio partijski i ostali kadar NOP-a u selu. Pored ostalih ubijeni su: sekretar osnovne organizacije KPJ Pero Rikić, sekretar opštinskog NOO Andrija Pejičić, predsjednik mjesnog NOO Joja Mršić i dr. Sekretar aktiva SKOJ-a Jefa Dalinović; prije ubistva je strahovito mučena, ali ništa nije odala. Kada su je povelili na strijeljanje išla je uspravno i prkosno, ključući partiji, borbi i pobjedi. Skojevku Anđu Knežević četnici su silovali pred očima njenog oca, a zatim je dugo mučili, pa je, pošto nije ništa odala, zaklali. Onda su se "vitezovi kraljeve vojske u otadžbini" poslužili iskustvom Osmanlija iz srednjeg vijeka: Odsječenu Anđinu glavu nabili su na kolac i, sa cigaretom u ustima, stavili na raskrsnicu puteva Obrijež-Čegić-Modran da bi time plašili narod. U ovoj zločinačkoj akciji četnici Pere Stanića ubili su 37 ljudi, žena i djece. Samo iz jedne porodice ubili su sedmero. Pored ostalih, Stanić je lično ubio i jedno malo dijete. Koristeći odsustvo partizanskih jedinica, s jedne i snagu i prisustvo SS trupa s druge strane, Stanić je nastavljao sa zlodjelima. Proglašavao je zločin nad nejači za podvige. Dovoljno je bilo da se u toku noći oglasi pas kod kuće pristalica NOP-a pa da domaćin već sutradan bude strijeljan. Pukom srećom preživjeli seljaci, sklanjali su se iz sela, što prije i što dalje od očiju četnika.

Stanićeve snage sastojale su se, ustvari, od grupe koja je brojala 34-40 četnika; 4-5 bili su koljači, odani Staniću. Ostali su mobilisani, i vremenom će biti uvlačeni u zločine. Svako nepokoravanje samozvanom komandantu Peri Staniću povlačilo je smrt kamom u vrat.

Stanić je organizovao i ubistvo popularnog čika Save Jovanovića, istaknutog borca ovog kraja. Čika Sava je rodom iz Dvorova, ali se znatno prije rata oženio djevojkom iz Čengića i tu ostao da živi. Spadao je u red obrazovanijih seljaka koji se nisu mirili s tadašnjim režimom i predstavljao je opozicionara. Na dostavu četnika, uhvaćen je od strane pripadnika "Vražije" divizije i uspio je da pobjegne. Potom se ponovo noću prikrao i došao u kuću. Neko od četničkih doušnika obavjestio je Stanića, ovaj pripadnike "vražije" divizije. Kuća je opkoljena i čika Sava je, zajedno sa sinom Petrom, ubijen. Poginuo je kao član sreskog komiteta KPJ.

O odmazdi nad stanovništvom Bjeloševca, nešto više sam doznao od sekretara opštinskog komiteta KPJ za Trnovu, Gavre Vidakovića i partisko-političkih radnika Cvike Sekanića i Drage Vidakovića.

Partijska organizacija saznala je da će Bjeloševac 30. aprila biti opkoljen i detaljno pretresen

Od snaga SS jedinica i četnika, koji su doznali da su tu sklonjeni ranjenici. Bolničke baze bile su lanije pripremljene u dolini rijeke Brezovice i Dumače. Neprijatelj ih je, u dva naleta, otkrio i tom irilikom ubio oko 35 ranjenika. Ostali ranjenici i bolesnici, koji su uspjeli da izbjegnu četničke otmjere, nijesu se više vraćali u baze, već se krili po šumama.

Sekretar opštinskog komiteta KPJ Gavro Vidaković, sazvaio je, 19. aprila, sastanak gdje su risustvovali članovi KPJ i SKOJ-a i Mjesnog NO odbora. Upoznao ih je o predstojećem tresu njihovog sela. Svako je dobio konkretan zadatak u sakrivanju ranjenika u manjim frupama u žbunju, u vrzinama, potocima i uopšte, na mjestima gdje će ih nerijatelj najmanje lražititi. Rekao im je da će neprijatelj vršiti detaljan pretres, pucati, praviti razne provokacije, ali se niko ne smije na to oglasiti, niti bježati da se ne bi otkrili ranjenici. Toga dana neće se kuvati hrana ranjenicima, već im obezbjediti suve obroke, a kad prođe pretres ponovo će se okupiti. Paket ekova za ranjenike sklonjene u kući Mirka Sekanića, treba sakriti u šumu da ga neprijatelj ne j pronašao prilikom pretresa kuća.

v Osvanula je nedelja, 30 . aprila. Gavro je rano izašao na brdo sa koga će pratiti kretanje neprijatelja selom. Čuo je pucnjavu od Prosekica koja se brzo približavala, ali nije znao ko se to odupire neprijatelju. Rafali iz mitraljeza štekću, eksplozije bombi odjekuju, narod bježi na sve āne. Čuo se jauk žena i djece. Malo kasnije primjetio je Gavro šaroliku kolonu koja se uvlačila kraj kuća Vidakovića, pa se sudarila sa zasjedom SS jedinice na brdu. Otvori se .stoka borba i kolona krenu preko Počivala za Gornju Piliću. Saznaće se ubrzo, u Bjeloševcu, ;toda bio prvi bataljon 4. Majevičkog odreda koji je slučajno uletio u klopku SS snaga, f. Kad se bataljon Majevičana povukao iz sela, SS vojnici i četnici su se dali u potjeru za njenicima i bolesnicima. Sve zarobljene ranjenike pobili su na brdu više kuća Vidakovića. Sa četnici Pere Stanića nijesu bili zadovoljni, dali su se u potjeru za nezaštićenim ljudima, Ženama i djecom. Prva žrtva im je bio Đojo Vidaković, odbornik i član KPj od 1941. godine. U fvojoj kući ležao je kao težak bolesnik. Došla su u njegovu kuću dva SS vojnika i jedan četnik. Sekli mu kako je Pero Stanić naredio da ga privedu.

-Znam šta me tamo čeka i neću dalje od praga, da me tamo mrcvare, pa me ubite u mojoj kući odgovorio je ponositi Đojo.

Prvo su ga istukli, a onda i izvukli, onako bolesnog, iz kuće. Noge su mu se vukle po zemlji, ad su stigli do sredine voćnjaka ispalili su mu metak u potiljak, a onda ga izboli bajonetima.

Malo kasnije streljali su i Đojinu suprugu Živanu, predsjednicu odbora AFŽ. Da bi je ponizili, išali su je, onda tukli i na razne načine mučili dok im je ona prkosila. Iza njih dvoje ostala su lna djece.

Sledeća žrtva je bila porodica Lazara Vidakovića starog 50 godina. U kući su ubili Lzara, jjegovu ženu Julu, i sestru Vasiljku, a nijesu imali nikakve milosti ni prema unučadima "zarevim, djeci njegovog sina Drage koji je bio u partizanima: ubili su četverogodišnju Krstinu i tveromjesečnu Slobodanku.

Porodicu Mitra Vidakovića, takođe, nije zaobišla nesreća-sedmero strijeljano. Ubili su ;maćinakuće Mitra, njegovu ženu Pelku, kćerku Daru od 17 i sina Stevu od 13, pa unuke Maru !9 i Goju od 5, te unuka Vasu od 3 godine.

Tako su prošli i odbornici Veljko i Miloš Vidaković, mladi i energični ljudi. Dvadesetogodišnjak "osta Vidaković sekretar ćelije KPJ, mučen je da bi priznao gdje se kriju ostali članovi KPJ; Ni "eči im nije rekao, pa su ga ubili.

U Bjeloševcu su četnici uništili čitave porodice. Između ostalih, ubijen je Gavro Radović sa jiom Novkom, sinom Milanom od 9 i kćerkom Petrom od 5 godina. Savi Vidakoviću ubili su a, majku, brata, sestru i troje djece. Pobijeni su u sobi u kojoj su se zatekli prilikom nailaska etnika. Spasila se samo djevojčica stara 6 godina koja se sakrila ispod leševa. Tek poslije dlaska četnika izašla je iz kuće i, sva izbezumljena od straha, počela da viče, - kako je poslije ta ispričala autoru. Zatim su pobili sve viđenije ljude u selu, odbornike NOO i roditelje tizanskih boraca.

Sekretara organizacije KPJ Kostu Vidakovića odveli su u selo Krćinu i tamo ga ubili. Od 20 do 30 aprila ubijeno je 30 lica. U maju, na svirep načinje ubijen i Mladen Sekanić, aktivista NOP-a, ijisesin Cviko nalazio u partizanima.

Pored ostalih, u Bjeloševcu su "operisali" i četnici Steve Damjanovića Leke. Jednog dana hvatili su članove SKOJ-a Bosu Krsmanović i Kosu Vidaković, čiji su roditelji i braća već bili bijeni. Odveli su ih u Gornju Piliću, sjedište Lekinog Štaba. Sedam dana neprekidno su stajale, učene batinama i lišavne hrane i vode. Od njih je traženo da kažu gdje se nalaze Vojin Bobar i stali. Sve su to stojički isdržale, pune ponosa i prkosa. Bosa im je dovikivala: "koljači", možete

sada kako hoćete, ali znajte nećete dugo"! Poslije mučenja i izivljavanja nad tim djevojkama, četnici su ih poveli na strijeljanje. Kad su ih doveli do iskopane rupe one su prkosno rekly: " Da smo znale da će te nas pobiti bolje bi smo se obukle".

Grupa partijsko političkih radnika obavještena je da će SS trupe i četnici sutradan detaljno pretresati Bjeloševac. Svi su pogledali u sekretara KPJ Gavru Vidakovića, najstarijeg i najiskusnijeg da vide i čuju šta će on predložiti.

- Ja mislim da idemo kraj same ceste, tu nam se neće nadati neprijatelj niti nas tu tražiti.

Uskočili su u žbun zove pored samog puta. Tu je jedan usjek, zavjetrina za skalnjanje svih živih stvorova. Tu Gavro odjednom ugleda zmiju šarku, kako iza same njegove glave izlazi iz kamenjara. Nije smio, a nije imao kud da se pomjeri, dok se ona sve više pružala prema njegovoj glavi. Uzeo je prutić da je zaplaši i otjera, ali je ona sve više dizala glavu na njega. Toga momenta naiđoše tri konjske zaprege sa četnicima. Zaustaviše se iznad njih, na cesti. Harmonika razvuče, a oni se uhvatiše u kolo. Gavro nije znao od koga im prijete veća opasnost: od četnika ili od zmije, od straha im je dah zastao, ali su od dvije nesreće izabrali manju, zmiju, pa su se priljubili u zemlju da ih ne bi opasniji neprijatelj primjetio. Zmija se, valjda osjetivši njihov strah, sve više izvlačila iz kamenjara. U tom se završi četnička svirka i igra, posjedaše u kola i krenuše cestom dalje. Gavro se oslobodi i opasnosti od zmije koja se udalji niz potočić.

Domaćin Mladen Sekanić iz Bjeloševca učestvovao je, kao dobrovoljac na Solunskom frontu, gdje je prilikom proboja teže ranjen. Za vrijeme neprijateljske ofanzive kod njega navratili politički radnici koji su se krili. Mladen im veli: " da će izginuti svi oni koji se kriju. Treba neprijatelja tući na svakom mjestu, napadati ga, sačekivati, preticati. Dajte meni pušku pa ćete vidjeti šta starina radi. Mora se neprijatelj tući na svakom mjestu, a ne da se sačekuje samo u zasjedi".

Taj visoki krupni čovjek, poznat po odvažnosti i hrabrosti poštovan je i cijenjen domaćin. Otac je devetero djece. Među prvima se uključio u ustanak 1941. godine. Stavlja se sa prodicom na stranu NOP-a. Često je govorio: "Hitler nikada neće pobijediti Rusiju i njegovo kolo neće zaigrati u Bjeloševcu". To ga je koštalo života.²³

HOD PO MUKAMA RADE ABAZOVIĆA

Dramatičnu priču o hodu po mukama teškog ranjenika Rade Abazovića, koji se nalazio sa grupom ratnih drugova u Trnovskoj bolnici, čuo sam dva mjeseca kasnije od njega lično u Sremu. Ona upotpunjuje svjedočenje o epopeji Trnovske bolnice. Priču Rade počinje sjećanjem na vrijeme kada su, po završetku neprijateljske ofanzive u jesen 1943, u Trnovsku bolnicu počeli da pristižu novi ranjenici i promrzli borci, tako da se njeno brojno stanje naglo povećavalo. Oni ranjenici i bolesnici kojima nije bila potrebna svakodnevna ljekarska njega smješteni su po Semberskim i Majevičkim selima.

Evo šta kaže Rado: "Početkom neprijateljske ofanzive 1944. godine teški ranjenici su smješteni u podzemne baze. Procjenjivalo se da će neprijatelj, kao i prošle ofanzive, samo pročešljati teren. Tu smo se svi prevarili. Svi ranjenici i bolesnici koji su mogli hodati krenili su s jedinicama, ili po grupama prema Birču, zajedno sa osobljem koje nije bilo neophodno u Trnovi.

Odlučio sam i ja da, sa Vukašinom i Blagojem Vuletićem, partizanom iz Sandžaka krenem na konju prema Jelici. Pošto mi se rana pogoršala nijesam mogao duže jahati na konju. Poslije jednog kilometra sišao sam s konja, rekao drugovima da produže, jer ja ne mogu dalje. Međutim, oni me nijesu htjeli ostaviti već smo se vratili. Sklonili smo se u jedan šumarak niže srednje Trnove. Tada je Vukašin angažovao Radu Petrovića i Stevu Željковиća da nam iskopaju bazu. Iskopali su je za jednu noć, noseći zemlju u obližnji potok. Otvor baze zamaskirali smo. Čula se žestoka pucnjava u Donjoj Trnovi.

11. aprila u bazu smo se smjestili Vukašin i ja, a ostala trojica otišla su u selo da izvide situaciju i da nas snabdiju hranom. Pretpostavljali smo da se u bazi može ostati najviše 2-3 dana. Imali smo vrlo malo hrane i to nešto suvih šljiva i dvopeka. Međutim, situacija se odvijala drukčije. Nijemci su se u Trnovi zadržali duže vrijeme, svaki dan pretresali su teren i otkrili veliki broj baza s ranjenicima. Čula se svakodnevna pucnjava i galama, osjećala paljevina. Nije bilo teško pretpostaviti šta se dešava u selu. Što smo imali hrane pojeli smo. Vukašin je noću izlazio, da u flašu zagrabi vode iz bare koja se nalazila pored puta. Već pet dana kako se nalazimo u ovoj bazi, a niko živ nam se ne javlja.

23. U septembru 1944. godine dok je orao svoju njivu, banuli su četnici i ubili ga za plugom.

Doduše niko i ne zna za nju izuzev trojice grogova koje smo iščekivali. Možda je to i bolje. Što manje ljudi zna za baze to je figurnije. Ali više se ne može izdržati od adi.

Prošlo je već 6 dana od kako su otišli Itevo Željковић, Rade Petrović i Blagoje uletić. Jedne noći stiže u bazu Blagoje Vuletić sa Petrom Marinkovićem iz Trnove, rili su se do tada u jednom potoku. Blagoje am reče da su Rade i Stevo otišli prema siici, a njih dvojica su došli da vide šta je sa sma. Nijesu ništa donijeli od jela. Gladni no i u takvom stanju mi nijesmo mogli nuti na put. Dogovorili smo se da neko "e do zaseoka Dobričići, izvidi situaciju i pnese nešto hrane. U ovom selu kuće su i ranije napuštene. Krenuli su Blagoje i etar. Naoružani su puškom i pištoljem i sa ije bombe. Kroz dva sata vratili se i ništa "šesu donijeli. Blagoje reče da se neko čuje kući pa nijesu smijeli da se jave. ^druživši im se ponovo smo krenuli tim ma. Privukli smo se kući čija su vrata "a otvorena. Iz kuće na mene jurnu nača i umalo me ne obori. U kući je bilo ie razbacano, a ni žive duše. U udžeri basasmo na rasute suve šljive, trpasmo pune džepove. Kada smo se itili u bazu, Vukašin koji nije mogao ići s "ma, šali se na račun Blagojev:
- Kakav si mi ti partizan, kad te krmača rlašila!

26. aprila počela je kiša. Prodrila nam je da u bazu pa nam je odjeća sva mokra, jjesmo više mogli da izdržimo. Pred zoru ~o izišli u jedan šumarak. Šuma je već bila eliko olistala. Bilo je hladno i mi smo, "ako mokri drhtali od studeni. Postavljalo pitanje: kuda dalje? Jasno je bilo da se *e ne smijemo zadržati u ovom šumarku, že nas pronaći neprijatelj. Pratimo kako ovi vojnici pretresaju živice i svaki grm. eče smo krenuli u Donju Trnovu u kojoj kuće popaljene. Još se osjeća zadah ljevine. Selo je pusto, nigdje žive duše. da leševi ljudi, žena i djece. Mrtva stoka raspada, stvari polusagorjele. Sve to upa izmiješano i užasno zaudara. Baze rivene, neke i razrušene bombama i u na i oko njih leže raznešeni ranjenici, ašno je bilo gledati svoje dojučerašnje gove borce umorene strašnom smrću. Krenu smo prema Upravi bolnice. Kad : prolazili kraj kuće Petra Marinkovića 'on: "Evo mog oca, leži ubijen". Uđosmo egovu kuću i Vukašin na prozoru nađe u s duvanom i kresivom. Obradova se

tome kao malo dijete. Deset dana nijesam omirisao duvanskog dima. U Jakoviću pronađo smo neotkrivenu bazu punu odjeće. Promjenismo naše mokro odjelo, a pronađosmo i nešto za jelo. Tu zanoćismo. Ujutru krenusmo prema Kacevcu, provlačeći se kroz šumarke. Stigosmo do kuće Milivoja Kovačevića, za koga smo znali da je odan NOB-i. Pred kućom nas dočekaše njegova žena i kćerka i rekoše da su mislili da smo i mi stradali. Baš juče su sahranili 20 ranjenika koji su pobijeni u bazama. Sahrnili su i političkog komesara bataljona iz 20 Romanijske brigade Radomira Kovačevića.

Nijesmo smijeli zadržati se u Kacevcu i krenuli smo prema Bjeloševcu. Tamo smo našli ranjenike koji nijesu bili otkriveni i sa njima Bogdana Maksimovića. Bilo nam je milo što ima ranjenika koji nijesu nastradali. Smjestili su nas u jednu kuću. Sremica Velinka Avramović počela je da me previja, kada zapucaše četnici. Morali smo da bježimo prema potoku. Mene i Vukašina natovariše na jedno konjče i smještise u napuštenu kuću u selu Obrijež. Ujutru upade žena u sobu i iznenađena povika. "Drugovi, odakle i vi tu, vidite da je cijelu noć prolazila vojska cestom prema Majevici."

Odnekud dođe jedan čovjek i nazva nam dobro jutro.

- Ne bojte se, drugovi, vojska je prošla, već pođite kod mene, imam bazu u bašti, pa ću vas tamo skloniti.

Rade Abazović

Teško je u situaciji opšte nesigurnosti i rizika povjerovati da te neko sa simpatijom zove kod sebe i izlaže se smrtnoj opasnosti. Sa ne malim nepovjerenjem prema tom čovjeku, s obzirom da ga ne znamo, krenusmo s njim. Čim smo stigli u kuću, domaćin naredi domaćici da se napravi doručak. Dok smo doručkovali kroz prozor ugledasmo kako se prema kući jašeći na konju približava čovjek. Prepoznao sam Branka Krvavog. Radosni istrčasmo pred njega. Branko nas upozna sa situacijom. Proveo je s nama kratko, morao je da ide. Napomenu seljaku da pripazi na nas, ostavi nam svog konja, napominjući:

Ako neprijatelj udari neka Blagoje tebe i Vukašina natovari na konja.

Reče, da će se kasnije vratiti po nas. U to smo čvrsto vjerovali.

U razgovoru s ljudima u selu vidjeli smo da očekuju da će se ofanziva neprijatelja brzo završiti i ponovo se vratiti naše jedinice.

U večer, uoči 1. maja, dođe Diko Stević-Mastal iz sela Obriježi i pozva nas da sutra dođemo kod njega na večeru:

"Znate drugovi, sutra je praznik radnika i seljaka i želim da budete gosti u mom domu"-reče Diko.

1. maj, osvanu sunčan i lijep, baš 1. maj. Po padu mraka bez mene ostali krenuše na večeru. Nijesam mogao da idem. - Boljela me je rana. Ali, eto ti dođe domaćin da me vozi, upregao volove u kola. Molio sam ga da ne idem, jer se ne osjećam dobro. Bio je uporan, pa sam napokom prihvatio da idem u Obrijež. Kad smo stigli nijesam mogao da sjedim. Domaćin je stavio slamaricu u čošak sobe da bi mi olakšao bolove. Ležeći oslonjen na zid slušao sam i učestvovao u razgovoru. Diko, je pripremio pravu gozbu. Na večeri nas je bilo šestorica, svi ranjenici.

Posebno dobro razpoložen i veseo bio je Vukašin. Nastojao je da što više u razgovore unese živosti i da nas ohrabri. Nastojao sam da im ne kvarim raspoloženje mada sam se osjećao vrlo loše. Poslije večere vratili smo se u kuću gdje smo prije boravili.

Sutradan su nas ponovo napali četnici. Nastala je panika i bježanje na sve strane. Blagoje mi izvede konja. Uz pomoć Velinke podiže me na konja, koji me donese u Čengiće, ali sam izgubio vezu sa drugovima. Sklonim se u potok, a konja mi djeca, koja se tu nađoše vežu u jedan šumarak. Četnici pretresaju teren, pucaju i viču. Nikakve veze nijesam imao. Međutim, poslije kraćeg vremena pronađe me Velinka Avramović, koju su u tom cilju i poslali. Sva radosna reče mi gdje se nalaze ostali. Povede me da me smjesti u kuću kod neke babo. Baba stoji na pragu i ne dozvoljava da se uđe u kuću. Sin joj je u zarobljeništvu i ne da da joj kuća izgori. Velinka gurnu babu sa praga i uvede me u kuću. U sobi je bila jedna mlađa žena sa djetetom u naručju. Čutala je. Uveče dođoše Vukašin i Blagoje. Prvi put vidim Vukašina razočaranog, prosto klonuo duhom. Ne zadržavajući se tu dugo, jer su četnici Pere Stanića pretresali kuće. Prešli smo u omanju šumu bliže Janji.

Uveče se vratimo Dikinoj kući i sklonim se u jedan kanal obrastao šibljem. Tu je dosta sigurno jer se četnici neće nadati da se neko krije pored samog puta koji vodi za Janju.

Znajući da se krijemo u blizini, četnici su nas uporno tražili. Pretresali su šumarke i živice. Pod pritiskom i batinama dvije zarobljene partizanke priznale su četnicima da se nalazimo u selu. Dikina sestra nam je noću donosila hranu, a Velinka je takođe dolazila i previjala me.

16. maja negdje iza podne pucnjava u Glogovačkim šumama približivala se prema rijeci Modranu u selu Čengiće. Dotrča jedna djevojka pa nam saopšti: "Došao je Krvavi sa jedinicom i pita za vas, mogu li reći gdje ste?" Obradovao sam se Branku, dostaje neraspoložen. Obavjestio nas je o situaciji, ona je vrlo ozbiljna, moramo ići u Srem. Ne moguće je više održati se na ovom terenu. Došao sam po vas. Kasnije sam doznao da ih je SS jedinica iznenadila i napala u Glogovačkim šumama za vrijeme odmora. Vukašin nije želio da ide, smatrao je da će se naše jedinice ubrzo vratiti na Majevicu. Krvavi je zamolio Blagoja da ostane s Vukašinom. Bilo je Blagoju teško, zaplakao je što ne ide sa nama.

Nikada Rado Abazović više nije video Vukašina i Blagoja. Nastradali su od četnika, samo nekoliko dana po njihovom rastanku.

DRAMA NIKOLINE BRITVIĆ

Uoči ofazive na Majevicu Nikolina Britvić, dalmatinka poslata je u bolnicu, u selo Bjeloševac. Na Majevicu je došla prateći teško ranjenog Veljka Lukića Kurjaka. U Bjeloševcu je bila zadužena^A za jednu podzenu bazu u kojoj je bilo 17 teških ranjenika. Svi su, uglavnom komandni kadar.

Često je odlazila u selo po hranu. Prilikom povratka morala je dobro da pazi kuda je prethodno prošla da ne bi zalutala. Baze su bile dobro maskirane i teško ih je bilo pronaći. Prilazeći bazi obavezno se ugovorenim znacima javljala ranjenicima. Kada su tim terenom prolazili SS vojnici i četnici čuo se topot koraka kada su prelazili preko baze. Ranjenici su nadu polagali u Nikolinu, jer je ona jedina održavala vezu sa spoljnim svijetom i donosila novosti koje je saznavala. Kada je jednog dana pošla u selo da potraže mlijeka za ranjenike primjetila je streljački stroj neprijateljske vojske. Daje ne bi otkrila bježlaj u pravcu suprotno od baze. Kada je streljački stroj prošao, pred noć je svratila, zajedno sa koleginicom Smiljom u jednu kuću, da zatraže lonac toplog mlijeka.

- "Kome će to djeco moja" veli domaćica, kada su sve baze otkrivene čak i ona glavna sa ranjenicima. Svi su pobijeni, reče plačući ženaaondadodade:

Nikolina Britvić

"Jadne njihove majke, nikada neće ni saznati gdje su im djeca nastradala".

Nijesu povjerovali ženi. Krenule su sa mlijekom prema bazi u nadi da nije otkrivena. Usput su naišle na pet ranjenika koji su izbjegli iz drugih baza. Kretali su se oprezno sa pripremljenim bombama i otkočenim pištoljima. Kada su došle do glavne baze zatekle su užasavajuće stanje. «Ranjenici pobijeni, a iznakažena tijela kod baze. Izgleda da su davali otpor, dosta pištoljskih čaura našle su u bazi. Taj Inomenat, kada smo vidjele mrtve drugove, bio je najteži u našem životu. Voljele smo ih kao svoje najrođenije. Pomagali smo im u nevolji i njegovali smo ih.

Od toga dana svi oni koji su ostali neotkriveni snalazili su se kako su znali i

umjeli.

U jednoj seljačkoj kući Nikolina se presvukla u seljačke rubine. Rečeno joj je ako neko naiđe, kaže da je izbjeglica. Jedno vrijeme čuvala je kravu i silom prilika postala čobanica, iako to nikad nije bila. Kasnije se sa Smiljom krila po šumi. Jedan seljak im je donosio hranu i obavještavao o situaciji u selu. Kada više nisu mogle izdržati u šumi izašle su i slučajno srele u Čengiću borce bataljona Branka Krvavog. Sa njima su stigle u Srem.

SJEĆANJE MITRA VIDIĆA

Septembra 1944. godine iz Srema u rodnu Donju Trnovu vratio Mitar Vidić. Njega je, naime, početkom tog mjeseca uputio iz Srema Štab 4. Majevičkog partizanskog odreda sa zadatkom da izvidi situaciju na tom dijelu Majevice; naročito da sazna sudbinu Trnovske bolnice. U Međaše je stigao sa grupom partizana koji su izvodili akciju protiv četnika. Odatle je produžio preko Popova i Čengića u Trnovu. U selo Čengiće stigao je 6. septembra upravo na dan kada su četnici slavili kraljev rođendan. Pili su, veselili se i pucali. Mitar je bio u velikom strahu da ne bude otkriven.

U Trnovu je stigao noću. Selo je izgledalo pusto. Na karju sela ušao je u kuću Đoke Mitrovića i u njoj nije zatekao žive duše. Produžio je do kuće Ilije Mihajlovića, ali ni tu nije bilo nikoga. Zabrinuto je razmišljao šta bi moglo biti sa tim porodicama? Nastavio je put do kuće Jove Mitrovića. Nažalost, ni tu nikoga nije našao. Sa strahom je produžio svojoj kući. Tamo nije bilo ni traga od kuće, kao da je nikada nije ni bilo. Sjeo je na mjesto gdje je bila kuća i razmišljajući da li nije slučajno pogriješio? Dobro je poznavao voćke i baštu oko kuće i sve je govorilo daje na razvalinama doma. Pitao se šta je moglo biti sa dvoje djece i suprugom? Da li su ostali živi? Tješio je sam sebe. Pretpostavljao je da su živi i da su pobjegli dok je kuća gorjela. Ni u komšiluku nije bilo žive duše. Produžio je do kuće svog oca Mihajla koga su u selu zvali Kajo. Vrata i prozori otvoreni, brema puna vode, ali u kući nikoga! Sjeo je da se odmori i pitao se: Šta dalje da radi? Obišao je ponovo kuće, ali nikog nigdje nije našao, pa ni u kući susjeda Mile Mitrovića. Tek od susjedove snahe je doznao da su mu žena i djeca živi. Ona nije znala gdje su. Ta vijest je Mitra ohrabrila. Međutim druga ga je rastužila: Njegovi susjedi Luka i Mihajlo Đurković,

Savka Nikolić i mnogo drugih ljudi i žene, ubijeni su. Nastavio je traganje za još nekim seljanima. Neke je pronašao u slami neke je po šumama ili u raznim špiljama.

Epilog o golgoti Trnovske bolnice i zločinima neprijatelja završava se stravičnim podacima. Na spomen groblju u Trnovi uklesano 3.278 imena boraca iz Istočne Bosne, Vojvodine i drugih krajeva naše zemlje. Ostali su tu zauvijek na mrtvoj straži. Dali su za otadžbinu sve pa i svoje živote.

NE ZNA SE KO JE BIO SUROVIJI

Njemačka komanda vješto je isplela mrežu obavještajne službe u Semberiji, Posavini i Majevici naročito među ustašama, četnicima i zelenom kadru. Time se može objasniti što je 13. SS divizija prodirući u dubinu oslobođene teritorije gotovo nepogrešivo hapsila upravo saradnike NOP-a, pronalazila skrivene baze sa ranjenicima, uništavala ustanička sela i tamo vršila masovne pokolje. Jedinice te divizije žestoko se su okomile na sva ustanička mjesta u kojima su se često zadržavale i duže boravile partizanske jedinice, zapravo u kojima je narod najvećim dijelom tokom čitavog rata pomagao NOP: sakrivao aktiviste KPJ, organizovao i održavao veze, obezbjeđivao smještaj i ishranu partizanskih jedinica, spašavao i skrivao ranjenike. Ne zna se koje u tim masakrima bio suroviji: pripadnici zločinačke SS divizije ili njihovi ratni saveznici ustaše, četnici, zeleni kadar i drugi.

Nastupajući kroz sela Sjeveroistočne Bosne palili su, silovali i ubijali. U tom naletu stradali su i muškarci, žene i djeca. Prizori su bili strašni: Popaljene kuće, masovno masakrirani ljudi, užasi rijetki u istoriji.

Ima dokumenata iz kojih se može vidjeti daje 13. SS divizija stacionirana u našem području ne samo iz strategijskih razloga nego da bi u temeljima uništila NOP. Svi oni koji u bilo kojem smislu imaju veze s NOB treba da budu uništeni: ranjeni i bolesni partizani, rodbina partizana, članovi društveno političkih organizacija (KPJ, SKOJ, USAOJ, AFŽ itd.), članovi NOO i drugi. U svim tim krvavim pohodima prethodnica su bili i obavještavali, ustaške, četničke, domobranske, legionarske i druge izdajničke formacije.

*Haso Burić, Veljko Lukić Kurjak, Rodoljub Čolaković, Cviko Radovanović
(sjedi Nikola Simić - Učo)*

POKOLJ U SREBRENIKU PREMA SJEĆANJU HASE BURIĆA

U neprijateljskoj ofanzivi u proljeće 1944. godine Srebrenik je ostao nezaštićen. Tamo su, manje više, svi akivisto pokveVa poVwa\an\ \ odveden* u logor u Brčko. SVradio le \ada, pored

..elja Mehmeda Ibrahimovića i Alije Džanića i Ahmet Imamović. Odvedeni su Hilmo Herceg, do Mujadinović, Ševalija Hodžić, Melča Đanić i svi ubijeni u logorima. Dolaskom SS jedinica "rebrebnik, tragično je život završio i jedan broj žena i djece koji su bili bazirani u Srebreniku i olnim selima. U logor u Brčko odvedeno je oko 50 lica od kojih je izvjestan broj ubijen u renovcu, Zemunu i Slavonskim šumama.

Pripadnici 13. SS divizije, saznali su da je centar u Srebreniku i baza partizanskog pokreta u i djelu Istočne Bosne. Upotrebili su sve snage da likvidiraju "tvrđavu NOP-a". U njihovim inicama bilo je pojedinaca i iz ovih krajeva. Oni su poznavali teren, pa su lakše pronalazili tizanske baze, tražili i hvatali partizanske ranjenike i saradnike. Njihovim dolaskom, a očito poslije masakra nad Jevrejskim porodicama, narod Srebrenika je osjetio i na svojoj koži svojoj sredini šta znači i koliko je krvoločan i osvetoljubljiv neprijatelj. Ovoga puta to su bili adnici 13. zloglasne SS divizije.

Moj dobar ratni drug, priča autorove knjige, doktor Ervin Ginzberg ispričao mi je kako je jedne krenuo u Srebrenik da obiđe majku.

"U surovosti rata, kada mi je bilo najteže, nisam imao vijesti o svojim najbližim. Znao sam da je otac umro, ali o majci ni riječi. Iskoristio sam kratak predah, nekoliko sati poslije operacije, u toku jedne noći, po kiši kroz blato, na konju krenem do Srebrenika da obiđem majku. Na tu u selo zaustaviše me partizani. Prepoznaše me i upitaše kuda sam krenuo. Kod majke, akoh. Zar ne znaš počeo jedan pa se zagrcnu. Rekoše mi da su SS vojnici, nasred sela, zaklali Toiu majku jer je bila, Jevrejka."

Drugi stravični događaj, koji je doživio narod Srebrenika bio je pokolj jevrejskih porodica. Radi o članovima porodica ljekara Jevreja, koji su septembra 1941. godine iz Zagreba i nekih "sta Slavonije upućeni u Bosnu radi suzbijanja endemskog sifilisa. U Tuzlu je došlo 16 ovih 'ara. Dolaskom u Tuzlu sa sobom su doveli i oko 40 članova svojih porodica. Po oslobođenju zle 2. oktobra 1943 . godine, svi su ovi ljekari otišli u partizanske jedinice dok su članovi adica sklonjeni po selima Srebrenika, Lukavca i Dobošnice. Bile su to žene, djeca i bolesnici. Dolaskom pripadnika 13. SS divizije u te krajeve, članovi jevrejskih porodica bili su izdajom kih mještana tih sela otkriveni. Njih su 18. aprila 1944. godine, SS jedinice sakupile u blizini brenika u selu Kugama i 22. aprila izvršili masakr: sve su ih poklali. Učinili su to pripadnici 28 ka, drugog konjičkog eskadrona. Tada je ubijeno 21 lice²⁴.

Prema pričanju svjedoka, tog dana, oko 17,30 sati izvedeni su na jednu livadu i tu ih je grupa ' 20 SS vojnika natjerala da potpuno svuku odjela. Poslije toga su ih kamama sve usmrtili, uz ive i strahovite jauke i vrisku žena i djece. Bili su iskasapljeni, a njihova gola tijela ostala su akažena na ledini. Jedina koja je ubijena iz vatrenog oružja, a ne kamom, bila je supruga ktora Ede Dajča. Kada su joj pred očima zaklali sina ona se dala u bjekstvo i u času kada je kušavala da preskoči žičanu ogradu, ubili su je vatrenim oružjem.

Po pričanju očevidaca, dolaskom u Srebrenik, SS snage su otkrile izvjestan broj baza sa ijenicima i bolesnicima, koji su tu ostali poslije povlačenja bolnice u Jablanicu. One koje su nalazili u bazama nemilosrdno su ubijali. Ne zna se njihov tačan broj. U to vrijeme u bolnici se tekao i borac Mitar Mitrović. Evo njegove priče.

"10 ranjenika bilo je smješteno u jednu pušnicu, sušaru. Kada su SS vojnici otkrili gotovo sve ze sa ranjenicima, naša grupa se sakrila u šumu. Krili smo se u manjim grupama po gustim mama, potocima i šiblju. Hrane nismo imali, niti je ko znao za nas da bi nam je mogao donijeti, bo smo bili odjeveni. Padala je kiša sa snijegom i bilo je hladno. Bolničarke Bebu i Zlatu, koje bile u bolnici neprijateljski vojnici su uhvatili i odmah strijeljali."

Rade Radić, imao je na sebi 14 rana. Krio se s Mitrom u jednoj pećini 18 dana. ostali ranjenici bili pohvatani i pobijeni. Hranili su se šumskim gljivama. Nisu mogli dugo da izdrže glad. luče da se jave jednom starom Muslimanu i zatraže da im donese hljeba. Strahovali su da ih prijavi neprijateljskim vojnicima jer se dugo nije pojavio sa hranom. Poslije otprilike 2 sata nioje proju, luk i pečeni krompir u ljusci. Nisu smjeli više da se zadržavaju na tom terenu, već se preko Srnica, uz pomoć rodbinskih veza, prebacili preko rijeke Bosne na Vučjak planinu u "tav Posavskog trebavskog odreda.

U martu 1944. godine po kazivanju Mehmedalije Tufegdžića u Gradačac su stigli pripadnici , SS divizije. Odmah su jedan broj ljudi iz grada pohapsili i postrijeljali. Ubijeni su tada Raif ić, stolarski radnik, Omer Sejdić i Sakib Čosić, svi članovi KPJ.

24. Arhiv BiH, inv. br. 34 216; Avram Pinto: Jevreji u Sarajevu i BiH, Veselin Masleša, -ajevo, 1987, str. 167.

Streljali su i jedan broj odanih saradnika i boraca NOP-a. Time je zadan najteži udarac NOP-u u tom kraju. Četnici su u selu Vučkovcima ubili hodžu Dajića. Što se SS jedinica tiče podvlači Tufegdžić - bili su vrlo okrutni. Najviše straha ovom narodu zadali su četnici i ustaše. Bili su veći zločinci čak i od Nijemaca.

USTAŠE VRŠE MASOVNE ZLOČINE

"Pred neprijateljsku ofaznu 1944. godine povukli smo se iz Gradačca." Milsim daje to bio 16. april, kazuje jedan od istaknutih boraca iz Pelagičeva Gojko Šarkanović. Od jeseni 1943. godine pa sve do tog datuma Gradačac i njegova okolina bili su stalno u partizanskim rukama. Poslije dolaska u ovaj kraj 15. Majvičke brigade krajem jula 1943. godine četnički pokret bio je u dobroj mjeri razbijen. Ali ipak, on će sa manjim ili većim jedinicama, olakšati SS diviziji da obavi krvavu "pacifikaciju" ovoga kraja naročito područja Majevice. Četnici su izvršili nečuvene zločine i nad vlastitim narodom.

Odmah po našem povlačenju iz Gradačca za nama su došle SS jedinice. Pokušali smo da se probijemo prema Srebreniku i krenuli smo u pravcu Srnice. Međutim, obavještenja koja smo dobili ukazivala su da nas je neprijatelj preduhitrio. On je već prije izbio na Srnice. Tako se naša grupacija, u čijem su sastavu bile 18. Hrvatska brigada, Posavsko trebavski NOP odred, Komanda područja i Komanda mjesta iz Gradačca morala povući preko Čardaka i Modriče u pravcu Vučjaka.

Na terenu, poslije našeg odlaska, ostale su da ilegalno djeluju organizacije KPJ i SKOJ-a. Mjesec dana nakon toga čuli smo da su sve organizacije otkrivene i da je došlo do brojnih hapšenja, između ostalih uhapšeni su i strijeljani Goldina, žena Mike Stankovića po nacionalnosti Jevrejka, kao i sestra Pante Nikolića - član SKOJ-a. Ubili su i jedan broj aktivista NOP-a, a u Sرنicama Lakića člana okružnog NO-odbora.

Zločini koje je počinila 13. SS divizija u velikoj mjeri povezani su sa njihovom saradnjom sa ustašama i četnicima. Bolje bi bilo reći, podvlači Gojko Šarkanović da su oni bili okupatoru glavni pomagači. Bez pomoći koju su SS jedinicama pružali ne bi nikad došlo do tako teških provala i ubistava. O podacima koje su ustaše i četnici dostavljali 13. SS "Handžar" diviziji preduzimana su mnogomrojna hapšenja koja su se u većini završavala streljanjima.

Poslije prodora Majevičke brigade u ove krajeve, jula 1943. godine, četnički i ustaški pokreti su bili praktično razbijeni. Sa dolaskom 13. SS "Handžar" divizije na naš teren oni su se reorganizovali. Ocjenjivali su da je došlo vrijeme za namirivanje nekih starih računa sa NOP-om. S obzirom na odsustvo na ovom terenu većih vojnih jedinica NOVJ. Četnici su odmah izvršili mobilizaciju, tako da su do kraja aprila 1945. godine imali tri brigade. Dobijali su od okupatora oružje i municiju i slijedili ga u progonu i ubijanju. Samo u julu, poslije iskrcavanja saveznika u Normandiju, u Posavini su ubili oko 45 ljudi. To su bili saradnici NOP-a, odbornici, i drugi koji su ostali poslije povlačenja naših jedinica. U Žabaru je ubijeno 13 ljudi, mahom ranjenika, rekonvalescenata i saradnika NOP-a.

Početkom ofanzive i dolaskom SS snaga, stvorene su mogućnosti i za reorganizaciju ustaških jedinica. Formirane su nove jedinice. Slijedeći primjer svojih gospodara i ustaše pojačavaju teror i vrše ubistva gotovo po svim selima. Izvršili su nekoliko masovnih zločina. Jedan od takvih izvršen je u Tramošnici, u oktobru 1944. godine. Za jedan dan ubijeno je 19 ljudi, među kojima su i dvije žene. Zločin je izvršio ustaša Marko Tomušić Škico sa svojim ljudstvom. Jedan od teških zločina je i onaj što ga je krajem decembra 1944. godine takođe izvršio Tomušić sa svojim ustašama. Rano ujutro, ustaše su stigle u Orašje. Narod iz okolnih sela je dolazio na pijacu. Bio je pazarni dan. Ustaški komandant je brzo organizovao patrole, sakupio 50-60 mirnih ljudi, mahom Srba, i sve ih strijeljao u Baziku i Domaljevcu.

Treći masovni zločin koji su izvršile ustaše bio je, takođe, u decembru 1944. godine. Racijom je pokupljeno oko 70 ljudi. Čamcem su prevezeni na lijevu obalu Save, na Slavonsku stranu. Pobjijeni su na obali rijeke. Neki su, a među ovima je i Stanko Ristić, skočili u vodu i izbjegli ustaške metke. Zatim su isplivali na obalu u blizini i spasili se. Pored masovnih ubistava, bilo je i pojedinačnih koje su vršile ustaše i četnici po nalogu SS jedinica.

Prema sjećanju Bore Popovića u Posavini ustaše i pripadnici 13. SS "Hadžar" divizije vršili su masovne zločine nad srpskim življem. Iz Šamca su 1944. godine, i okolnih sela odveli i strijeljali oko 70 ljudi. U Orašju oko 60. Najstrašniji zločin bio je masakr u proljeće 1944. godine u selu Dubici. Tada je u jednom srpskom zaseoku, pokupljeno iz drugih nekoliko sela ubijeno i nekoliko stotina ljudi, žena i djece. Zaseok je ostao bez ijednog živog stanovnika. U selu Stanari

jkod Doboja SS snage su ubile oko 40 civila.

: U Drugom svetskom ratu Brčko je i za okupatora i domaće izdajnike služilo kao važan ; mostobran i kao veza sa Slavonijom. Grad je bio jak privredno-trgovinski operativno - strategijski ; centar. U Brčkom je bila smještena brojna organizacija gestopoa, koja je stalno snimala političke i vojne prilike i obaževala Vermaht.

; Zahvaljujući velikom značaju, neprijatelj je grad dobro utvrdio i stacionirao u njemu jake vojne snage. U vrijeme neprijateljske ofanzive 1944. godine pored drugih formacija tu je bio stacioniran Štab 13. SS "Handžar" divizije sa prištapskim jedinicama.

Ovaj Štab je komandovao operacijama u Sjeveroistočnoj Bosni i naređivao masakre koji su izvršeni nad, prije svega pristalicama NOB kao i nad Srpskim narodom. Prema svedočenjima - članova KPJ i SKOJ-a, koji su najveći dio vremena proveli u gradu, u vili Brčanskog : veleposjednika Danka Lazića iz Cerika, inače Njemačkog agenta, tu je bio smješten centar gestapova i centar veze sa radiostanicom.

Brčko je za okupatora u to vrijeme bio veoma važan centar. Preko Brčkog je uspostavljena neposredna veza sa Srijemom i glavnim komunikacijama Beograd-Zagreb. Snage NOV, koje su operisale u Istočnoj Bosni vršile su stalan pritisak na te komunikacije i ugoržavale pozicije neprijatelja. Zbog toga su stalno dopunjavane i osvježavane snage neprijatelja raspoređene u ovom području. U tome su okupatora podržavali ustaške, domobranske, legionarske i zeleno kadrovske formacije, a pred kraj rata i četničke. Bio je to konglomerat kvinslinšlinskih snaga koje su u sukobu protiv NOP-a uvijek bile složne. Inače, Brčko je bilo dubinski utvrđeno, sa nekoliko redova rovova, po pravim vojničkim standardima. Svi prilazi gradu bili su minirani i osigurani. To uparvogovori o važnosti grada za okupatora i sa vojnog stanovništva.

U Brčko su, u vrijeme neprijateljske ofanzive 1944. godine često dolazili četnički komandanti sa Majevica i Semberije: Rajo Bančić i Srđan Bakajlić iz Bijeljine, Pavle Gajić komandant posavskih četnika, Stevo Damjanović Leko, komandant majevičkog četničkog korpusa, vojvoda Radivoje Kerović i drugi. Preko Danka Lazića povezivali su se i sa njemačkom komandom u Brčkom. Njemačkim oficirima su referisali o borbi svojih jedinica protiv partizana i primali operativne zadatke kao i oružje i municiju.

Pavle Gajić, uz Njemačko obezbjeđenje, otvoreno je šetao ulicama Brčkog, a Rajo Banjičić po cijelu noć banjčio po Brčanskim kafanama. Ravnogorska četnička omladina, takođe je smatrala da treba razvijati saradnju sa Nijemcima odnosno gestapoom u Brčkom. U vrijeme neprijateljskog terora nad narodom u Majevičkim i Semberijskim selima, četnici su sarađivali sa nijemcima i predavali im u Brčkom zarobljene partizane. Ovi su ih ubijali ili upućivali u logore. Tamaru Begović člana KPJ-u su predali Nijemcima i strijeljana je u Podgajačkim šumama, vjerovatno zajedno sa Sergejem Đermanovićem, sinom istaknutog partijskog radnika i prvoborca NOR-a. Svakodnevno su se na ulicama Brčkog mogli vidjeti 1944. godine prizori kako SS vojnici sprovode u Brčanski zatvor zarobljene partizanske ranjenike, srpske porodice, žene, djecu, stare i bolesne, iscrpljene, bose i izubijane. Tu je ubijen veliki broj zarobljenih ili ranjenih partizana koji su uhvaćeni u bazama u Donjoj Trnovi i Jablanici. Nije moguće utvrditi tačan njihov broj. Računa se da je u Brčkom ubijeno preko 500 lica, dok je u razne logore u zemlji i Njemačkoj odvedeno nekoliko stotina osoba. U Bijeljini, prije sprovođenja u Brčko ubijeno više stotina ljudi.

MARŠ SMRTI DO BEOGRADA

Među zarobljenicima u Bijeljini se, još uvijek nalazio i Veljko Turk, student iz Zagreba, njega su u međuvremenu prepoznali, pošto je ranije, do aprila 1943. godine, bio domobranski oficir.

Prilikom saslušanja, od Veljka su zahtijevali da izrazi kajanje zbog odlaska u partizanske jedinice. Međutim, sasvim mirno im je odgovorio da je partizan i da će to ostati do smrti. Bjesni zbog ovakvog njegovog držanja podvrgli su ga strahovitom mučenju. Kosti su mu polomili i na kraju ga strijeljali. Njegovo držanje ostavilo je snažan utisak na ostale zarobljenike i davalo im moralnu snagu da izdrže do kraja.

Zarobljenicima su čupali brkove, zabadali im igle pod nokte, tukli ih kundacima, gazeći čizmama, ubijali na najsvirepiji način. Doktora Edu Dajča tjerali su da nosi vreće s preteškim teretom. Kada bi pao stavljali su mu glavu pod česmu s hladnom vodom da dođe sebi, onda ga prisiljavali da ponovo vuče teret.

Sadistički se uživljavajući jedan SS vojnik uzeo je komad papira i iskidao na najsitnije djeliće. To je rasuo po krugu logora i tjerao Faniku Kraus da sakuplja komadiće. Dok je sakupljala razbacane papiriće, on ju je stalno tukao. Protiv takvog postupka protestovala je Olga Lekić, ali bez uspjeha.

Neke od zarobljenih žena izvodili su noću i silovali, a zatim ih strijeljali. U takvoj situaciji, Olga Lekić je sakupila članove KPJ da se dogovore šta dalje raditi. Zatim se obratila svima, bodreći ih da se čvrsto drže, naglašavajući da pobjeda nije daleko. To je zvučalo nestvarno, ali su ljudi u to vjerovali, nadali su se i bili sigurni u krajnu pobjedu. Posebno je Olga upozoravala da neko ne bi odao pravo ime Tirice Kraus i to je ispoštovano.

SS vojnici su se utrivali u izmišljanju načina mučenja i matletiranja. Priredili su i ovakvo matletiranje. U jednu prostoriju su u toku noću strpali 150 zarobljenika. Nabacali su ih jedne preko drugih tako da je prostorija bila ispunjena gotovo do plafona. Radili su planski: Dole oni bez nogu i ruku, do vrata i odozgo "čitavi", kako bi ih mogli lakše tući. Cijele noći čulo se ječanje i pokoji glasni jauk, onih koji su se, pod teretom drugih, teško rastajali sa životom. Mnogi su u toku te noći izdahnuili, prekrativši muke. Preživjelima su predstojala tri takva dana i noći, stalno u istim mukama, bez jela i pića. Tek četvrtog dana donijeli su im čorbu od krompirove ljuske. Ne samo što nisu dobili ni mrvice hljeba, već su im vrelu čorbu sipali "u jedinu posudu" - u gole šake. Nagon za opstanak tjerao je te mučenike da golim rukama hvataju po koju kap više tih vrelih splachina. SS vojnici su se cerili i pravili neukusne šale, sadistički uživajući u patnjama svojih žrtava.

MUČENJE U BRČANSKOM ZATVORU

U zatvor bi svakodnevno privodili nove grupe zarobljenika iz borbi, ranjenike i bolesnike koji su pohvatani po bazama, političke radnike, saradnike i simpatizere NOP-a, seljanke i seljake usput pokupljene; Krivi jedino što su se u zlosrećnom času našli na putu SS jedinica. Dolazili su i četnici, radi prepoznavanja privedenih, i tom prilikom bi svoje ljude puštali kućama.

Zarobljenici koji su prebačeni u Brčko zatekli su u zatvoru veću grupu zatočenika. Tu je bio Đoko Simić, zarobljen u Dubravicama kod Miladija, prilikom proboja 17. Majevičke brigade prema Trnovi. Pošto je tom prilikom poginulo nekoliko vojnika 13. SS divizije sjutradan su postrojeni svi zarobljenici i svaki četvrti odvojen je za strijeljanje. Zatim su im saopštili da će, ako se u buduće desi da pogine samo jedan vojnik svi biti postrijeljeni.

Mučenja su nastavljana svakodnevno. SS stražari su imali i psa koga su huškali na ljude. Svake noći prozivane su grupe zarobljenika i kamionima odvođene na strijeljanje. Mučenja, glad i nezivjesnost dovodili su ljude do stanja potpune ravnodušnosti. Mnogi su jedva čekali da budu strijeljani da bi prekratili patnje.

Jedno jutro SS stražari su u krug zatvora izveli Faniku Kraus. Postrojili su sve zarobljene žene i tražili od Fanike da među njima otkrije kćerku Tiricu. Obećali su da će im obadvjema poštediti život. Fanika je stala ispred stroja. Nastao je tajac. Svi su bili prenapregnuti. Vrijeme kao da je stalo. Mnoge zatvorenice poznavale su Tiricu i sa dubokom neizvješnošću posmatrale ovu stravičnu scenu. Fanika je pogledom prelazila preko lica postrojenih žena. U stroju se isticala visoka figura njene Tirice. Duguljasto bljedilo lice, ubradeno je seoskom maramom. Krupnim zelenim očima posmatrala je nesrećnu majku, čiji je pogled bio prazan. Fanika je gledala netremice, tupo i hladno a onda spustila pogled bez riječi, bez suza. Odmah zatim, natovarena je u kamion sa zatvorenicama. Među njima je bila i Fanika. Ona se nije ni okrenula bojeći se da je ne oda pogled koji bi i Tiricu mogao povući u smrt. Motor kamiona je zabrektao i zatvorenike ponio u smrt. Ostao je poreden stroj žena za koje nije bilo neizvjesnosti: čekala ih je ista sudbina.

Nakon 3-4 sata kamion se vratio, samo sa šoferom i pratiocima. U karoseriji je bila odjeća umorenih žrtava. Među njima i Fanikina haljina. Gestapovci su sa puno cinizma saopštili da zatvorenice od ove odjeće mogu da uzmu što im je potrebno. Jedna zatvorenica, neupućena, da se među prisutnim zarobljenicima, nalazi i Tirica, uzela je Fanikinu haljinu. Tirica je sve to posmatrala krišom. Zatim je počela da je hvata nesvestica. Pritrčale su joj Olga Lekić i Milica Bokan i podigle je bodrile su je da izdrži.

U krugu zatvora je strijeljan Nikola, borac 2. Dalmatiske brigade, predratni član KPJ rodod iz Šibenika. Zarobljen je u Trnovskoj bolnici u kojoj je poslije liječenja ostao da radi. Saborci se sjećaju da se očinski starao o ranjenicima i bolesnicima. Kada su ga stavili "uza zid" doviknuo je: Ne bojte se, drugovi! Ne klonite duhom! Ovo su poslednji trzaji fašizma!" Nikoline riječi prekinuo je plotun iz pušaka.

Poslije dugih i teških mučenja, ovdje je strijeljan i doktor Edo Dajč. Zauvijek je prestalo da kuca veliko srce ljekara i humaniste.

Najzad oni koji su preživjeli napuštaju ovo mučilište. Negdje u maju potovareni su u furgone i kompozicija je krenula. Kuda to niko nije znao, ali je želio da bude što dalje od ovog pakla.

MUČENJE SE NASTAVLJA PRUGOM VINKOVCI BEOGRAD

Stigli su u Vinkovce, gdje su dugo čekali. Taj važan željeznički čvor stalno je bio izložen savezničkom borbom bombardovanju, pa je pruga bila porušena na više mjesta. Kompozicija je stajala, sastavljena od furgona punih zarobljenika koji su se gušili bez vazduha, hrane i vode. Najzad su i dalje krenuli: Jedni prema Beogradskom Sajmištu, drugi u koncentracione logore u Njemačkoj.

Oni koji su krenuli prema Beogradu, zaustavljeni su ispred Savskog mosta. Za njih na Sajmištu, bombardovanog od savezničkih aviona, nije bilo mjesta. Tu su furgoni otvoreni i zatvoreni su ašli da bi put do logora nastavili pješice. Izgladnjeli, iznureni od gladi i mučenja jedva su se vukli. Ja neobična kolona ulazila je u Beograd. Na ulicama je bilo dosta svijeta. Jedan postariji gospodin, sa povećim stomakom, izbrijanim licem i zalizanom kosom ironično dovikuje:

"Je li to ta Titova vojska koja hoće da se bori protiv Trećeg Rajha?" Njegov glas ostao je samljen. Kolona je nastavljala put, praćena različitim pogledima i komentarima. Jedni su ih ažaljevali, drugi u tim izmučenim licima vidjeli simbol otpora naroda svakom nasilju. Njihovi forni koraci i ravnodušni izrazi lica odavali su prkos i nepokolebljivu vjeru u pobjedu. U tišini, koju narušavao samo tupi bat polubosih nogu, začuo se ženski glas "majku vam fašističku, atičete nam ovo!" To je rekla i izgubila se u masi. Između kolone zarobljenika i špalira svijeta, oji je stajao na trotoarima, sa obje strane ulice se kretala pratnja sastavljena od Njemačkih "jnika. Pojedini građani su i pored dobrog obezbjeđenja uspijevali da priđu koloni, i da upitaju: "Odakle si, družo iz koje si jedinice? I ja imam brata u partizanima. On je u ..." I krišom bi im davali hljeba i cigareta. Oni koji koloni nisu mogli prići bacali su cigarete na ulicu kako bi ih pusači dohvatili.

Marš je završen smještajem zarobljenika u krugu ciglane ispod Zvijezdare. Nastao je "normalan život" Ubrzo je organizovan i, kulturno prosvjetni rad. Zauzeti brigama oko spasavanja opstvene kože, Nijemci nijesu više imali vremena koje bi posvećivali zarobljenicima. Popustila disciplina. Pojedini građani su ovo koristili i prilazili žičanoj ogradi, krišom tražeći imena na koja slali hranu i novac. Uхваćena je veza i sa nekim članovima beogradske organizacije NOP-a s "jimaje dogovoreno o bjekstvu prilikom izlaska na rad. Bilo je i smiješnih scena. Naprimjer, u aor je došao pukovnik i pokušao da zarobljenike vrbuje u Nedićevu "državnu stražu", da bi ih pasao od komunizma". Obraćao im se laskavim riječima, nudio ih cigaretama. A kada su ovi i sve njegove "usluge" i ponuđene cigarete odlazio je poražen i zaprepasčen voljom ljudi, koji 3, ni u krugu ograđenom bodljikavom žicom, nijesu predavali.

SREĆNIRAZMJENJIVANI ZA ŠVABE

U drugoj kompoziciji zarobljenika iz Trnovske bolnice bila je i Milka Dapčević - Jovičević, borac Crnogorske proleterske brigade. Ona je 19. juna 1942. godine -prilikom formiranja ove dinice u Ljubinju, na ograncima Zelengore-iz prve vrste stroja slušala govor Druga Tita. To tvrdi i ratna fotografija na kojoj se Milka lijepo vidi. U toj jedinici od 1082 borca, od kojih su ije trećine bili članovi KPJ i SKOJ-a, bilo je 205 djevojaka, gotovo svaka mlađa od 20 godina, "daje ta vojska, u okviru grupe od četiri proleterske brigade krenula na zapad pred njom je pala i "brana pruge Sarajevo-Mostar. Tom prilikom Crnogorci su na objekte na toj pruži napadali na iazima Sarajevu i u tom okršaju Milka je napravila junački podvig. Sazvan je partijski satanak ! kojem je politički komesar bataljona, Blažo Lompar, saopštio jedinu tačku dnevnog reda: rijem Milke Dapčević u KPJ." I ona je primljena. Član SKOJ-a postala je 1936 godine kada je, 'edno sa braćom Nikolom i Markom, učestvovala u demonstracijama na Belvederu kod Cetinja. ustanak je krenula 13. jula 1941. godine.

Kasnije će na jednom sastanku KPJ i pod tačkom "razno", komesar Lompar saopštiti: "Milo vičević i Milka Dapčević žele da sklope brak." Nastao je tajac, a onda joj se obratio jedan od ovodilaca:

"Cma Milka, kakav ti brak u ovim trenucima pada na pamet?!"

"Ja Mila volim, a on veli da mene voli, pa hoćemo da to ne krijemo, nego da svi znate-odgovorila gledajući saborcima u oči."

Tako je sklopljen brak između boraca 4. proleterske, Milke Dapčević i Mila Jovičevića.

-Sjutradan je Milo otišao na jednu, a ja na drugu stranu-kaže Milka.

JUpućena je u bolnicu, da pomaže ranjenicima i tifusarima. Tifus je i nju savladao. Sa Sutjeske ~ada je, juna 1943. godine, krenula na nove zadatke, u Istočnoj Bosni, po Ozrenu, pa će

ponovo k Crnoj Gori, a Milka veoma bolesna, nije mogla ni da ustane. Ostavili su je uvjereni da je, kao i mnoge druge, nikada više neće vidjeti. Čak joj je brat Nikola na rastanku, poklonio pištolj:

- "Evo, neka bude uz tebe. Znam da nikad živa nećeš neprijatelju u ruke".

Milku su prebacili u Trnovsku bolnicu, bliže odredište-zarazno odjeljenje u Bukovcu. Pošto se oporavila, postavljena je za političkog komesara odjeljenja tifusara.

- Naši bolesnici bili su smješteni po seoskim kućama. Svi domaćini su dobro znali kakve bolesnike u svoju kuću primaju. Djeca mu se mogu razboljeti, ali nikada vrata ni jedne kuće za nas nijesu bila zatvorena.

Bazu u koju se Milka sa bolesnicima sklonila SS jedinica je otkrila krajem aprila. Uхватili su je i sa još nekoliko bolesnika preko Bijeljine i Brčkog otjerali u stočnim vagonima u Beograd. U ciglani se povezala sa Olgom Lekić i odmah su organizovale politički rad u logoru. Međutim, Milku su jednog dana strpali u voz kojim je trebalo da stigne u Njemačku na rad. Vrata prepunog vagona, u kojem je bila i Milka, otvorila se tek u Mariboru. Ostala su otvorena i kada je voz krenuo, Milka je sa još jednom djevojkom iz Bosne iskočila. Došli su do Slovenačkih partizana koji su ih sumnjičavo primili, konačno su ih ipak povezali s Bosnom. Kod Teslića su takođe naišli na nepovjerenje. To je potrajalo sve dok Milka nije prepoznala jednog borca iz njene 4. Proleterseke.

Od onih koji su ostali u logoru u Beogradu veći broj zarobljenika uspio je da pobjegne. Čak je Huso Suljagić, ranije rudar iz Kreke, a ovdje invalid bez noge, uspio da se izvuče iz logora. Međutim, u onoj brzini, nije skinuo zarobljenički broj, pa je ubrzo uhvaćen i vraćen u logor. Drugom prilikom će biti oprezniji-skinuo je bluzu sa zarobljeničkim brojem i krenuo kroz Beograd kao prosjak. Bez noge i u pocijepanom odijelu, djelovao je vrlo bijedno. Sakupio je priličnu sumu novca i ponudio je šoferu kamiona koji je prevozio piće. Ovaj ga je smjestio među burad pokrivenu cirađom i krenuo prema savskom mostu. Na mostu ih je zaustavio stražar, koji je vršio kontrolu svih vozila. "Šnaps, šnaps", govorio je šofer i ponudio stražaru litar ljute šljivovice. "Gut, gut", odgovorio je stražar, primajući rakiju i propuštajući kamion. Tako je Huso dospio do Rume gdje je uhvatio vezu sa terenskim političkim radnicima, odakle se posle prebacio u Bosnu i stigao u tek oslobođenu Tuzlu. Prilikom izlaska na rad na Kalemegdanu Olga Lekić je uspjela da preskoči zid i pobjegne. Stigla je u sastav 17. divizije, gdje je zatekla Ervina Ginzberga, vjerjenika Tirice Kraus. Ispričala mu je da je Tirica otjerana u logor u Njemačku pod imenom Nade Banjanin. Ginzberg će, odmah po oslobođenju Beograda, zatražiti preko radija informacije o Nadi Banjanin. Javljeno je da je živa. Vijest je čula i majka prave Nade Banjanin, i obradovala se, misleći da joj je kći živa. Pravu istinu će saznati po Tiričinom povratku iz zarobljenništva. Surova sudbina poigrala se srcem Nadine majke ali je bila zadovoljna što je ime njene poginule kćerke uspješno upotrebljeno u spasavanju njene drugarice.

Nijemci su često posjećivali logor pod Zvezdaram. Okupljali bi zarobljenike i pitali ko želi da ide u partizane da bi bio zamijenjen za zarobljene njemačke oficire. Interesovali su se i ko je među zarobljenima rukovodilac. Bojeći se provokacija svi su davali negativne odgovore, predstavljajući se kao obični borci. Međutim, među njima je bilo i komandira i političkih komesara. Rezultat takvih odgovora bili su povoljni. Nijemci su u zamjenu za jednog svog oficira davali veći broj zarobljenih partizana. Pri tom je dolazila do izražaja švapska pedanterija. Sve je proračunato i izračunato, ali i sebično. U zamjenu su davali invalide i nesposobne, dok su ostale sprovodili u Njemačku na rad.

Avgusta 1944. godine spremljena je za zamjenu grupa od 180 zarobljenih partizana i ukrkana u voz. Pošto su pruge bile porušene, voz sa zarobljenicima, stigavši do Osijeka, krenuo je preko Mađarske i Austrije. Tek nakon 8 dana i noći provedenih na putu voz je stigao u Zagreb. Ovdje su "putnici" smješteni u zloglasni logor na Savskoj cesti. Tu je njemački kapetan dolazio, preuzimao pojedine grupe i odvodio ih na određeno mjesto u cilju zamjene za njemačke oficire. Pošto su za tih nekoliko dana boravka u zatvoru bili izloženi tuči i matletiranju od strane ustaša, zarobljenici su se radovali dolasku njemačkog kapetana, očekujući da ih što prije skloni iz tog pakla.

Prilikom prolaska kroz Zagreb, grupe zarobljenika su pjevale partizanske pjesme. Zagrebčani su s čuđenjem posmatrali prizor: Njemački oficir u kabini, a ispod cirađe kamiona ori se partizanska pjesma!

Zamjena je vršena u selu Pisarevini na žumberku, gdje se nalazila komanda partizanskog područja. Kada bi se kamion zaustavio i zarobljenici ugledali svoje drugove pritrčavali su jedni drugima u zagrljaj. Plakali su od radosti, ljubili zemlju. Onda je priređivan ručak. Prisutna je bila grupa od 20 partizana, zajedno sa dvojicom njemačkih oficira u čiju su zamjenu ovi davani. Na kraju, zabrekli bi motori njemačkog kamiona sa zamjenjenim oficirima.

PRODOR 13. SS DIVIZIJE U LOPARE

14. aprila 1944. godine oko podne u Lopare su sa tenkovima i artiljerijom prodrle jedinice 28. ačkog puka 13. SS "Handžar" divizije. Zaposjele su sve okolne kote i brda i počele sa opavanjem. Na Brezovačama su postavili artiljeriju, a Štab smestili u Lopare. Iznenaden prodorom neprijatelja narod je bježao noseći sa sobom najnužnije potrepštine. Sakrivao se po imama i jarugama. Neprijatelj je i ovdje kao i u Semberiji, širio vijesti da će rat brzo prestati, inovništvo ne treba da bježi od kuća jer im se neće ništa desiti. Toj propagandi neki su po Jima nasjedali. Stari ljudi i žene ostajali su kod kuća sa djecom. Prva dva dana SS jedinice nisu ikoga hapsili, ubijali niti pljačkali.

Tog 14. aprila 1944. godine raspored 4. Majevičkog odreda bio je postavljen tako da je 2. italjon obezbjeđivao Jablaničku bolnicu. Isturio je jednu četu na greben Međednika, a drugim linicama zatvarao prolaz prema Jablanici. Prvi bataljon je zauzimao položaj. Velika njiva te .:760) - Vis (k. 732) -Gavranić (t.721) zatvara je pravac koji vodi od Tuzle ka Šibošnici. Treći italjon je držao položaj u selu Gornji Piperi, zatvarajući pravac koji vodi od sela Lukavice ka tiablanici. 4. Muslimanski bataljon nalazio se u selima Vražići, Velino selo i Brnjik.

Štab odreda bio je u Drijenči.

Jedan bataljon 17. Majevičke brigade zauzimao je položaj u selima Miladići i Humci, dok su italji bataljoni bili razmješteni u Piperima i Jablanici.

* Neprijatelj je toga dana, angažujući manje jedinice, napadao na položaje 1. i 3. bataljona. Napadi su uspješno odbijani. U Piperima je u umro Jovo Pavlović borac 3 bataljona, rodnom iz ipova. Njega je nehotice ranio Vlado Petrović.

U večernjim satima u štab Odreda došao je komandant 38. divizije Miloš Zekić i još jednom je, i pored pismene zapovijesti, ukazao na svu ozbiljnost situacije. Smatrao je da neće biti ni malo ikos obzirom da treba obezbeđivati bolnicu. Međutim, Majevice su velike, pa će se manervisati. U planu je da se od Majevičkog odreda formira Majevička brigada, ali se to odlaže zbog ©prijateljske ofanzive.

Daje to, upravo u to vrijeme odloženo vidi se iz izvještaja štaba 3. korpusa upućenog 15. aprila Vrhovnom Štabu NOV i POJ. U dokumentu o stanju u 38. diviziji stoji: "17. Majevička brigada od i0 boraca i Posavsko Trebavski partizanski odred od 700 boraca imali su uslove da formiraju Posavsku brigadu u sastavu 38. divizije, ali to praktično nije izvedeno uslijed aktivnosti neprijatelja na svim sektorima. Isto tako, Majevički partizanski odred obećavao je 3. Majevičku brigadu/"

Komandant divizije je posebno podvukao da se može desiti da se prekinu veze između Odreda i Štaba divizije. Odred nema radio stanice, pa će se morati dejstvovati samostalno prema ātuaciji. Komadant Zekić je još jednom naglasio da se ne prihvataju frontalne borbe.

15. april; neprijatelj je sa svih strana rano krenuo u napad na Odred. Od Lopara i crkve u lačkovcu kreće prema Jablanici sa oko 150 vojnika. Napadao je položaje drugog bataljona 'Odreda i jednog bataljona 17. brigade. Napadi su odbijeni. Na položaje prvog bataljona na Velikoj njivi napadali su iz pravca Tuzle dijelovi 8.. domobranske pukovnije. I ovoga puta neprijatelj je odlučno odbijen, a predveče i potisnut na polazne položaje. Zarobljena su dva domobrana. Na položaje trećeg bataljona neprijatelj je napadao od Čelića i Lukavice i preko Brusnice zauzeo selo Vakuf. Uspio je da bataljon potisne sa prvih položaja. Neprijateljske napade snažno je državala artiljerija. Gađani su Jablanica i Piperi. Bataljon je imao 4 ranjena i jednog poginulog irca.

Neprijatelj je upotrijebio tenkove. Oni su od Lopara došli do prvih Jablaničkih kuća, ali su bili "prinudeni da se zbog velikog blata vrata. Bataljon 17. brigade, koji je držao položaje više Miladića Humaca napale su jake neprijateljske snage pa je bio prisiljen da se povuče zapadno prema Sitarima.

U depeši Štaba 38. divizije upućenoj Štabu 3. korpusa: 15. aprila 1944. godine u 17 časova stoji 'javite gdje se nalaze 16. i 36. divizija. Neprijatelj napada na naš sektor i ušao je u Humce. Prodire Bukvika ka Srnicama. Od Tuzle dijelovi 8. pukovnije napadaju starom cestom prema Drijenči."

Teški ranjenici i bolesnici u Jablaničkoj bolnici, bilo ih je oko 300, toga dana su smješteni u laze. Nastojalo se da se borba sa neprijateljem izbjegava u blizini baza posebno onih u kojima su se nalazili teški ranjenici. Još prije neprijateljske ofanzive smatralo se korisnim da se bolnica lecentralizuje, odnosno da se ranjenici i bolesnici razmjestе na širem prostoru. Od toga se oralo odustati zbog teškoća u vezi sa nedostatkom stručne ljekarske pomoći.

Uveče 15. aprila Štab Majvičkog odreda dobio je naređenje od Štaba 38. divizije da se prebaci u Jablanicu, s tim da se prvi bataljon povuče u Pipere kako bi izbjegao glavni udar neprijatelja. Nedjelja 16. april, osvanuo pravoslavni Uskrs, pada kiša sa snijegom. Hladno i tmurno vrijeme. Šta će biti sa ranjenicima u podzemnim bazama, kako će izdržati hladnoću i vlagu? Neke baze su slabo urađene pa je voda, pomiješana sa zemljom, prodirala na nemoćne ranjenike.

Prvi put je jedna SS neprijateljska formacija ušla u Jablanicu, 16. aprila na prvi dan Uskrsa. Pretresli su selo, čak su i tenkovi došli do prvih kuća. Ništa nijesu otkrili. Po već isprobanom receptu, prvi dan su se "miroljubivo" ponašali prema mještanima sela. Jedino su zapalili školu u kojoj se nalazila uskladištena hrana.

Drugi bataljom našeg Odreda posjeo je položaje više Jablanice, na samoj ivici šume. Nastupajući neprijateljski vojnici su palili kuće i sijena u Mačkovcu, Jablanici, u dolini Jablaničke rijeke. Treći bataljon našeg Odreda, pod velikim pritiskom neprijatelja, povlači se i dalje prema Gornjim Piperima. Putem prema Gornjim Piperima prolazile su i kolone bespomoćnih ljudi koji bježe prema šumi. Narod bježi natovaren stvarima, noseći i vodeći djecu, a ispred sebe goni stoku.

Ljudi, žene i djeca slabo odjeveni, pognuti pod teškim bremenom napuštaju svoje domove da bi spasili gole živote. Dokle će ovaj narod, ni kriv ni dužan, da gleda kako mu neprijatelj ubija najmilije, pali kuće i pljačka teško stečenu imovinu? Razmišljanja prekide kuknjava jedne sredovječne žene s djetetom u naručju i velikim zavežljajem na leđima. Stajala je bosa u blatu kraj puta i kukala: Da će joj jadnoj i nesrećnoj ubiti zlikovci dijete koje jutros otišlo kod goveda. Neprijatelj ne daje narodu ni čestito ručati na Uskrs. Ona ista sredovječna žena kuka da se ovako nemožeisdržati. Prošle godine su joj ubili muža i spalili kuću. Sada samohrana živi sa troje dječice u kolibi koja prokišnjava. Prošle zime su joj se djeca prehladila i dugo bolovala. Sva uplakana žena je na sebi imala pocijepanu seljačku košulju, džemper joj visi pa se vidi golo tijelo.

Uz par utješnih riječi obećano joj je da će partizanska patrola biti upućena u pravcu Brusnice i izvidjeti šta se desilo sa njenim djetetom. Kuriru Jovanu Davidoviću je naređeno da joj pomogne i sa njom i patrolom da krene prema selu. Ubrzo eksplodira pored grupe partizana topovksa granata koja samo podiže veliku prašinu. Srećom ne bi ništa nikome. Jovan od žene prihvati dijete i sirotinjski zavežljaj i zajedno produžiše prema Brusnici.

Ona ista sredovječna žena kuka da se više ovako ne može isdržati. Prošle godine su joj spalili kuću i ubili muža. Sada ona nesrećna živi sa troje djece u jednoj kolibi koja prokišnjava. Sva uplakana žena bila je vrlo slabo obučena, kosa raščupana. Utješne riječi i obećanja da će patrola poslata u pravcu Brusnice izvidjeti šta joj je sa djetetom. Narod panično bježi podsjeća na najtežu ratnu situaciju iz ranijih godina rata.

Neprijatelj je 17. aprila ponovo od Lopara, Mačkovca, Vakufa i Šibošnice krenuo u napad uz podršku artiljerije i tenkova. U blizini Jablanice drugi bataljon Odreda vodi borbu sa jakim neprijateljskim jedinicama i pod žestinom napada povlači se dublje u šumu. Padom mraka neprijatelj je prekinuo nastupanje i povukao se iz sela.

Treći bataljon koji je vodio teške borbe bio je takođe prisiljen da se iz Piperà povuče u šumu, odnosno na kose više sela. Toga dana poginuo je zamjenik komandira čete Kasim Barjaktarević, radnik iz Tuzle, a jedan je borac lakše ranjen. Na kadinoj česmi u Gavraniću nalazila su se dva naša voda koji su imali zadatak da obezbjeđuju leđa drugom i trećem bataljonu. Iz pravca Doknja napadali su ih manji domobranski izviđački dijelovi, ali su se, čim su naši borci otvorili vatru povukli. Prvi bataljon je imao manje čarke sa neprijateljom.

Cijeli dan je neprijateljska artiljerija tukla po šumi od Međednika. Očekujemo sutra napad i od Tuzle. Danas su u Jablanici otkrivene tri baze i ranjenici su pobijeni. Iz jedne baze ranjenici su pružili otpor. Neprijatelj je u baze ubacivao bombe i sve ih pobio. Poslije podne u Štab odreda, koji se nalazio na sjevernim padinama Međednika, došla je Rosa Janković iz Jablanice. Djelovala je iscrpljeno i zaplašeno. Priča kako su je SS vojnici uhvatili i sa grupom seljaka, otjerali u selo lukavicu. Odatle je jedva izvuka živu glavu. Rosa je jedna od sigurnih i pouzdanih članova SKOJ-a, na koju smo se mogli osloniti za sva obavještenja o stanju u selu. Ona je i član opštinskog koniteta SKOJ-a.

26. Bujica naroda koji panično bježi sve je posjetila na teške nevolje koje je doživio ovaj kraj u januaru 1942. godine. Poslije početne vrlo kritične situacije borci Prvog Majevičkog odreda razbili su veliku grupu ustaških i legionarskih formacija upravo na ovim prostorima, nanijeli im velike gubitke. Svi su razmišljali kako bi dobro bilo da se isto desi i ovoga puta.

bilježio sam o njenim doživljajima detaljno:

Nas 15 žena i ljudi uhvatili su neprijateljski vojnici. Idući dalje naš se broj povećavao. Tukli su kako su koga stigli. Traže da im kažemo gdje su partizani i bolnica. Neke ranjenike i bolesne vatali su po kućama i bazama: One koje nijesu mogli da se kreću odmah su strijeljali. Uveče "S doveli u Vakuf i predali nas drugoj neprijateljskoj jedinici; Ovi su nešto natucati Nj^mački i "u drugačije odjeveni. Među uhvaćenima bila je bolničarka Sremica. Zvala se Anica. Stara 20 godina i vrlo lijepa djevojka. Bila je odvažna i SS vojnici su je tukli do iznemoglosti, acivali su joj da je kurva partizanska, a ona im je prkosila. Pitali su hrabru Anicu da li koga od nas uhvaćenih? Iako smo se dobro poznavale ona je rekla da nas ne zna. Pitali su i nas ise međusobno poznajemo mi smo poricali. Povala su je dvojica SS vojnika na strijeljanje, a je vikala: "Banditi jedni, ima neko ko će mene da osveti! Pucajte, nemojte da vam ruke !" Prkosno je vikala pred nama i oni su je ubili ne sačekavši da odmaknu u šumu.

Lukavici im je bio logor, a tu je i komanda. Tu nas je bilo oko 160, iz Jablanice, Mačkovca, ufa, Piperà i drugih sela. Postrojili su nas i počeli da ispituju. Po završetku ispitivanja svakog ah odstrane. Ranije smo se dogovorili da ništa ne priznamo. Neke ljude iz Miladića rijeljali su bez ispitivanja. Druge su odmah vješali o dud pred našim očima, sać drugi dan ništa ne jedemo, a niti nas pitaju jesmo li gladni. Izgleda da čovjek kad ladni, a još skrhan strahom i ne osjeća glad; jelo mu ne pada na pamet. A mnogi ljudi su vatani na njivama, radeći na osami, Tako da porodice nijesu znale da su im domaćini u vij nevolji.

poslije saslušavanja vratili su nas pod pratnjom u selo i zaprijetili nam: "Ako neko zapuca na sve ćemo vas pobiti!"

osa završi svoju tužnu priču, obraćajući se sekretaru sreskog komiteta KPJ: "Ja više, Pero mogu ostati u selu i podnositi maltretiranje, hoću s vama u šumu". On malo promisli, pa "ovori: "Ti, Roso treba da shvatiš da si nam za sada jedina sigurna veza s Jablanicom: Nisi ipromitovana. Drugoga nemamo na koga bi smo se oslonili. Tvoj ostanak u selu je od "roćenjive važnosti za nas i KPJ; to se od tebe zahtijeva. Ako treba da se strada onda je bolje 'sama stradaš nego mi svi. Tako on njoj bez okolišenja."

sa čuti nekako i postidišeno, gleda lijepim i crnim očima predaše. Kaje se što reče da ne xe ostati u selu. I sada tako misli. Ali to je onda ne izvršavanje zadataka dobijenih od KPJ.

staću, drugovi, i izvršavaću sve zadatke koje mi vi postavite" procijedi Rosa. Vratila se u na zadatak.

večese, u Štabu odreda u prisustvu Pante i Pere, dogovorismo da se sve jedinice Odreda iz povuku dublje u šumu i zauzmu pogodne položaje, kao i da se ne prima borba u selu. To je "ilo i da se svi pokretni ranjenici i bolesnici koji se nalaze u bazama evakuišu u šumu, pozadi ožaja Odreda. Što se tiče ranjenika smještenih u barakama u Jellicima oni su dosta duboko u ,ii i na sklonjenom mjestu. Osim toga obezbjeđuje ih i četa komande mjesta a u blizini se ~zi i drugi bataljon Odreda.

SS JEDINICE OTKRIVAJU BAZE U JABLANICI

utro je, 18. april dosta hladno iako je kalendarski prošlo skoro mjesec dana od nastanka ;jeća. Kad se sa malog proplanka na sjevernim padinama Međednika dvogledom posmatraju Jablanica, Mačkovac i Vakuf, nigdje se ne mogu vidjeti seljaci na njivi, nigdje mještana sela okretu, ni stoke na ispaši. Razbacane kuće po kosama, utionule u zelenilo okićeno obojnim cvjetnim voćnjacima. Sve je to lijepo, ali u zlo vrijeme. Samo iz poneke kuće izvija ^nak dim. Da nije još toga reklo bi se da je selo kuga pomorila.

eprijatelj je od Lopara preko Kozjaka i Mačkovca ponovo krenuo u pravcu Jablanice. 'jački strojevi SS jedinca, na putu pretresaju teren, hvataju i ubijaju sve na koje nailaze, "umima su sasjecali svaki žbun u kome bi se mogao neko sakriti. Htjeli su vatrom svog ja da spale svako moguće sklonište.

ada su SS vojnici ponovo ušli u Jablanicu, tog 18. aprila 1944. godine na treći dan Uskrsa, novnici sela bili su u kućama. Sa SS jedinicima kretali su se i četnici vojvode Radivoja uvića. Ne zapamćenom surovošću sručili su se na seljane Jablanice tražeći da im odaju "e u kojima se nalaze partizanski ranjenici. Uz pomoć četnika, svojih doušnika SS vojnici su ii veći broj skloništa sa ranjenicima.

akon otkrivanja baza pojedini ranjenici su iskakali iz njih i goloruki se gušali sa ljateljskim vojnicima dok nijesu bili ubijeni. Tog dana otkriven je veći broj baza sa

odveden veliki broj seljana: iz Jablanice 70, i Mačkovca 33. Istog dana su u Vukosavcima i Loparama SS vojnici pohvatali 23 lica.

Prema podacima dobivenim od ranjenika Petra Erića, borca 3. Vojvođanske brigade, koji je tamo bio na liječenju, u Jablaničkoj bolnici bilo je oko 400 ranjenika. Ljekar je bio dr. Grga Lavčević, a politički komesar bolnice Jovan Janketić. Ranjen je u lijevu ruku, nosio je vezanu zavojem oko vrata, a rodom je Krajišnjak. Njegov zamjenik je Aleksandar Bojović Crnogorac. Petar se nije sjećao kako su se zvali zaseoci gdje su bile baze sa teškim ranjenicima. Međutim on se sjeća da su ih SS zločinci žive zapalili; jaukali su dok su gorjeli, a nije im se moglo pomoći. Znao je za 6 baza u kojima je bilo 10 do 15 ranjenika, koje su bile ispod udžerica, štala i kuća; tu su fašisti ubili i spalili ranjenike. Uništili su i sve objekte.

"Bolnicu je priča Erić obezbjeđivao bataljon 4. Majevičkog odreda. Bio je gotov ručak kad je neprijateljska minobacačka mina udarila u naš kazan. Počeli su napadi na bolnicu, tako da se sa Nijemcima i četnicima vodila borba prsa u prsa da bi se spasili ranjenici. Bataljon je bio prisiljen da se s pokretnim ranjenicima povuče. Ranjenici koji su bili evakuisani, iz šume sa brda su sa užasom gledali, šta neprijatelj čini sa njihovim drugovima u dolini. Zgrade gdje su bile baze gorjele su i dim se visoko izvijao. Osjećalo se spaljeno ljudsko meso. Dosta je ranjenika pobijeno i umoreno kamama, a bilo je mnogo boraca koji su izginuli braneći svoje bolesne i ranjene drugove. Pred noć je došao još jedan bataljon Majevičana u pomoć. Vratili smo se zajedno u Jablanicu, da vidimo šta je bilo sa ranjenicima, koji su ostali po bazama i kućama. Mnogo ih je bilo pobijeno, kakva je bila i sudbina naroda. Leševi su bili po dolinama i stazama. Žene su bile bez ikakve odjeće, a nekima su i kroz dojke provučene ruke. Prepoznao sam leš Milenka iz Ilinaca i htio sam da ga sahranim. Međutim nijesam imao vremena, žurilo se. Ušli smo u kuću gdje je bilo ubijeno osam lica, a leš malog djeteta prebačen preko njih. Soba je bila puna krvi, pa se komandant Perica Ostojić okliznuo i pao, bio je sav krvav.

Od preživjelih ranjenika dopirali su vapaji da ih ne ostavljamo jer će biti mučeni i živi zapaljeni.

Svi ranjenici, koje SS vojnici i četnici nisu pronašli cijelu noć su iz baza po selu prenošeni u šumu. Hrane smo imali malo, jeli smo srijemožu. Do tada je nijesam ni vidio. Bilo je trave koja je slična zelenom bijelom luku. Jeli smo i mlado bukovo lišće koje se još nije dobro ni razvilo. Nastala su stomačna oboljenja a lijekova nijesmo imali.

Bili smo vašljivi, iznemogli, gladni. Nije se znalo koje zdrav a ko bolestan, na sve smo ličili samo ne na ljudske prilike, lole pokretni bolesnici, kad bi vidjeli kako Majevički borci ginu za njih, uzimali su puške od poginulih boraca i stupali u borbu.

Mogu da zahvalim borcima Majevičkog odreda na njihovom junačkom držanju u borbi za spas nas "ranjenika" -zaključiti svoju priču Petar Erić.

Zločini koji su činili SS vojnici i četnici širom Sjeveroistočne Bosne nijesu ni u istoriji zapamćeni. Za takve zločine zna se samo iz ovog rata.

18. aprila 1944. godine, prema naknadnim istraživanjima i rekonstrukciji događaja, u bazama u Jablanici je ubijeno i spaljeno 135 ranjenika i 5 teških bolesnika. Ostali, pretežno lakši ranjenici i bolesnici, napustili su Jablanicu i smjestili se u barake u Jelicima duboko u šumi. Takvih je pokretljivih ranjenika i rekoalescenata⁷⁷ bilo 327. Kako je tih dana pored baraka u Jelicima prolazio 3. bataljon 3. Vojvođanske brigade, prihvatio je i poveo sa sobom sve ranjenike koji su bili iz Vojvođanskih jedinica, a mogli su da se kreću. Ostalo je 247 ranjenika i bolesnika sa Majevičkim odredom.

Često se postavlja pitanje: Kako su otkrivene baze sa ranjenicima u Jablanici? Najprije, baze su kopali ljudi koji su se nalazili pri komandi mjesta. Kada je počela neprijateljska ofanziva neki od tih ljudi otišli su sa četnicima. Oni su otkrili baze za koje su znali gdje se nalaze. I neki zarobljeni partizani, koji su prethodno liječeni u Jablaničkoj bolnici, pod pritiskom i mučenjem pri saslušavanju otkrivali su lokacije nekih skloništa. Neki zarobljeni ranjenici su takođe pod pritiskom otkrivali baze za koje su znali. Neki seljaci, u čijim su se kućama, štalama i šumarcima nalazile baze, kada su SS vojnici izveli i pred pušćane cijevi postavili njihovu djecu, prijeteci da će ih, ne otkriju li gdje se nalaze ranjenici pobiti, takođe su otkrivali baze. Međutim, Bilo je dosta porodica čiji su svi članovi pobijeni, a da nijesu htjeli odati mjesta gdje se nalaze baze i takve baze su ostajale neotkrivene.

U toku rata, lakši ranjenici i oboljeli borci ponekada su slati kućana da se tamo liječe i oporavljaju, pogotovu u vrijeme kada nije bilo opasnosti od prodora neprijatelja na oslobođenu teritoriju.

27. Lazar Zrnić: Partizanska bolnica u Jablanici, "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", univerzal Tuzla 1987. godine knjiga 3, str. 580.

Početak ofanzive na Majevicu i terora koji je neprijatelj činio nad stanovništvom, odlučeno je se iz sela povući svi borci koji su se tamo liječili i oporavljali.

U selu Miladićima boravilo je 5 boraca iz Majevičkog odreda. Sredinom aprila upućen je Obrenić da ove borce dovede u Odred. U toku noći Obren se obratio Živku Đokiću da mu pomogne pronaći baze u kojima su se borci nalazili. Međutim, to nije bilo moguće s obzirom da su se zbog opasnosti od upada neprijatelja u selo, stalno mjenjala skloništa. Za te ranjenike krajem 1944. godine znao je seoski odbornik Jašar Pobrić iz Humaca. On se stavio u službu u jedinicama. Sa naoružanom desetinom došao je u Miladiće i tražio od mještana da otkriju lonjene ranjenike za koje zna da se kriju u selu. Niko od mještana sela nije htio priznati da zna se u selu krije 5 ranjenih boraca. Međutim, Pobrić je uspio da putem doušnika sazna za "ova skloništa; svi su bili pohvatani. Bili su bez oružja. Otjerani su iznad sela Nahvioca i tvoreni. Poslije par dana sva petorica su strijeljana: Prije toga su sami sebi morali da iskopaju utočnicu. Tom prilikom život su izgubili: Risto B. Đokić, Milan Đokić, Cvijetin Đokić, Žiko-Žiće kići Vlajko Lukić, svi iz Miladića²⁸.

Na treći dan Uskrsa, najvećeg hrišćanskog praznika, artiljerija 13. SS "Hadžar" divizije milice je tukla sela Jablanicu i Pipere, a granate su padale i po grebenu Međednika. Mitraljezi čuju na sve strane. Odnokud se pojavi komandant trećeg bataljona Branko Sojanović Krvavi, gubio automat preko ramena, kapu nakrivio i smješeći se ispriča: "Malo prije sam se dobro vešio SS zločincima u Šibošničkom potoku, blizu Drijenče. Prikupila se jedna njihova desetina rascvjetalom džanarikom kraj potoka. Ja i Branko Simikić, konadir čete, uzemo dva škornjaljeza i provuko smo se kroz šumicu i dođosmo blizu njih. Gledamo ih kako tucaju i ju ofarbana vaskršnja jaja. Pomislih: nećete više nikada pljačkati. Pritisnuso na obarače i za sekunde ih smlatismo. Nismo imali vremena da pokupimo oružje, jer je u neposrednoj blizini veća grupa njihovih vojnika."

Dobijamo telegram Štaba 38. divizije koji je upućen krajem tog dana Štabu trećeg korpusa u nestoji: "16. aprila 1944. godine u 9,35, manevrišemo po grupama. Mi smo sa 17. brigadom i "jevički odred kod Međednika. Hoćemo ka Trnovi. Vlado je u Posavini sa 18. Hrvatskom brigadom i Posavsko trebavskim odredom. Tuzlanski odred kod Srebrenika. Neprijatelj aktivan na Majevisi i u Posavini...Vrši mobilizaciju u potpisu Miloš Zekić.

iz depeše se može zaključiti da Štab 38. divizije nije znao za stanje u Trnovskoj bolnici ni gdje se izlazi 16 i 36 Vojvođanska divizija. O tome govori sadržaj depeše koju je štab Trećeg korpusa 18. aprila poslao Vrhovnom Štabu NOV i POJ: "16. i 36. divizija prebacile su se južno od puta Tuzlajrnjnik, a 38. divizija na Majevisi i Semberiji. U potpisu V. i K.

Neprijatelj je, uz podršku artiljerije, preduzeo još žestoci napad na treći bataljon Majevičkog reda i potisnuo ga prema Gornjim Piperima. Pali sela Vakuf, Đuriće i Begoviće. 1 i 3. bataljon ršili su protivnapad na neprijatelja i odbacili ga na liniju Strnča-Pantići. Poginuo je jedan a dva reas su ranjena.

Neprijatelj je konačno ovladao cijelom Jablanicom i došao do ivice šume gdje je dočekan vatrom oružja boraca drugog bataljona Majevičkog odreda. Spriječeno je njihovo dalje napredovanje. Jedinice su popalile kuće, zgrade i sijena po selu, pred noć su se povući u Lopare i Mačkovac. Situacija je bila kritična. Štab 38. divizije odustao je od odluke da sa 17. Majevičkom brigadom prema Trnovi, orjentisao se prema Špionici. U vezi s tim, da bi razvukli neprijateljske snage, ali smo naredjenje da se jedan bataljon odreda prebaci na greben Podmajevice (k. 702), Stublić 722), da bi održavao vezu sa 17. brigadom koja se probijala u tom pravcu. Za ovaj zadatak reden je prvi bataljon, dok je treći ostao u Gornjim Piperima, sa zadatkom da se, u slučaju jačeg prijateljskog napada, povuče na greben Gavranić-Vis i patrolama održava vezu sa prvim i drugim bataljonom. Drugi bataljon ostaće na ivici šume više sela Jablanice, s njim je štab Odreda, i se tu prebacio radi rukovođenja odbranom bolnice.

Kasno uveče Štab 38. divizije sa 17. brigadom pokrenuo se u pravcu Špionice i od te noći s njim više nije mogla održavati vezu.

Depeša koju je Štab 38. divizije uputio, Štabu 3. korpusa 16. aprila 1944 godine u 17,00 časova si: "Sada smo sa 17. brigadom kod Jablanice. Htjeli smo ka Trnovi. Pošto javljate da se 16. izija vraća na sektor Majevice mi onda idemo u Špionicu radi sređivanja."

Kasno uveče Štab Odreda je održao sastanak u Jablanici. Analizirana je situacija.

28. Jašar Pobrić je preživio rat. Deset godina je čutao, da bi onda podnio zahtjev za priznavanje "šća u NOR-u od 1942 do 1945. godine. U tome ga je spriječio Obren Đokić. Ponovo je 1983 ine to isto pokušao ali ni tada nije uspio.

Pored članova Štaba, sastanku su prisustvovali i sekretar okružnog komiteta KPJ za Majevicu i sekretar sreskog komiteta, komadant i komesar drugog bataljona Jovan Radovanović Jovaš i Abdulah Sarajlić Teški. Pero Janković nasjeizvjestio daje neprijatelj otkrio izvjestan broj baza u Jablanici i pobio ranjenike. Mnoge ljude iz Jablanice i Mačkovca, koji nijesu pobjegli od kuća, otjerali su sa sobom. One koji su pokušali da bježe pobili su. Opljačkali su sve što su našli po kućama, a stoku otjerali.

Ranjenike i bolesnike, koji su ostali neotkriveni, u bazama i barakama uhvatio je strah. Zavladao je panika. Boje se da će ih neprijatelj pronaći, a nekima je u skloništa prodrila i voda. Šuma i potoci su puni naroda koji je sa stokom izbjegao ispred neprijatelja, pa se mnogi ni noću ne smiju vratiti svojim domovima.

Mnogi ranjenici su stradali u bazama koje su se nalazile ispod kuća i drugih zgrada kada je ove neprijateljska vojska zapalila. Baze u potocima i šumarcima otkrivali su psi tragači.

Borci Odreda su dosta iscrpljeni usljed svakodnevnih borbi i neredovne ishrane. Sa municijom se, takođe, ne stoji najbolje. Znatno se više troši nego što se zaplijeni. Ima boraca i bez pušaka: Oni su tih dana došli u Odred. O toj situaciji se otvoreno razgovaralo pa je zaključeno da se što više hrane i stoke sklanja u šumu i poboljša ishrana ranjenika i boraca: da se ranjenici, koje neprijatelj nije otkrio, još u toku noći premjeste iz baza gdje prodiere voda na sigurnija mjesta i bolja skloništa. Da se s ranjenicima razgovara s obzirom da su neki klonuli duhom: da se zavede stroga štednja municije i ne prihvata frontalna borba s neprijateljima.

Borci Odreda zauzeli su položaje iza debelih i još neolistalih bukava. Puškomitraljesci slažu kamenje kraj drveća da bi se što bolje zaštitili i imali bolji pregled. Ispred položaja istureno odjeljenje, a pozadi, na oko 800 m, pokretni ranjenici i bolesnici. Neki sjede oslonjeni na stablo, drugi leže na granju pokrivenim čebetom, pošto je bila vlažna zemlja. Svi su iscrpljeni i blijedi od gladi i noćnih hladnoća. Nije se smjela ložiti vatra zbog dejstava neprijateljske artiljerije. Jedva su čekali da sunce koliko -toliko ugrije. Po dolinama i potocima su izbjegli seljaci sa stokom.

Na kosi koja dijeli Mačkovac od Pirkovaca i Vakufa neprijatelj kopa rovove. Od Čelića prema Mačkovcu dolijeće neprijateljski avion, krstari desetak minuta nad Jablanicom i Piperima, pa se vrati preko Šibošnice. Priđe Dojčin Lukić, zamjenik političkog komesara odreda. Cijeni da ćemo i danas biti mirni.

"Neće Švabo u ovu šumu i brda, gdje nema ni pješačke staze i nema šta da traži. U ostalom, iako nas napadne mi ćemo se povući dublje u šumu, velika je Majevisa".

Pero Janković čuo je Dojčinovu priču pa mu se približi: "Otac mi je pričao kako su čete hajduka živjele ovdje i niko ih nikada nije mogao pronaći. Ovdje sam sa čobanima svinje čuvao i strah nas je hvatao da ne zalutamo u ovoj pustinji. Ima tu vrtača i pećina u koje ljudska noga nije kročila, a mogu da se sakriju bataljoni vojske da ih niko ne može pronaći."

Čiča Joco Jović iz Pirkovaca ne vjeruje Švabi:

"Vidio sam ja njih u ofanzivi na Sutjesci, popeli su se oni, brajko moj, gdje se ni koza ne bi mogla popeti."

Slušam ih i lično naoružan neveselim iskustvom iz krvavog hrvanja sa Švabom u toj ofanzivi po planinama nadomak Sutjeske-osmatram dvogledom razvoj događaja u Mačkovcu. Vidim oko crkve šatore i kamione, a oko njih užurbani SS vojnici. Vjerovatno se pripremaju za novi napad.

Već od osam časova ujutru neprijatelj počinje artiljerijom da tuče po Jablanici i Piperima. Istovremeno, iz pravca Čelića tuku po Međedniku, a iz pravca Tuzle po Gavraniću (te. 721) i Visu (k. 732). Na osnovu ovoga Dojčin je shvatio da se njegove procjene, da ćemo na ovim položajima biti mirni, neće ostvariti. I zasta poslije pola sata primjećen je streljački stroj kako, preko Kozjaka i iz pravca Jablaničke rijeke ulazi u selo Jablanicu. Kao i do sada, iza neprijatelja gore kuće u plamenu. Tako se moglo ustanoviti dokle su stigli. Čula se puščana i mitraljeska paljba i poneka bomba. Teren ispred streljačkog stroja "čistila" je njihova artiljerija. Jovaš, komandant drugog bataljona, komentariše:

" Neka tuku koliko hoće, municije imaju, a ja sa ovog položaja, sa svojim bataljonom, ne odstupam. Sa ovakvih položaja možemo se braniti i kamenjem, bez pušaka.

Sa približavanjem neprijateljskog stroja ivici šume, artiljerija je tukla sve žešće. Hvata ih strah od šume. Uz to su mitraljeskom vatrom tukli svaki šumarak i žbun, a kada su izbili pred ivicu šume otvorili su paklenu vatru iz strojevog naoružanja, - šume su ječale.

U streljačkom stroju neprijatelja vidjelo se nekoliko seljaka; vjerovatno su natjerani da budu vodiči. Bojali smo se da će ih sve pobiti, kada se sa nama sukobe.

Streljački stroj je opreznije i sporije nastupao kroz šumu, prebacujući se od linije do linije i od zaklona do zaklona. Naše istureno obezbjeđenje prikriveno se povuklo na položaj, ne otvarajući

. Borcima na položajima je naređeno dane otvarju vatru dok neprijatelj ne dođe sasvim blizu dohvat bombe. Kada su se približili na to odstojanje otvorena je vatra iz svih oružja, nastala je netnja u redovima neprijatelja, primjećuje se i odstupanje. Međutim brzo se sređuju i uzimaju položaje iza drveća. Od naše vatre palo je nekoliko neprijateljskih vojnika: uspjeli su ih izvuku. Poslije jedno časovne borbe, neprijatelj se povukao prema Loparama i Mačkovcu. Čula se borba i na položajima 3. i 1. bataljona, ali izvještaji o ishodu nijesu stizali. Sa Štabom 38. divizije i bataljonima 17. brigade već drugi dan nemamo nikakve veze, ne amo ni gdje se tačno nalaze. Istina, kod nas je zamjenik komandanta divizije, potpukovnik atko Perić, ali i on nije obaviješten.

POKOLJ ŽIVITELJA KARAVLAŠKE MAOČE

U knjizi depeša Štaba 38. divizije zapisan je izvještaj koji je toga dana (18.4. 1944 u 9,35) učen Štabu 3. korpusa: "neprijatelj je dolazeći od Brčkog sa jakim snagama zauzeo Smiče, radačac, Srebrenik, Špionicu, Sitare, Humce, a od Tuzle Potpeć, Smoluću i Cage. Mi smo sa 7. brigadom u šumi kod Karavlaške Maoče."

U toj "šumi kod Karavlaške Maoče" tog dana je Štab 38. divizije donio odluku da ostatak 4. "taljona 4. Majevičkog partizanskog odreda koji je bio sa njima uđe u sastav 17. Majevičke 'gade, radi popune njenih bataljona. Štab Odreda će tek kasnije saznati za sudbinu svog 4. taljona.

Procjenjujući situaciju Štab divizije je zaključio da 17. brigadi predstoji usiljen i dug pokret, pa je redio da se jedinice rasterete opreme koja bi im otežavala izvršenje zadatka.

Po svjedočenju odbornika Izdriza Smajilovića iz Muslimanske Maoče, 17 brigada je ostavila što opreme u Donjim Fatovima (dio Karavlaške Maoče); kazani, konji sa samarima i drugo tu je !;lonjeno.

17 brigada pokrenula se s tog područja prije nego što su pristigle jedinice 13. SS "Hadžar" vizije. Doznavši za boravak partizanske brigade, a neko ih je obavjestio i o dijelu opreme koju brigada bazirala na tom području, razjareni što nijesu stigli brigadu, SS vojnici su se okomili na aravlaške porodice. Poslije nečuvenog maltretiranja utjerali su djecu, žene i muškarce, koje su »tekli u kuće i ubijali ih pucajući kroz vrata i prozore. 36 je živo spaljeno u kućama.

Poslije masakra nad siromašnim življem Karavlaške Maoče zločinci su se razišli po selu i iz Lica odnosili u dvorišta sve što je iole bilo vrijedno.

U Muslimanskoj Maoči SS vojnici su se hvalili da su uništili partizane, pokazujući krvave undake i noževe. Okrvavili su ih, ustvari, masakrirajući nevine živitelje Karavlaške Maoče.

Zalazeći u Muslimanska sela SS zlikovci su se obraćali uglednim ljudima i hodžama. Ispred "žamija su agitovali pozivajući omladince da popunjavaju redove 13. SS "Hadžar" divizije, vjeravali su stanovnike da je to spas za Muslimansku omladinu, jer je to njihova jedinica, čiji ojnici nose simbole muslimanstva-fesove i polumjesec. U tome su djelimično i uspijevali, ahvaljujući pored ostalog i visokim novčanim primanjima i bogatim sledovanjima koje su imali ripadnici 13. SS divizije i njihove porodice.

U ovaj kraj doselio se veći broj muhadžera, izbjeglica iz Sandžaka, Rogatice, Višegrada i Foče, njihovi sinovi su bili u SS jedinicama. Dok su bili na obuci u Njemačkoj, govorili su im da će se riti protiv četnika, koji su ubijali Muslimanski narod i palili njihove kuće. Međutim, sada se bore rotiv partizana koji su ih upravo spašavali od četnika.

Tako se u glavama ljudi koji su bili u SS jedinicama, sa saznanjem da su prevareni, počelo " seljavati kolebanje. Da bi održavali moć Njemačke vojske i rastjerivali strah od partizanskih naga, zarobljene partizane su oblačali u pohabana odijela i izmučene i pretučene sprovodili kroz eia govoreći: "Evo, "šumnjaka" koji se bore protiv njemačke vojne sile koju ne može niko objijediti."

Mnogi iz muhadžerskih porodica uključivali su se u jedinice zelenog kadra, da bi, prije svega, bjegli odlazak u njemačku vojsku kako se ne bi udaljavali od svojih porodica. Sabirni centar obilisanih za SS jedinice nalazio se, ovoga puta u Miladijama, u neposrednoj blizini Brčkog. Tu i razvrstavani po rodovima i vojnim specijalnostima, završavali osnovnu obuku i upućivani kao "pečeni" vojnici u jedinice.

U Štabu odreda 17. aprila nije se znalo da su se 16. i 36. divizija povukle sa Majevice. Iz depeše "taba 3. korpusa, upućene Vrhovnom Štabu NOV i POJ, vidi se da su se: "18. aprila 16. i 36. ivizija prebacile južno od puta Tuzla-Zvornik. 38. divizija je ostala na Majevisi i u Semberiji."

Dva dana ranije, 16. aprila, 18. Hrvatska brigada se, sa Posavsko trebavskim NOP -m

odredom, prebacila preko rijeke Bosne u centralnu Bosnu. Na teritoriji Majevice, Semberije i Posavine od snaga NOV i POJ ostale su samo 17. Majevička brigada, Majevički i Tuzlanski partizanski odred. Bilo je to vrijeme kada je neprijatelj usredsredio sve snage da bi uništio pomenute jedinice NOV. Četnički komandanti i pristalice istovremeno su uporno ubjeđivali majevičke i semberske seljake da povlače sinove iz partizanskih jedinica, da otkazuju poslušnost komandantima i političkim komesarima i da prelaze u četničke redove dok nije kasno.

18. april, 5 sati poslije podne. Štab 4. Majevičkog odreda dobio je izvještaj od Štaba svog 3. bataljona u kome, pored ostalog stoji:

"Bataljon je napadnut jakim neprijateljskim snagama od pravca Vakufa i Šibošnice. Prema našoj procjeni napadalo je oko 350 vojnika podržanih jakom artiljerijom. Od sela Doknja prema Gavranicu napadalo je oko 200 domobrana. Neprijatelj je od Vakufa i Šibošnice bio uporan i drzak, čak nas nije ostavio na miru ni u šumi. Izvođeno je po nekoliko protivnapada sa jedne i druge strane. Prije pola sata neprijatelj je odstupio odakle je i došao. Imao je 20 poginulih i ranjenih vojnika, ali ih je sve uspio izvući. Naši gubici-3 lakše ranjena".

Sa municijom slabo stojimo. Malo kasnije primljen je izvještaj od Štaba prvog bataljona: "Neprijatelj nas od ranog jutra napada jakim snagama iz pravca Drijenča i Tuzla. Nalazimo se u poluokruženju. Imali smo jednog poginulog i jednog ranjenog. Neprijatelj je takođe pretrpio gubitke.

Danas je nestao vodnik Danilo Petrić sa dva borca, nije poginuo, vjerovatno je dezertirao. Municije nam ponestalo. Tražimo da se u toku noći povučemo na Medednik da ne bi bilo kasno. Cijeli dan borci ništa nijesu jeli".

Odmah, po istom kuriru, Štab Odreda naredio je da se prvi bataljon u toku noći povuče na Medednik.

Uveče je Štab Odreda pozvao Štabove bataljona na kraće savjetovanje u vezi sa nastalom situacijom. Savjetovanju su pristustvovali i sekretari okružnog i sreskog komiteta KPJ. Jedinstvena ocjena je da je situacija teška, čak vrlo kritična. Odlučeno je da se bataljoni sa pokretnim ranjenicima i bolesnicima u toku noći povuku dublje u šumu, tamo gdje se smatra da nas neprijatelj, zbog teže prohodnog i nepristupačnog terena, neće napasti. Ukoliko nas sutradan i napadnu dva bataljona će se probijati prema Semberiji i tamo manevrisati. Na taj način bi smo pažnju neprijatelja odvratili od Majevice. Jedan bataljon će ostati na Međedniku da manevriše i štiti bolnicu. Ocjenjeno je da neprijatelj u dotadašnjim borbama odreda nije nanio teže gubitke. Uspio je ipak da Odred nabaci prema ograncima Međednika. Na taj način stvorena je ne samo teška situacija sa ishranom jedinica i bolnice nego su ostvareni potrebni uslovi za stvaranje taktičkog okruženja oko Odreda.

Naređeno je da se zavede stroga štednja municije, a pojača politički rad sa borcima i bolesnicima.

U sela su upućene patrole da pribave hranu za borce i bolnicu, kao i da obišu ranjenike u bazama. Sa njima je otišlo nekoliko političkih radnika sa Perom Jankovićem na čelu. Trebalo je izvideti situaciju i ocjeniti aktuelno stanje u selima.

Raspored Odreda za sutradan izgledao je ovako: Drugi bataljon na grebenu Međednika; treći bataljon Kadina česma - Greda; prvi bataljon Gavranic -Vis. Međusobno održavanje veza obezbjeđuju patrolama. Bolnicu obezbjeđuje drugi bataljon; ona će biti smještena u jednoj pećini. Svi bataljoni treba da vode strogo računa o obezbjeđenju i u tom cilju da isturaju straže i patrole.

Grupe upućene u sela vratile su se oko ponoći. Iznosili su svoje utiske. Pero Janković govorio onome što je čuo i vidio u Jablanici:

- Stanje u selu je vrlo teško. Ima dosta kuća potpuno pustih, nigdje nikoga nema. Po kućama i dvorištima razbacane stvari. Da li su ukućani otjerani ili su samo pobjegli to nijesmo mogli da ustanovimo. Ima dosta ljudi, žena i djece pobijenih u kućama, u dvorištima i njivama. Niko ih ne sahranjuje, nema ko. Neke porodice su pobijene u kućama i onda zapaljene.

U štali Riste Jankovića bila je baza sa 11 ranjenika. Jedan od njih dobio je visoku temperaturni počeo da viče u bazi. To su SS vojnici čuli i pretresli štalu. Međutim, bazu nijesu pronašli. Pošto se i dalje čuo glas zapalili su štalu i čekali dok sve nije izgorjelo. Razumije se i ranjenici. Cijelo selo zaudara na miris sagorjelih ljudskih tijela.

Uveliko se spustila tamna i hladna noć. Sjedi se pod bukvama. Hladno je, ne smije se ložiti vatra jer bi gađala neprijateljska artiljerija. U Mačkovcu i Vakufu, na neprijateljskim položajima, svjetlucaju vatre. Lako je njima -znaju da partizani nemaju artiljeriju, pa se mirno griju. Poluglasno se razgovara o događajima proteklog dana. Nekoliko boraca se, sa intendantom,

listilo u Jablanicu, da potraže nešto hrane za ranjene borce. Znamo da ti seljaci, koji su se tili u kuće posle odlaska neprijatelja, nemaju dovoljno hrane ni za svoje porodice, ali smo ijeđeni da će nešto odvojiti od svoje sirotnje i za svoje borce.

- Dojčin i Pero Janković razgovaraju o radu KPJ i SKOJ-a i stanju na terenu. Pero veli:

"Mnogi članovi KPJ i SKOJ-a nijesu to skrivali za vrijeme mira i sada, kada je došao neprijatelj njihova sela, morali su se povući sa terena. Neke od ovih koji su ostali četnici su pohvatali i vidirali. Drugi su se potpuno pasivizirali, tako reći zavukli u mišije rupe, stoga i ne znamo kakvo stanje u selima.

U skladu sa svojom licimjernom taktikom SS jedinice do 16. aprila nijesu gonili i ubijali narod, eć poručivali da se ne bježi od svojih kuća. Narodu se neće ništa dogoditi. To je potrajalo dva 'ana, a onda su počeli ubijati, pljačkati odvoditi u zatvore u Lopare i Lukavicu. Pričalo se da tamo "ješaju i ubijaju. Ovišana Gašića našeg odbornika iz Jablanice, SS vojnici su objesili na stablo .ra, na raskrsnici puteva za Jablanicu, Vakuf i Pipere. Već dva dana je tu, niko ne smije da mu riđe i da ga eventualno sahrani. Hoće narod da zaplaše.

Četnici idu sa SS vojskom i nagovaraju ljude da stupaju u njihove redove ako hoće da spašavaju život i porodicu. Hvale se kako im se vratio Danilo Perić. Vojska detaljno pretresa svaki žbun. Jednog čovjeka iz Mačkovca pronašli su zavučenog u lisičijoj jami, a drugom iz Jablanice pronašli dukat i novac sakriven u šupljini drveta. Pronašli su čak i arhivu komande mjesta Jablanica sa spiskom svih baza, sa sledovanjem hrane, opisom namirnica i odakle su nabavljene. Dok je to Pero pričao iz mraka se pojavi Lazar Nešković, komadant mjesta: "Prosto ne vjerujem da su to sve mogli pronaći, to je odbor zabazirao, drugovi". Tako se pravdao Lazar. Uveće sjedimo i iznosimo utiske iz današnje borbe. Lazar Nešković kaže: "Možda se sa SS vojskom moglo lakše proći da oni nemaju svoje jatake i vodiče kakav je Cviko Bošković²⁹ volio bih , ga ubiti nego bilo kog ustašu".

Bilo je oko 3 sata poslije pola noći kada se otišlo na odmor. Mukla tišina je vladala u šumi. A od Lopara i Mačkovca povremeno bi se probijao bljesak raketa koje je neprijatelj ispaljivao u našem ; pravcu da se osigura od iznenađenja.

NEZAPAMĆEN TEROR U LOPARAMA

Osvanuo je 25. april, dan hladan i tmuran. Pero Janković razgovara sa Vidom Miljanovićem, stolarom iz Jablanice. Vid, primjetno utučen i nervozan, priča kako je pobjegao od sigurne smrti, ali mu je nastradala porodica. SS zlikovci su ga uhvatili s Brankom Tadićem u podzemnoj bazi još prvog dana ekspedicije na Jablanicu. Otkrila ih je neka žena koja se toga jutra neoprezno vrmala oko baze. Posmatrali su je dvogledom s drugog brda, a onda uputili patrolu do kuće u koju je ušla. Uхватili su je i odmah pitali gdje je malo prije bila? Poslije prijetnje i mučenja, odvela ih je tačno na bazu u kojoj su se krili Branko i Vid, sa dosta partijskog materijala. Zaprijetili su im da odmah izađu iz baze, jer će, u protivnom, baciti bombu unutra. Čim su ova dva politička radnika izašla iz baze počeli su da ih tuku. Otjerali su ih u Lopare i prenočili su u zatvoru, u kafani Paje Lazarevića. Toliko je u toj prostoriji bilo zatvorenog naroda da su ležali jedan na drugom. Zločinci su dolazili noću, ispitivali ih i tukli. A kada je svanulo počeli su da ih prozivaju po spisku; neke su otjerali prema žandarmerijskoj kasarni od koje su se kasnije oglasile puške, a druge su vješali o lipu pred školom. Tu su i Branka objesili, a Vida, sa jednom patrolom, vratili u Jablanicu da im pokaže baze. Idući kroz selo, Vid je razmišljao kako da im pobjegne. Kad su došli pred njegovu kuću, pozvao ih je unutra. Dok je njegova supruga spremala ručak Vid je sa SS vojnicima sjedio u sobi. Odjednom ih je upitao za dozvolu da ode u podrum i donese rakije. Odobrili su mu da ode-Iskoristio je priliku i pobjegao. Pobješnjeli zločinci, za odmazdu ubili su mu ženu i majku keja

29. Cviko Bošković rodod iz Brusnice, napustio je svoju kuću i sa ženom i djecom otišao u Čelić -u lje to 1941. godine. Prešao je u islam dobio ime Alija, a žena Hajra. Djeci je dao Muslimanska imena. Odmah je na glavu stavio fes i počeo da sarađuje s ustašama. Prvo je sa ustašama otišao u svoje selo Brusnicu, zapalio kuću svoga oca i odnio je svo što se moglo ponijeti. Kada su se ustaše pojavile u selu njegov otac iako 70 godišnjak sklonio se sa ostalim mještanima u šumu. Da nije pobjegao vjerovatno bi bio ubijen. Kasnije je otac stanovao u tuđoj kući.

Sa ustašama je išao u akcije po srpskim selima: Brusnici, Mirošavcima i Lukavici gdje su ustaše pljačkale i ubijale ljude. Cviko je bio glavni vodić ustašama kroz srpska sela. Kada su Nijemci i četnici sklopili sporazum o saradnji i uzajamnoj pomoći - Cviko je prešao u četnike. U četnicima je

je imala 70 godina, a kuću su zapalili.

MASOVNA HAPŠENJA U MAČKOVCU

Sa lažnom propagandom i agitacijom u narodu SS vojnici su uspijevali da ljude ubijede da se iz skloništa vraćaju kućama. Ponekad su ranije hapšene puštali kućama, što im je služilo kao mamac da se narod, koji je uspio da pobjegne iz sela, vraća kućama. Zatim su ih hvatali i ubijali.

Nad Jablanicom i Mačkovcom su se prije desetak dana, tačnije 16. aprila, nanijeli crni oblaci. Tada su SS jedinice, rasporedivši patrole po svim zaseocima, počeli sa hapšenjem i terorisanjem ljudi i žena. Uхваćeni su zatvarani, a onda ubijani. Najveći broj se na dan hapšenja nalazio u kućama, pripremajući se za uskršnji praznik. Potpuno iznenađene u Mačkovcu je pohvatano 25 ljudi, žena i djece. Sakupili su ih u zidine crkve, koju su ustaše 1941. godine zapalile. Tukli su ih tu, tražeći da kažu gdje se nalaze baze sa ranjenicima i skladišta sa municijom. Odatle su ih sproveli u Lopare. Jednu grupu iz Mačkovca, u kojoj je bio i Drago Đokić sprovodili su preko Jablanice da im otkriju baze.

Na takav ili sličan način hvatali su ljude i u Jablanici i u ostalim selima. Sve su ih sprovođili u Lopare. Zatvarani su u zgradu bivše kafane Paje Lazarevića.

Kovač iz Mačkovca Dušan Spasojević, jedan od preživjelih te krvave drame pričao je o zločinima u Loparama. Rodom je bio iz Vukosavaca, iz siromašne porodice u kojoj je bilo 8 braće i sestara. Bio je karakteran i vrijedan, bio je cijenjen kao radnik i čovjek. Pred rat se oženio iz Mačkovca i tamo se naselio. Odmah podizanju ustanka na Majevici prišao je NOP-u. Skrivao se u bazi iz koje je izašao 18. aprila. Krenuo je kući i svratio kod susjeda Uglješe Cvijetinovićadase raspita o situaciji. Iznenada je u dvorište upala grupa SS vojnika. Mogao je pobjeći, ali nije htio da ne bi stradala njegova, a i Uglješina porodica. Računao je da će za to imati prilike negdje usput. Ispitivali su ga o partizanima i njihovim bazama. Sa još 40 drugih dotjeran je kod stare crkve. Njega i Stojana Neškovića iz Kozjaka utjerali su u zidine stare crkve i počeli tući kundacima i štapovima, tražeći da kažu gdje se nalaze baze. Odatle su ih, sa većom grupom i jakim obezbjeđenjem, dotjerali u Lopare i zatvorili u dućan Luke Lukića. Usput su jednu zgodnu ženu sa djetetom od 3 godine izvukli iz kolone i više se nikad nije saznalo šta je bilo sa njom. Kad je kolona stigla u Lopare, već je bila počela krvava drama.

Ljudi, žene i djeca zatočeni u lukića dućanu ćućurili su se jedno uz drugo, i to iz dva razloga: prvi, jer su nekako i strah lakše podnosili, drugi, jer su bili slabo odjeveni, a u aprilskim danima, u planini je prohladno, naročito noću. Prostorija u kojoj su se nalazili bila je mala da bi mogla da primi toliki broj osoba. Usljed toga osjećali su nedostatak vazduha, pa su stariji, i slabijeg zdravlja ječali i kukali. Drhteći od straha i hladnoće, gledali su kroz prozorče zločine koji zločinci vrše nad drugim i čekali da dođe red na njih. Centralna ličnost u sprovođenju zločina bio je poručnik Ludvig Tot, folks dojčer, rodom iz Zemuna. Dok su vješani i ubijani nevini ljudi, držao je u rukama spiskove i prozivao one koji su odlazili na vješala. Spiskove su sačinili četnici i dostavili SS komandi. Na njma su bila imena onih za koje su četnici znali ili pretpostavljali da su partizani ili saradnici NOP-a, kao i oni koji su im se zamjerali ili nisu htjeli da pristupe u njihove redove.

Poručnik Tot je, inače, pravio raspored postupanja sa zatvorenici: Jedne je gonio da podižu porušeni most na Gnjici, druge da cestu posipaju šljunkom, treće da kopaju jame za sahranu strijeljanih i obješenih. Sve je ovo rađeno dok su zatvorenici čekali red za smrt. Svo vrijeme folks dojčer Tot je saslušavao i tukao svoje žrtve, da bi od njih iznudio što više priznanja.

Dušan Spasojević priča kako je Tot njega i Cvijana Cvijetinovića tukao ručkom od pištolja. Stavljao im je cijev u usta, govoreći da će sve priznati štiti ih pita, a pitao ih je o partizanima, saradnicima NOP-a bolnici. Odgovarali su da ništa ne znaju.

Dušanuje govorio:

- Lažeš, bando jedna, ti to dobro znaš, ali nećeš da kažeš. Odgovori mi gdje su partizanske baze i komunistički štab pa ću te pustiti...

- Ne znam - bio je Dušanov odgovor.

- Priznaćeš ti, još kako ćeš priznati! Prijetio mu je Tot. Tri puta je vješao Tot Dušana o vrata kuće i spuštao sa omčom oko vrata tražeći da prizna gdje su baze i ranjenici. Dušan je gubio svijest, i kada se zateturio da padne pritrčao je vojnik ali ne da ga pridržuje da ne padne već ga udarao pesnicom u vilicu. Ošamućen, udarao bi glavom od zid i rušio se na zemlju. Kada bi došao svijesti ponovo su ga tukli da prizna. Izdržao je Dušan a da ništa nije priznao, mada je mnogo znao. I još se nadao da će pobjeći. Nakon ispitivanja, njih 13 su izveli iz podruma i postrojili pred školom. Izašao je Tot iz svoje kancelarije i nešto promrsio na Njemačkom. Odatle

krenula kolona, jedan vojnik i jedan uhapšenik. Tjerali su ih ka zidinama bivše žandarmerijske anice. Nisu bili vezani i Dušan je razmišljao kako da pobjegne. Kolona se primicala zidinama s vim mrakom. Ugledavši izdaleka iskopane rupe niže zidina, Dušan je zaključio da će ih pobiti i zatrpati. Dok su ih postrojavali pored iskopa Dušan svjestan, da nema šta rizikovati, gurnu pred sebe u rupu, SS vojnika, i munjevito skoči nekoliko metara prema rijeci Gnjici. Nastvio je : bježi koliko su ga noge nosile. Za njim su osuli vatru iz pušaka i mitraljeza. Kad je bio nadomak _čnog korita osjeti da mu je kuršum prošao kroz list desne noge. I dalje je bježao dok je rana uća. Kotrlja ući se prema rijeci pogodi ga u butinu iste noge i drugo zrno. Iz rane poteče krv. Nije ao vremena da misli o tome. Nađe se u riječnom koritu gdje ga vatra nije mogla tući. Nastavi da ~ži uz rijeku. Kad se našao podalje od kasarne počeo da ga izdaje snaga. Padao je u nesvijest, restano krvareći, ali se divovski borio. Dolazio je svijesti ustajao i bježao, nekud u duboku noć. ustavo se u selu Labucka, kod kuće Lazara Nikolića gdje je ranu isprao rakijom i previo je. ako polumrtav, jedva je povjerovao da je van domašaja zlikovaca. Cijelog ljeta će se sraavljeti kod brata Miće u Milinom selu.

Ostali nijesu ni pokušali da bježe za Dušanom i svi su strijeljani. Da su bježili na razne strane srovatno bi neko i spasio život.

Tada je strijeljan i poznati politički radnik Cvijan Cvijetinić³⁰. Uхватili su ga u kući Steve "kiča u Jablanici, gdje je bio smješten kao tifusar.

STABLO LIPE- VJEŠALA

; Zlikovci su počeli na 17./18. april da vješaju ljude o lipu u Loparama. U početku mještanim a su dozvoljavali da izlaze iz kuće i gledaju taj grozni prizor, ubrzo su ih gonili da to gledaju.

Rano ujutru ustala je Milica, supruga Paje Lazarevića, pa zabrinuta izašla iz kuće na verandu. Lvom je udarila u tijelo trojice ljudi koji su visili na konopcima obješeni. Uplašila se i jauknula ""koju je grlo nosilo. Trojica zločinaca koji su ispred kuće posmatrali tu scenu sotonski su se "ijali uplašenoj ženi. Ona je morala da ih zamoli da skinu leševe ispred vrata da bi mogla izaći, ponovljenu Miličinu molbu, njemački oficir je naredio da se presjeku konopci na kojima su ti čenici visili i da ih odvuku prema Gnjici u iskopane jame.

Ljude koje su dotjerali u zatvor, a nisu bili na spisku, gonili su da kopaju jame za obješene i tjeľjane, pa zatim da vuku i sabiraju leševe. Među onima koji su gledali zločine i preživjeli bili su O Jović i Drago Đokić, obojica iz Mačkovca. Upamtili su kako su zločinci trećeg dana voslavnog uskrsa-18. aprila istjerali grupu zatvorenika i postrojili ih u tri reda na stazi pored : je sađeno cvijeće, pred samom zgradom škole. Bila je to grupa šaroliko odjevenih ljudi: U im bijelim pamučnim košuljama, čakširama i dudama od domaćeg sukna, u koporanima od 'aka izvezenim gajtanima i srmom. Na glavama su imali jagnjeće šubare, šešire ili šajkače, na ama pocijepane blatnjave cipele ili gumene opanke. Bilo ih je dosta i bosih i gologlavih. olicini su visjele šarene torbe na ramenima, sa nešto proje, sira i slanine, već prema tome šta kome zateklo u kući. Stajali su nijemo kao ukopani i zabrinuto posmatrali njemačke dželate. kivali su šta će biti s njima. Neki su usnama micala, moleći se bogu da ih spasi od zlotvora, su im bila preplanula od proljetnjeg sunca i vjetra, izbrazdana dubokim borama kao ljedicom mukotrpnog života. Izgledali su mnogo stariji nego što su stvarno bili. Možda su se u isuočenju sa smrću u dvorištu svoje škole sjećali đaćkih dana, prvih slova iz bukvara, pjesme 'tanke, pješačenja od 15 i više kilometara od roditeljskog doma do đaćke klupe. Zajednički su igrali u tom dvorištu, zajednički jeli što su im majke spremale za užinu,

očeio je krvavi pir nad nedužnim ljudima ženama i djecom,

ispred lipe postavljen je sto na kome su stajali spiskovi. Počelo je prozivkom: "Gavrilo Gavrić, 1 gdje su baze?" Odgovor je: "Ne znam". Po naredbi pruža ruke i oni ga čeličnom šipkom raju, a zatim vode na vješala. Dizali su ga i spuštali dva puta na konopcu. Bio je, nema "nje, mrtav, ali bi mu, ipak opalili metak u glavu. Tako su nastavili da vješaju redom. Vješali su u Sremicu koja se srčano branila, ujedala ih i vikala i na kraju im se otela pa počela da bježi, atili su je za noge vješali, tukli i mučili dok je nijesu umorili.

Cvijan je bio član KPJ od 1939 godine. Jedan je organizatora ustanka u Majeveci. Cijela va porodica radila je za NOP. Sin Dragutin član SKOJ-a od 1940. godine, postao je član KPJ 1. godine. Pogino je 18. decembra 1942. godine. Dragutin je teško ranjen u borbama na ardama. Nosio ga je otac Cvijan sa svojom grupom boraca. Neprijatelj je u *stopu slijedio naše -ice u odstupanju*. Cvijan je bio prisiljen da sina ostavi u jednom šumarku. *Tamo ga više nije o.*

Zlikovci su se prihvatili krvničkog posla: dvojica su držala jedan kraj konopca dok su druga dvojica navlačila omču na vrat žrtve.

Domaćin iz Jablanice Ilija Bojkić, aktivni saradnik NOP-a, uzviknuo je ispod vješala:

Nemojte, ljudi, ništa priznati, oni će nas svakako pobiti!

- Mrtvom Iliji su počupali brkove. Njegov sin, 15 godišnjak gledao je kako mu oca muče i vješaju. I njega će, bez ikakve milosti i sažaljenja tući i objesiti.

'Uhvatili su i Boru Ristića iz Lopara. Oca Milana su ustaše još 1941. godine otjerale u Jasenovac. Odatle se nikada nije vratio. Borina maćeha Bosiljka, učiteljica, molila je njemačkog oficira da puste Boru, a nju da gone. Uslišio joj je molbu. Ispod vješala je uzviknula: "Izdajice jedne, stići će vas narodni sud"!

Mještanina Vlajka Stefanovića uhvatili su u kući i rekli mu da to čine po naređenju vojvode Kerovića. Opljačkali su mu sve iz kuće, a njega zatvorili. Kad je čuo da su Vlajka zatvorili, njegov brat Boško se sakrio u bazu. Došli su banditi da i njega uhapsu. Njegova žena je rekla da ne zna kuda je otišao. Vojnicu su priprijetili da će pobiti i djecu i nju ako ne kaže gdje joj je muž. Od straha za život djece, viknula je muža i on je izašao iz baze. Otjerali su i njega.

Sjutradan su povješali i braću Stefanoviće. Dok su se Vlajko i Boško mrtvi klatili na vješalima, dodirujući se tjelima, jedan od dželata je ironično rekao:

"Evo braća se ljube."

Djeca Boškova gledala su taj strašan prizor i vrištala.

"Jo, mama, eno vješaju našega tatu!"

Zlikovci su zabranjivali i porodicama da kukaju.

Jedna partizanka uspjela je da im pobjegne iz zatvora, ali su je ponovo uhvatili. Krvnički su je tukli, ošišali, vješali za noge, bajonetom sjekli dojke, da bi od nje iznudili podatke o bazama. Ona je uporno ćutala i junački otišla u smrt.

Na spisku za vješanje bio je i Ovijan Dejić iz Lopara. Umjesto njega slučajno su potjerali Ovijana Radića i objesili ga. Tako se Dejić sasvim slučajno, spasio smrti. Međutim nešto kasnije uhvatili su ga četnici. Goneći ga vezanog sretnu se sa SS vojnicima koji su predložili:

"Ako je to partizan daćemo vam za njega 3 "kištre" municije".

Zahvaljujući poznanstvu i prijateljstvu sa jednim četnikom i tog puta je Ovijanu, nakon mučenja ostala glava na ramenu. Poslije je Ovijan Dejić prisustvovao jednom četničkom mitingu na kome je okupljenom narodu govorio vojvoda Kerović. Vojvoda ubjeđuje narod kako su partizani jedini krivi što strada srpski narod, a da se četnici bore za njegovo spasenje. Iznenada iz mase se neko prodera:

- Živio kralj Petar, živjeli četnici oslobodioci!

Očito zbunjen u toj masi, a možda na tren zaboravivši da je to četnički zbor Ovijan viknu:

- Živio Drug Tito! To je vojvoda čuo pa povika:

-Vidi se Ovijane, da su te zaveli Turci, zakleti naši dušmani.

To reče vojvoda, pa priđe Ovijanu i udari ga nekom motkom preko leđa. Pritvore ga ali ga, nešto kasnije puste pod prijetnjom da se ne smije udaljavati od kuće. Prijetila mu je opasnost da ga uhvati SS vojska, pa je zamolio četnika Peru Božića da mu napiše propusnicu kako ne bi stradao. Nije mu napisao iako mu je bio vjenčani kum i komšija.

Strahotu vješanja ljudi, sa prozora svoje kuće, koja se nalazila odmah preko puta vješala posmatrala je Mila Savić. Njen muž Jovo bio je u zarobljeništvu a ona je ostala sama sa 4 dječice. Kako je kasnije pričala, djeci nije dozvoljavala da to gledaju. Tada je i njen otac, Mićo Cvijetinović iz Mačkovca, bio zatvoren. Nijesu dozvolili da ga posjeti. Molila je neke SS vojnike da ga puste. Oni su joj rekli da to traži od četnika. Oni to mogu. Gledala je kako ga muče i vješaju a da mu ništa nije mogla pomoći. Od velikog straha i potresa razboljela se i dugo болоvala.

Kroz zatvoreni prozor svoje kuće već treći dan i noć je gledao stravične prizore i Milan Žarkić. Tose dešava na oko tri metra od njega. SS zlikovci suga sabili u jednu sobicu, a ostale prostorije kuće pretvorili u zatvor. Noću je slušao kako tuku zatvorenike i njihove jauke. Posmatrajući vješanja, Milan se sjetio da su tu preko ljeta, u hladu razgranate lipe, stajali njegovi kafanski stolovi. Svračali su namjernici da se odmore i popričaju uz šolju kafe i čašu hladne vode.

31. Njegovo troje djece 1941. godine otišlo je u partizane i o njima ništa nije znao. I supruga Duka, odvažna i otesita žena, takođe 1941. godine krenula je stopama svoje djece. Koncem februara 1942. godine kad se Majevički odred povlačio sa Majvice u Birač, Duku su, sa Ilijom Mijatovićem, ocem revolucionara Cvijetina, uhvatili četnici i otjerali u zatvor. Strašno su ih mučili, ali im je Duka prkosila-grdila ih je i psovala. Strijeljali su ih 2. marta 1942. godine i nisu dozvolili mještanima da ih sahrane, već su ih ps\ razvalč\U po Loparama.

Neki Risto, seoska budala, hodao je cestom, pa češće zastajkivao kod vješala i pjevao litirajući popa u crkvi, čemu su se SS zlikovci smijali govoreći: "Eto, imaju i popa na sahrani."

Prije vješanja svakoj žrtvi bi skidali bolju odjeću i obuću, nakit, vilice sa zubima i zlatnim avlakama.

Prilikom vješanja SS zlikovci su po nekoliko puta dizali na improvizovana vješala, a zatim ušali svoje žrtve. Naređivali su da im kažu gdje se nalaze partizani i baze ranjenika. Očekivali su da će na ovaj način nešto saznati. Sadistički su tukli žrtve gvozdenim šipkama i ismijavali ih. Zatvorenicima bi se, boreći se za život, hvatali rukama za granje i konopce, a vojnici bi ih pukama tukli po prstima. Žrtvu koja bi pri spuštanju sa vješala davale znake života dotukli bi cima iz pištolja, ubodom kame u grkljan ili srce. To je bio posao SS zločinca koji je sebe zvao "vavi". On bi kamom probio grkljan žrtve i ostavljao zaboden nož da kraj njega šiklja krv. A onda zapalio cigaretu, a češće drugu stavljao u usta svojoj žrtvi divljački se smijući.

Četnički vojvoda Kerović poslao je u Lopare svoje predstavnike Živana Kostadinovića i Gaju ajića da kontrolišu kako njihovi saveznici sprovode pakleni plan kao i da im se nađu pri lci. Obadvojica su u početku ustanka bili sa partizanima. U januaru 1942. godine zaključivši da i u Odredu ne može pljačkati i bogatiti od tuđe muke, dezertirali su iz druge čete u četničke dinice. Umakli su sa straže na Površnicama. Zajedno sa njemačkim vojnicima sada čine čine nad sopstevnim narodom.

Inače za vrijeme 2. Svjetskog rata četnici su i na Majevici, kao i drugdje tvrdili kako oni ne iraduju sa okupatorom i ustaškom vojskom, već da su to laži.

Ispred postrojenih žrtava koje su čekale na red za vješanje, šepurili su se, naoružani četnici ajo Gajić iz Lopara i Rade Ristić iz Kozjaka. Polušapatom, molili su ih nemoćni ljudi: "Gajo, ade, braćo spasite nas ako boga znate!" Niesu se udostojili ni da pogledaju njima inače dobro znate ljude. Ovo su autetični iskazi očevidaca.

Tih dana u Lopare su došla dvojica četnika i predali neku "poštu" Totu. Pismo je poslao vojvoda Kerović. Kroz sat vremena posjedalo je oko 20 SS vojnika u kamione i, s Totom na čelu enuli su prema Zajednicama. Tu ih je ljubazno dočekao Kerović sa svojom pratnjom. Rukovao tsa svojim gospodarima, pa s njemačkim oficirom posebno razgovarao oko 2 sata. Poslije ga su zajedno ručali. Bili su pripremljeni pečeni prasići i jaganjci, a bilo je i prepečenice. Pred aksu se Tot i njegovo društvo vratili u Lopare.

Uhvaćen je i dotjeran u Lopare Milan Gašić iz Jablanice. Njegovog imena nije bilo u spisku za BŠanje, pa gaje Tot samo formalno, sa nekoliko riječi ispitao i dao mu propusnicu da ide kući. gao je Milan u kuću Živana Ristića u Loparama. I tu je našao Neđu Miljanovića iz Jablanice, pkuStokića iz Mačkovca i četničkog odbornika iz Kozjaka Neđu Blagojevića. Oni su, uz čašicu učivali po spisku koga treba objesiti.

Možda na 80 m od vješala prema Gnjici, grupa zatvorenika je kopala rupe za zatrpavanje orenih ljudi. Oko njih su sjedili SS zločinci i, pod puškama i puškomitraljezima nazdravljali lom rakije, uz bogato jelo. Obređujući se okanicom, govorili su: "Hvala Bogu, imaju i rakije na rani." Nazdravljali su za pokoj duše, ali pjevali, veseleći se tuđem zlu.

Kopajući raku Branko Lukić iz Mačkovca šapatom je pozivao ostale: "Bježimo, ljudi, sve će ! pobiti!" Kad je ocjenio da niko neće imati smjelosti da se na to odluči bacio je ašov i viknuo: ucajte, ja bježim" potrčao je prema Gnjici za njim je osut puščani plotun. Kraj njega su zviždali šumi, ali je uspio da pređe rijeku. Još mu je trebalo samo 15 m da pobjegne. Posrnuo je nrtno pogođen. Ubacili su ga u jamu koju je iskopao sa ostalim žrtvama. Jedan zločinac je (linjao: "Svi će ovako proći koji pokušaju ga bježeti."

[31. Evo šta o tome piše Ljibo Kerović u knjizi: "Popis srpskih žrtava i bilješke za istoriju" avljeno 1995. godine: "Ponovo ćemo se vratiti na mart i april 1944. godine kada su SS trupe I Brčkog i Bijeljine krenule na Majevicu da je očiste od partizana. Brzo su ovladali mnogim (lima i počeli su ubijati narod redom. Tako su neke porodice u selu Zabrdju tada bile zatrte, voda Radivoje Kerović je nekako došao u kontakt sa Nijemcima tvrdeći da je on partizane otjerao sa Majevice, da bi ih tako navukao da stanu sa represalijama.

I Loparama je bio veliki teror. Tamo su Nijemci vješali nevin narod. Tada su vojvoda i Mitar, vođin brat, došli sa svojom brigadom u Lopare i sa tim ubicama nekako su našli kompromis i stalo je vješanje. Na ovu činjenicu se različito gleda. Ja sam čuo od mnogih ljudi da je ovo »bilo, ali vlast je posle rata ovo okarakterisala kao saradnju sa okupatorom i kao izdaju piše) Kerović. Međutim, stvarnost je bila nešto drugo. Grupe četnika jesu zalazile u zatvore ali iz ?oslabdale samo svoje greškom pohvatane pristalice.

Skinute sa vješala banditi su do iskopanih rupa dovlačili vukući ih po zemlji sa omčom oko vrata, ili zakačinjanjem gvozdene kuke za vilicu. Zatvorenici su ih vukli za noge i ruke. Po 20 ljudi ubacivano je u jame. Neki su još davali znake života dok su ih zatrpavali. Posipali su ih benzinom u jami i palili a onda zatrpavali zemljom.

ARTILJERIJA TUČE POLOŽAJE 4. MAJEVIČKOG PARTIZANSKOG ODREDA

19. april. Dan je počeo sa sitnom ledenom kišom. Gusta magla obavila visove Međednika; Oko 8 sati počela se dizati. Neprijateljska artiljerija iz pravca Lopara i Tuzle poče da "prebira" po šumi prije 7 sati, gađajući po ranije podešenim elementima. U Jablanici i Piperima čuje se štektanje mitraljeza i eksplozije ručnih bombi. Sve to upućuje da je neprijatelj krenuo u napad. Od magle ga nijesmo mogli vidjeti. Spremni smo da ga dočekamo ako nas napadne u šumi. Sve bliže se čuje mitraljeska paljba i šuma počinje da ječi od mitraljeske i minobacačke vatre. Magla se već digla i vidi se vojska kako iz Jablanice i Piperà nastupa prema ivici šume. Perica Ostojić veli:

- Izgleda da nam ova banda ni danas neće dati mira u ovoj pustinji.

Sa pojožaja prvog i trećeg bataljona čuju se odjeci bombi. Izgleda da ih je neprijatelj napao iz pravca Šibošnice i Doknja. To su uskoro potvrdili izvještaji Štabova oba bataljona. Javljaju da neprijatelj uz podršku artiljerije i minobacača, vrlo oprezno nastupa. U Štabu Odreda dogovoreno je da se ode do prvog i trećeg bataljona i ocijeni situacija. Komandant 3. bataljona Branko Stojanović Krvavi zatečen je kako stoji iza jedne bukve. O situaciji on kaže: Dobra je. Samo se mora štedjeti municija. Do duše na ovim položajima nam i ne treba mnogo. Kamenjem se položaji mogu braniti. Naredio je da se neprijatelj gađa samo kad je pogodak siguran.

Iz zaklona se vidi kako se neprijatelj uz vatrenu podršku prebacuje od jednog do drugog drveta ili sa brežuljka na brežuljak. Vrlo oprezno i sporo nastupaju uz dvije odvojene kose koje vode na greben. Iz mitraljeza nemilice tuče vatrom i granje sasjecano sa drveća pada po borbama. Sa naše strane čula se rijetka vatra. Borci gađaju samo one vojnike koji se vide pri prebacivanju. Vidi se kako poneki neprijateljski vojnik zatetura nizbrdo, njegovi ga brzo prihvataju.

Do 2 sata poslije podne neprijatelj je, uprkos pretrpljenim gubicima, uspio da podiđe položajima 3. bataljona na 100 do 200 m. Prijetila je opasnost da ga zbace sa grebena i ugroze odbranu bokova 1. i 2. bataljona. Po dogovoru komandant Krvavi upućuje jednu četvu, koja nije ugrožena, niz greben, pa idući potokom zađe neprijatelju iza leđa. Bila je to četa Đoke Marića Kokina. Neprimjetno se privukla i napala neprijatelja. Potpuno iznenađen, počeo je da odstupa. Izvršenje juriš i sa čela. Neprijatelj je natjeran na odstupanje niz potok. Povlačio se kraj baraka u Jellicima gdje je smještena bolnica. Neizvjesno je bilo i strahovali smo da li su tom prilikom primjetili barake. Vjerovatno ipak, da nijesu ni obraćali pažnju: Nijesu imali vremena. Krvavi naredi svom komandiru čete: "Ti Kokine, kao da ne imade kud na natjeraš neprijatelja nego pravo na našu bolnicu". Kokin odvrća: "Krvavi, nijesi u pravu što me kritikuješ. Ja se nijesam dogovorio sa neprijateljem kuda će da odstupa. Kad mu je došlo gusto on je bježao kud mu je bilo najlakše." Obojica se smiju. Imaju razloga, neprijatelj je odstupio, a barake sa ranjenicima nije ni primjetio.

Slična borba odvijala se i na položajima prvog bataljona. Jedan borac je poginuo i jedan ranjen. 3 bataljon toga dana imao je po dvojicu poginulih i ranjenih.

Kod drugog bataljona napadnuta je samo četa isturena više Jablanice. Borba je trajala oko 2 sata. Teško je ranjen desetar Drago Jovičić Čutura, rodom iz Ugljevika. Da ne bi živ pao neprijatelju u ruke, aktivirao je ispod sebe bombu koja mu je raznijela stomak. Bolničarka Spasa Gospavić pokušala mu je da pomogne vraćajući crijeva u stomak. Jedan borac ju je silom otrgao od Drage i naredio da se povlači kako ne bi pala i ona neprijatelju u ruke. Borcu Kokanoviću mitraljez je presjekao glavu i odvojio mu gornji od donjeg dijela.

SA DVA BATALJONA POKRET U SEMBERIJU

19. aprila situacija je bila jasnija nego ranije. Neprijatelj je doznao da se u širem reonu Međednika nalazi prikupljen Majevički partizanski odred s bolnicom i nastoji da po svaku cijenu uništi tu poslednju jaču partizansku jedinicu na Majeveci. Procijenili smo da neprijatelj neće odustati od napada dokje ne uništi ili otjera sa Međednika.

Na osnovu procjene tako teške situacije u kojoj se našao odred sa bolnicom, Štab Odreda, u

saglasnosti sa zamjenikom komadanta divizije Ratkom Perićem, donio odluku da se sa 1 i 3 bataljonom probije u Semberiju, tamo manevriše, povezuje sa preostalim grupama političkih radnika i izvode manje akcije. Tako bi odvuкао pažnju i snage neprijatelja od drugog bataljona i bolnice u rejonu Međednika. Sa ova 2 bataljona treba da pođe komadant i politički komesar odreda i zamjenik komadanta divizije. Zamjenik političkog komesara odreda Dojčin Lukić kao odličan poznavalac terena Majevice ostaće sa drugim bataljonom.

**RATKO SA GRUPOM
BORACA U OSLOBOĐENOJ
TUZLI**

Tada nijesmo imali nikakve veze sa Semberijom, niti smo znali kakva je situacija tamo. Pretpostavljali smo da se neprijatelj povukao iz Semberije s obzirom da izvodi obimnu ofanzivu na Majevici. U tome smo se prevarili.

Za maršutu smo odabrali pravac: selo Kozjak-selo Pirkovci- šuma Tisovica-Udrigovo (t.562) - selo Maleševci-Dubrava-Korenita. Dalje će se dejstvovati prema datoj situaciji. Trebalo je prikupiti bataljone još za vidjela u šumi više Jablanice i čim padne prvi mrak krenuti usiljenim maršom. Za neke veće pripreme nije bilo ni vremena ni mogućnosti.

Uz pozdrav borcima koji ostaju na Međedniku u sumrak je kolona 2. bataljona, sa oko 280 boraca, krenula u neizvjesnost.

Kolona prolazi kroz selo Jablanicu, nigdje žive duše. Kuće još gore. Guši kiselkasti zadah zgarišta koja se još puše. Zjape otvorena vrata pojedinih kuća. Negdje u daljini tužno zavija pas. Kraj puteljaka, na ivicama šumaraka, u potoku leševi djece, žena i ljudi. Leže opruženi, zgrčeni, potruške, nema ko da ih sahrani. Ježimo se na ove zločine neprijatelja, ali se put nastavlja. 20. april. Treba u zoru preći cestu, i to na oko 400 m od mačkovačkog mosta prema Loparama. Upućena je patrola da izvidi tu mogućnost. Zna se da se neprijatelj tim putem stalno kreće. Izdužena partizanska kolona stigla je preko Jablanice i Kozjaka do blizu glavnog puta, prolazeći između kuća, preko livada i blatnjavih puteva. Nigdje žive duše. Tišina kao da je sve opustjelo. Mnogi borci imaju slabu obuću, koja im je ostajala u blatu, a neki su i potpuno bos. Čelo kolone je već stiglo do ceste i stalo u gustoj grabovoj šumici. Patrola obavještava da cestom često prolaze neprijateljske kolone i da su upravo prošla i dvojica borna kola prema Loparama. Kod kuće kovača Luke Lukića logoruje SS vojska i čuje se njihov razgovor i komande za smjenu straže. To je od nas moglo biti udaljeno oko 250 m. Kod crkve u Mačkovcu je veliki njihov logor i vide se vatre. Nije se dugo razmišljalo i čekalo. Postavljeno je neposredno obezbjeđenje i kolona je, trčećim korakom, nastavila prelaz preko ceste i odmah se spuštala i gazila nabujalu rijeku Gniju. Postojala je mogućnost od neprijateljskog napada i tako da se omete da se cijela kolona uspješno i blagovremeno prebaci preko ceste. Sreća, neprijatelj je samo pripucao na začelje kolone koja je već prešla rijeku. Postavlja se pitanje idući u koloni kroz Pirkovce da li je moguće da nas neprijatelj nije primijetio? Prelazili smo cestu tako reći ispred samog njegovog nosa? Nemoguće je povjerovati da se nije čulo koračanje tolikog broja ljudi, pa i topot nekoliko konja. Sve je to prelazilo preko ceste i gazilo rijeku. Kad je kolona nailazila kroz selo Pirkovce pripucala je grupa četnika. Brzo je iščezla u pomrčini. U šumu Tisovicu, u blizini zelene kose, kolona stiže u Praskozorje. Borci su bili jako umorni. Nijesu imali ni jednog odmora, a put je bio vrlo težak. Riješeno je da se u toj gustoj šumi da duži odmor. Šuma je bila zaklonjena od puta i povoljna za predah. Borci su se prikupili jedan uz drugog, da im bude toplije. Opijeni od mirisa tek olistale mlade šume, odmah su pospali. Mladi ljudi blijeda lica, iscrpljeni od svakodnevnih borbi i patnji, mnogi u pocijepanom odijelu, do koljena ulijepljeni blatom, mokri. Onima koji su bili

bosi tabani krvare. Stopala isječena trnjem i kamenjem u toku noćnog marša. Pa ipak niko se od tih mladih boraca ne žali da te nadčovječanske napore ne može da izdrži. Naprotiv, sve su to stoički podnosili.

Mnogi su borci Tisovicu šumu dobro poznavali. U njoj su kao djeca čuvali stoku, bezbrižno se sa vršnjacima igrali i lovili rakove u Krivoj rijeci, penjali se na bukve i obarali ptičija gnijezda. Kao odrasli tu su sjekli drva i izvlačili ih na volovskim kolima. Prisjećali su se mnogih zgoda i nezgoda koje su doživjeli u toj šumi. Nikad im nije bila draža nego sada.

Čulo se četničko puškaranje sa pirkovačkog brda koje je od nas, udaljeno vazdušnom linijom, oko 2,5 km. Pretpostavljalo se da je to obično četničko šenlučenje. Međutim ubrzo dotrča omladinac iz Vukosavaca i reče da se četnici iz Pirkovaca, sa Karića vinograda i Kamenitog brijega spremaju da napadnu kolonu. Ima ih oko 150.. Tom njihovom napadu nije pridavana ozbiljna pažnja; Samo su pojačana obezbjeđenja. Malo kasnije dotrča Luka Pajkanović, sav blijed i uplašen. Reče nam da je sa Žutavke krenula SS vojska u našem pravcu s namjerom da nas napadnu. Sa njima su i četnici u ulozi vodiča. Luku smo od ranije poznavali kao ozbiljnog čovjeka kojemu se moglo potpuno vjerovati. Odlučeno je da se borba ne prima u toj dolini, nego da se odred odmah povuče prema Mamutovoj vodi³².

Pokret kroz gusti šumski ševor, pa se preko Zelene kose spušta u Krivu rijeku i uz nju, obraslu mladim bukvićima, oko podne 20. aprila Odred je izbio na Mamutovu vodu. Sklonjeni smo u visokoj mladoj šumi poviše Puškovca. Odande se u Zabrdju i Tutnjevcu vidjeli logori SS jedinica. Razapeli su šatore, a oko njih topovi i tenkovi. Cestom je prolazila motorizacija i pješadija. Moglo se lako doći do zaključka daje neprijatelj otkrio našu kolonu i da nas prati.

Odlučeno je da treći bataljon, s političkim komesarom Odreda, padom mraka krene kroz Puškovac, provuče se između neprijateljskih rovova i probije u pravcu Korenite. Tamo će manevrisati, ne upuštajući se u ozbiljene borbe. Sjutradan, uveče krenuće i prvi bataljon prema Trnovi ili Glogovačkim šumama i tamo manevrisati.

Naređeno je da se u šumi u kojoj smo se bazirali ne smije niko kretati, niti glasno

razgovarati. Već dva dana borci ništa ne jedu, pa većina bere mlado lišće, a neki čupkaju travke. Dvojica boraca opkoračili mladi bukvić i kašikama stružu koru i jedu, govoreći drugima kako je to dobro. Jedan borac se najeo lista pa gleda kako drugi brste i, polušapatom, najavi: "Evo šumara"! Neki borci na to, onako zamišljeni, uzeše puške na gotovs i upitaše ga gdje su, misleći da je najavio "šubare", kako smo nazivali četnike. Ovaj se "vadio" da je najavom šumara htio da "zaštiti šumu od štetočina".

Istovremeno je, obližnjim putem, prolazila kolona četnika odakle su se čuli žagori i pjesma. Pritajili smo se, zgražavajući se nad istinom da ti izdajnici pomažu SS zlikovcima u satiranju srpske nejači i ranjenika i još se vesele tuđoj nesreći.

**GRUPA BORACA SA KOMANDANTOM
R. KOVAČEVIĆOM**

Treći bataljon se priprema za put. Dirljiv je rastanak drugova. Jedni drugima žele ratnu sreću i da se što prije ponovo sastanemo. Kolona bataljona izgubila se u mraku prema Puškovcu. Srećom otud se nije čulo puškaranje. A u dolini desno, i ravnoj Semberiji vidjela su se svjetla, očigledno sijalica. To je Bijeljina, grad koji je do prije 37 dana bio u partizanskim rukama. U njemu je narodna vlast egzistirala oko 6 mjeseci. Održavana su savjetovanja i politički zborovi, djelovali organi NOP-a. A sad se Njemačka soldatetska sa svojim slugama mirno šepuri ulicama grada. Mnoge ljude su pobili a neke strpali u zatvore. Lijevo, u daljini, vidi se treperenje sijalica u Brčkom. U taj grad neprijatelj svakodnevno, već sedmicama, dotjeruje duge kolone ljudi, žena i djece sa Majevice, Semberije i Posavine. Među njima je dosta naših ranjenih i bolesnih boraca koje su, uz pomoć četnika i zelenog kadra, pronalazili u podzemnim bazama. Sada ih na najsvirepiji način muče u zatvorima.

Toga dana se uopšte nije znalo da se Štab 38. divizije, sa 17. Majevičkom brigadom, probija prema Trnovi. Ni oni nijesu znali za kolonu Odreda. Bili su udaljeni vazdušnom linijom, oko 5 km. i mogli smo se spojiti sa brigadom bez velikih poteškoća i tako sačuvati bataljone.

Depeša koju je štab 38. divizije, 20. aprila u 17 sati uputio Štabu 3. korpusa glasi:

"Pod teškim borbama i naporima probijamo se sa 17 brigadom pored Brčkog i ravni i idemo prema Trnovi. Još se probijamo. Neprijateljske snage orijentisane prema masivima Majevica naročito prema Posavini."

Komadant 1. bataljona Mile Mičić obavještava da ga je danas komandir druge čete izvijestio kako su jutros, dok smo se odmarali u Tisovici, nestala dva borca. Smatra da su dezertirali. Postoji bojazan da nas je neko i primijetio u toku dana, pa smo odlučili da se noćas iz ove šumice premjestimo istočno od Mamutove vode, za kilometar i po iznad Maloševaca.

20. april. Po noći se kolona premješta na planirano mjesto u blizini Mamutove vode i postavljeno je prikriveno obezbjeđenje. Oko 2 sata posle pola noći plegli smo. Probudeni smo jakom pušćanom i mitraljeskom vatrom koja se čula iz pravca Tutnjevca. Ozbiljna pretpostavka da se 3 bataljon sudario sa neprijateljem. Srećom pucnjava je ubrzo prestala.

Iz šumarka u kome su se borci nalazili, osmatrači su ujutru primjetili kolone četnika i SS vojske koje su dolazile iz Tobuta, mimoilazeći se u blizini Mamutove vode. Njihove kolone nijesu išle u pravcu našeg logora. Cviko Antić, koji je bio sa svojom desetinom na obezbjeđenju na ivici šume, sav uzrujan i uzbuđen, saopšti:

Umalo ne otvorih vatru iz puškomitraljeza na SS grupu. Gledam ide jedna žena kosom prema Mramorju u Maleševcima, baš tamo gdje je nekada bio Štab četničkog komadanta Đure Bižića. Zaustavi je SS grupa. Jedan je odvuče 10 m od ostalih i siluje je. Znate, cijela desetina škripi zubima od bijesa. Neotvorismo vatru, jer smo morali da poštujemo naređenje, u pitanju je bila naša bezbjednost.

Gledam prema Maleševcima, razbacane kuće po brežuljcima i ogromnim voćnjacima. Sjetih se borbe protiv četnika koja se tu odigrala krajem novembra 1942. godine. O toj našoj velikoj pobjedi nad četnicima na Majevici često se, sa oduševljenjem pričalo i ja sam je iz ove šumice, po kožna koji put ponovo preživljavao³³.

U velikom iščekivanju i napetosti koja je vladala 20. aprila 1944. u malom partizanskom logoru poviše sela Maloševaca, svaki sat je bio vječnost. Okolo su se kretali SS vojnici, čuo se ponekad i njihov razgovor. Očekivalo se da svakog momenta bude naša grupa otkrivena i napadnuta. Osmatrači zamaskirani u jednoj štali, izvištavali su da se jače grupe SS vojske kreću u pravcu Trnove. U tom pravcu trebao je da krene i naš bataljon.

Na Osjenku, oko 2 km južno od nas, bili su položaji SS vojske. Osmatrači javljaju da se jedna njihova kolona kreće u pravcu našeg logora. Pretpostavljalo se da će produžiti prema Mamutovoj vodi. Međutim, kada se približila šumici, u kojoj smo se nalazili, skrenula je s puta u našem prahu. Znači da smo otkriveni. Među borbama nastaje komešanje, vrpoljenje i napetost; Svaki je svoje stvari namještao i pritezao, a oružje pripremao za dejstvo. Tri puškomitraljeza postavljena su na samoj ivici šume sa zadatkom da puste neprijatelja na 100 m i tek onda da otvore rafalnu vatru. Bataljon bi odstupio prema potoku, pa niz potok preko rijeke Janje u pravcu Bogutova sela. Tog momenta dotrča Cviko Antić iz obezbjeđenja kod Mamutove vode i kaže da i jedna četnička kolona ide u pravcu našeg logora. Naređeno mu je da je s desetinom pusti bliže, otvori vatru po njoj, pa da takođe odstupi prema potoku.

33. Bitka na Maleševcima bila je 28. novembra 1942. godine. To je najznačajnija i najveća pobjeda NOV u Sjeveroistočnoj Bosni. Tada su borci 6. Istočno Bosanske brigade, Sremskog i Majevičkog partizanskog odreda izvršili napad na preko 1 500 dobro naoružanih četnika. Prikupili su se na Mramorju, jednom od visova u selu Maloševcima, s namjerom da napadnu na partizane koji su tih dana prešli iz Srema. Nijesu ni slutili da bi ih baš tog dana, rano ujutru, mogli da iznenade i napadnu partizani. Započela je, za partizane dugo očekivana borba, sa onima koji su im samo prije 8 mjeseci, napadom na štab Majevičkog partizanskog odreda, 20. februara 1942. godine u Vukosavcima mučki zadali nož u leđa.

Negdje iza podne, posle oštire borbe, partizani su izvršili snažan juriš, upadali u četničke rovove nanoseći im velike i teške gubitke. Borba je tako bila vrlo oštra i okončana je divovskom pobjedom partizana. Neznatan broj četnika uspio je da se izvuče iz Maleševaca. U toj nadčovječanskoj borbi zarobljeno je preko 1 200 četnika, 1 200 pušaka, 32 puškomitraljeza, 20 sanduka municije, koju su dan ranije dobili od domobrana i ustaša iz Ugljevika da bi izvršili napad na partizane. Taj napad je osujećen i vraćeno je četnicima mило za ne drago.

Bilo je oko 15 sati kad je primijećen streljački stroj. SS jedinice u zelenim uniformama kretali su se s oružjem na gotovs. Bili su od nas oko 200 m, kad su naši puškomitraljezi otvorili vatru. Nasta uraganska paljba. Neprijateljski "šarci" svojim rafalima sijeku granje mlade šume. Borci ostupaju niz pošumljenu strminu, prema potoku, padajući i prevrćući se preko kamenja, koje se odronjavalo i udaralo po drugim borcima. Mnogi ostaše bez svojih stvari: porcija, čebadi i čuturica. Povrijeđeni od kamenja sručiše se, u strahu, u potok. Teško je u tom momentu preduzeti ma kakvu mjeru kad je većina boraca uplašena i uznemirena. Neprijateljski vojnici prate nas u stopu, psujući majku banditsku i vičući kako nas treba žive hvatati.

Odstupajući niz potok kroz Maleševce, prema rijeci Janji, komandiri četa i vodova su, iako neprijatelj u stopu goni uspjeti da donekle organizuju svoje jedinice i preduzmu komandu. Kad se stiglo do rijeke Janje naišli smo na brisani prostor, a rijeka nadošla od nedavnih obilnih kiša. U paklenu vatru neprijatelja upadosmo; tuče sa leđa, s desne strane od Bogutova sela i s lijeve od Maleševaca. Fijukala su zrna od mitraljeskih rafala, pogađajući borce naše kolone. Nastala je pometnja. Situacija je vrlo kritična, činilo se čak i bezizlazna. Gaze Janju dva borca, pogođena su. Voda ih odnijela, a po prelasku vode još dvojica su smrtno stradala.

Grupa boraca pokušala je da se vrati nazad, ali ju je brzo vratio neprijatelj koji uporno nastupa. Bilo je važno da se jedinica što prije dogradi kose u Bogutovom selu. Zato su borci usmjereni da odstupaju ulijevo, prema Mukatu i Gavranića brdu (k. 302). Povlačili su se uz potočić iz kojeg sam ih, zaklonjen šibljem upućivao prema brdu. Na kraju krenuh za njima. Tučeni vatrom *borci* vrlo brzo grabe uz brdo. Ne mogu da ih slijedim. S obzirom na moje ranije ranjavanje, snage nemam dovoljno, u jednom momentu nađoh se sam. Začelje naše kolone zamaklo, a pozadi na oko 50 m čula se larma SS zlikovaca koji trče i pucaju za nama. Ne mogu više da trčim pa se sklonih u omanji grm. Sa odvrnutom bombom čekao sam neizvjesnost i nekom hladnoćom oko srca. Ubrzo protutnja kraj mene veća grupa SS vojnika i četnika. Poput bijesnih pasa koji gone svoje žrtve. Posmatrao sam ih, možda sa 8 m udaljenosti, nemoćan da bilo šta učinim. Gore na Kosi, kuda je ostupala naša kolona, čula se pucnjava. U grmu sam ostao oko jedan sat i više se nije čula nikakva pucnjava. Našao sam se potpuno odsječen od bataljona, u veoma teškoj situaciji. Krv mi curi iz rane ispod zavoja, ali ne osjećam bolove. Ne usuđujem se više zadržavati u grmu, a naprijed za jedinicom ne mogu. Bogutovo selo i Maleševci većim dijelom su naklonjeni četnicima. Nisam se smio nikome javiti. Riješio sam da se vratim nazad, kroz grmlje i preko rijeke Janje prihvatim se šume i tu sam ostao do mraka. U toj šumi u Maleševcima naiđem na druga i drugaricu koji mi se pridružiše. Na brdu u Bogutovom selu, kuda je odstupio bataljon ne čuje se ništa, a vide se samo neprijateljski vojnici. Shvatio sam da je bataljon produžio dalje. Gdje, to nijesam mogao znati. Toga dana imali smo 15 teško ranjenih i poginulih, a zarobljeno je 6 boraca.

O toj borbi u izvještaju oružanih snaga NDH od 24. aprila 1944. godine o borbama protiv jedinica NOV i POJ u Bosni piše:

Sa područja j.z. Bijeljine protjerana je 21. 4. partizanska skupina u smjeru jugoistoka i juga. Nađeno je 89 poginulih, 11 zarobljenih i 8 prebjeglih partizana. Plijen 140 sanduka topovskog streljiva, 7 i 10 cm, veliki broj ručnog vatrenog oružja, žita i namirnica.

Da smo imali municije i bombi kako stoji u tom izvještaju mi ne bismo tako lako i brzo odstupili, nego bi neprijatelja zadržali i pružili mu veći otpor. Životnih namirnica da smo imali ne bismo dva dana gladovali. Atek ti podaci o navodnim gubicima od 108 boraca, bar 8 puta su uvećani.

Odgovornost za sudbinu Majevičkog Odreda pritiska me, mori. Šumarak u kome smo nas troje sklonjeni nalazi se u blizini kuće, i svakog trenutka možemo biti otkriveni. Na ovom mjestu ne smije se duže ostati. Odlučih da se probijemo na Majevicu i odande uputimo kurire u Semberiju da hvataju vezu s našim jedinicama.

Kasno noću, krećući se van puteva, stigismo u Gornji Tobut do kuće Dimitrija Dokića. Dalje ne smijemo. Domaćina Dimitrija od ranije poznajemo. Zamolih ga da nas provede van puteva do kuće Laze Šakotića, a dalje put znamo. Preplašen, sav drhteći od straha, domaćin nas obavještava da se položaj SS jedinice nalazi nedaleko od njegove kuće. Svaki dan pretresaju šumu i kuću, pa moli da ne ide s nama jer će mu nastradati porodica. Ipak je pošao sa nama, u selu se čula pjesma i šenlučenje četnika. Negdje pred zoru stigismo do kuće Laze Šakotića. Odatle se Dimitrije vratio. Put koji smo s njim noćas prešli normalno po danu može da se savlada za 40 minuta. Mi smo pješačili oko 5 sati.

Svratih pred kuću Paje Bogdanovića, koja se nalazila kraj puta da se raspitam o neprijatelju. Nekoliko puta lupkam na prozor sobe. Začu se ženski glas: "Ko je?" Odgovorih i Pajina supruga Smilja bojažljivo otvori prozor, drhtavim glasom kaže da neprijatelj cijelog dana luta okolo, a

šumu Ravnješ niže kuće, gdje smo namjerevali da se podalje od puta sklonimo, češće pretresa. Rekoh joj da ćemo predaniti u krčevini Ostoje Kovačevića, kod kolibe u šumi. Zamolih da nam donese hljeba, a da to niko živ ne zna. Međutim, danje, ipak, prošao s nevoljama. Nijesmo smjeli čekati na mjestu gdje smo se dogovorili sa Smiljom već se prebacimo preko potoka na udaljenosti oko kilometar. Smilju nijesmo dočekali. Cijeli dan i noć smo se zadržali bojeći se ulaska SS vojnika i četnika u šumu i pušnicu Ostoje Pajkanovića. Ona se nalazila u šumi u koju smo se sklonili.

ČETNIČKA ZLODJELA U VUKOSAVCIMA

23.april nedjelja. Smjestili smo se u šumi tako da nas niko ne bi mogao iznenaditi. Ovdje moramo uhvatiti partizansku vezu da bi smo doznali kakva je situacija. Na osnovu dobijene informacije preduzećemo odgovarajuće mjere. Ali, kako i kome se povjeriti? To je bio skoro nerješiv problem. Rana mi curi, nemam čime da je previjem. Od gladi se nije moglo ni ležati ni sjediti. Već 5 dana jedemo jedino travu i brstimo lišće od mladih bukava. U jednom momentu primjetih Ostoju Pajkanovića na ivici šume, tu napasa goveda. Odlučio sam da mu se javim. Privukao sam mu se blizu bojeći se da ga ne uplašim. Mogao bi pobjeći i sve upropastiti. Znao sam za veliki teror koji su SS jedinice i četnici zaveli po selima. I nevin čovjek je mogao da izgubi glavu ili da mu porodica nastrada. Ipak polako sam počeo da zovem Ostoju. Osluškivao je odakle dolazi glas. Rekao sam mu koga zove i da se ne plaši. Pomolio sam glavu iz šume. Prišao mi je sa strahom. Ispred mene je stajao čovjek kao ukočen. Bio je mršav, koštunjav, i mnogo stariji nego što odgovara njegovim 56 godina. Slabo je odjeven, blijeda lica, izgubljen gledao me ne trepćući. Upitao sam ga da li njegovoj kući dolaze neprijateljski vojnici. A on će odgovoriti: "Odakle ti dijete?", pa nastavi: "Baš prije dva dana izađoše njemački vojnici iz te šume gdje ti sada stojiš, dođoše pred moju kuću i pitaju ima li gdje partizanske bande".

Zamolih ga da nam donese bar zalogaj hljeba, ali da niko od ukućana ne zna. Dadoh mu i cjeduljicu za moju sestru Mitru, člana SKOJ-a u Vukosavcima. Dobri ostoja ode i ubrzo donese pola proje i sira, a onu cjeduljicu poslao je po djetetu mojoj sestri. Kad smo pojeli ono što nam je Ostoja donio, posta smo veseliji i razgovorljiviji.

Nakon 2 sata stiže i Mitra s motikom na ramenu. Ide, kao da će da kopa. Situacija je u selu vrlo teška, kazuje nam Mitra. Četnici i SS zlikovci čine zločine, pa vlada strah i panika. Juče su iz sela, po spisku koga su donijeli hapsili i odvodili ljude. Otjerali su Blagoja Mitrovića, Ristu, Jovana i Miću Pajkanovića i Boju Kovačevića. Izgleda da su ih povješali u Loparama. SS zločinci terorihu i siluju djevojke po selu. Silovali su kćerku Đure Mihajlovića-Granića iz Vukosavaca; To je 15-godišnja Milena. Banula su, sredinom aprila u Đurinu kuću trojica zločinaca dolazeći iz Lopara. Zatekli su tri sestre, djevojčice, Milena je najstarija, skladno razvijena i vrlo lijepa djevojčica. Povelili su je, navodno da im pokaže put. Uzalud su ih mlađe sestre molile da je ne vode. Odveli su je u šumu, nedaleko od kuće i tu je silovali, a onda ubili. Otac Đuro ju je tražio dva dana, čak je išao i u Lopare i u neprijateljsku komandu. Pronašli su je trećeg dana golu i unakaženu. Tražili su i Momčila Pajkanovića, ali ga se nijesu dočepali, negdje se krije. Grupu pohvatanih vukosavčana potjerali su od kuće Neđe Popovića. Naišli su kraj kuće bivšeg kneza Boje Kovačevića. Uhapšeni su se obradovali misleći da će ih Bojo spasiti. Međutim i njega su uhvatili i potjerali u Lopare. Bojo je uoči rata, kao vrijedan poljoprivrednik i dobar domaćin, otac 6 djece, izabran za kneza Vukosavaca. Bio je pošten i cijenjen čovjek.

"Pričaju očevici", kaže Mitra da su Boju dvaputa vješali i spuštali na zemlju. Teško je umro. Bio je snažan čovjek. Njegov sin Milivoje, jedinac u roditelja skoro dječak poginuo je kao partizan nekako u isto vrijeme kad mu je otac nastradao. Bio je najmlađi u jedinici.

Mitra priča dalje: "Niko ne smije da ode u Lopare. Vojska vješa i strijelja narod koji dogone iz okolnih sela." Pitao sam je za neke političke radnike na terenu. Sada nikoga nema u selu. Jedni su odstupili s našim brigadama, a druge su pohvatili četnici i Nijemci i strijeljali. Zaključili smo da sutra naš brat Risto tada dječaka počeo u Lopare da se oprezno raspita o situaciji.

Uveče nam Ostoja donese kivan pasulj i proju. Osam dana nismo ništa kuvano jeli. Najedosmo se, ali smo i dalje bili gladni.

Kasnije sam u razgovoru s predsjednikom NOO sela Momčilom Pajkanovićom, učesnikom NOP-a od 1941., doznao nešto više o tome šta se sve odigralo u Vukosavcima:

"Čujem da me vojska i četnici traže, bio sam na njihovom spisku. Krio sam se po šumama. Jednog dana sam sreo Blagoja Mitrovića iz Vukosavaca. Veli da ide kući, valjda je opasnost prošla. Zove i svog sina Savu, ali on srećom ne htjede. I baš toga dana Blagoja uhvati SS vojska.

To je bio siguran i odan član KPJ, i borac NOP-a. Često je, kao kurir, odlazio u Semberiju, hvatao vezu sa političkim radnicima, nosio poštu i prikupljao podatke o neprijatelju. Dešavalo se da ga uhvate četnici. Ispitivali su ga i progonili, ali on im nikada ništa nije priznao. Uvijek bi glumio siromaška. Išao je u pocijepanom odijelu, s vrećom prebačenom preko ramena, tražeći da kupi žita za porodicu. U najtežim situacijama kod njega su se krili i hranili politički i vojni rukovodioci. Za ovo niko živ nije znao izuzev njegovog sina Save. Često je noću vodio pripadnike NOP-a da obave zadatak. Odlično je poznavao zaobilazne puteve, bio je vješt i snalažljiv na terenu.

Kada je Blagoja uhvatila i otjerala SS vojska, njegova supruga Cvija molila je četničkog vojvodu Kerovića daga pusti. On joj je rekao:

"Ti nijesi ženo, svjesna kakvu si mrcinu imala u kući i budi srećna što si ga se riješila. Hoće on da se, s Jovom Mitraševićem, potpisuje za Tita, a protiv kralja. On je samo za vješala!"

Doznajući da je grupa Vukosavčana pohvatana i otjerana među kojima i njegov otac Risto, Momčilo je onako zamišljen išao stazom kroz šumu i tako naišao na četnike. Uхватili su ga i upitali kuda je pošao. Snašao se: Krenuo sam da tražim vas četnike hoću sa vama. Četnici su me sproveli u Tobut kod vojvode Kerovića. Naišli smo ispred kuće Boje Kovačevića. Njegova žena Joka ih moli da me puste, nijesam ništa kriv, a imam sitnu djecu. Čitali su. Kad smo stigli do vojvodine kuće imalo se šta i vidjeti. Njemački oficiri zajedno sa četničkim vođama sjede za punom sofom. Vojvoda i njegov brat Pero služe ih kao da slave krsnu slavu. Okolo se vide SS vojnici koji su na obezbjeđenju. Mene zatvoriše u kuću Pere Kerovića. Kroz otvoreni prozor čujem zdravice njemačkih oficira i četnika. Nazdravljaju nekom oslobođenju zemlje, a vidim i da se ljube, pjevaju i vesele se kao da su na svadbi. Da mi je to neko pričao ne bih mu vjerovao. Četnici zajedno s Nijemcima i tako lumpuju i drže zdravice. Počelo nešto da me steže u prsima, a nestaje mi i vazduha, kad u sobu banu Pero Kerović. Poče da me obrađuje.

"Znamo da si ti sto posto partizanski čovjek i njihova desna ruka. Sad hoćemo da budeš naš, među braćom Srbima, gdje ti je i mjesto. Treba da nam otkriješ sve partizanske baze sa municijom, oružjem i ranjenicima. Da nas obavještavaš o brojnom stanju, naoružanju i namjerama partizana, da donosiš njihovu poštu koja ide preko tebe".

Ni na šta nijesam pristao. Ode Pero ljut kao ris, a ja razmišljam kako da pobjegnem iz vučije jazbine. Pretpostavljam da će me strijeljati. Slušam i gledam tu gozbu koju su četnici pripremili njemačkim oficirima dok su vješali naše ljude u Loparama. To je činjeno po spiskovima koje su im četnici dali. Sad zajednički sjede i vesele se nesreći drugih. Razmišljam kako će mi dječica ostati siročići, kad evo opet Pere sa svojim bratom četničkim vojvodom. Ispituje me o partizanskim bazama, pri tome je sve drskiji. Vojvoda ga smiruje i taktički postupa. Odgovaram im da ne znam ni za kakve baze. Vратише se njemačkim oficirima.

Negdje oko 4 sata poslije podne Nijemci se srdačno pozdraviše sa četnicima i krenuše prema Loparama u komandu.

Sa mrakom i vojvoda Kerović krenu u Lipovice kući Ilije Tošića. Tamo mu je bio Štab. Na moja leđa natovariše dva sanduka municije koju su toga dana dobili od Nijemaca. Ja se predah sudbini, neka bude što mora biti. Tu noć sam prenoćio s njima, a sutradan su me pitali da li hoću da idem s njima, potvrdio sam pozitivno i dobio sam pušku.

Tu se nalazio i četnički zatvor, noću sam slušao jauke ljudi koje su ujutru strijeljali.

Poslije 2 dana vojvoda postroji svoju pratnju i ja se priključih na začelju. Kerović me pozva da predam pušku i izađem pred stroj. Pomislih da su mi ovo poslednji trenicu života. Ni sam ne znam kako sam izašao pred stroj i stajao da ne padnem. Razvika se vojvoda:

"Slušaj me dobro, Momčilo: Otac ti je obješen u Loparama i ostalo je njegovo troje sitne djece. Kad bi mi tebe ubili ostalo bi i tvoje šestoro, što nam ne ide u račun. Nego ću ja tebe pustiti kući, a ti ćeš me obavještavati o partizanima i izdavati njihove kurire. To ćeš činiti ako hoćeš da ti ostane glava na ramenu.

"A kako ću ja kući, vojvodo, ubiće me SS vojska" zavapih.

"Ja ću ih obavijestiti da smo te ubili u bjekstvu i oni te neće tražiti".

Krenuo sam kući, uvjeren da će me četnici ubiti s leđa. Oni to ipak ne učiniše. U Vukosavcima sam naišao na kuknjavu, za povješanim ljudima u Loparama. Saznao sam kako mi je obješen otac Risto.

To mi ispriča Momčilo koji će se početkom jula pridružiti 17. brigadi nakon što je ona, sa dijelovima 36 divizije, napala uporište SS jedinica na Zajednici i u Loparama. Tako se i izvukoh iz četničkog osinjaka. Sa njim je krenuo i Milivoje Kovačević, čiji je otac Bojo, zajedno sa Momčilovim ocem Ristom obješen nedavno u Loparama. Milivoja je nagovarala majka Joka da ne ide sa partizanima s obzirom, da je mlađi jedina. Odvrćao ga je i Momčilo, ali je on bio

uporan govoreći:

- Idem da osvetim svoga tatu!

Krenuo je Milivoje u rat pun mladalačkog poleta kao i stotine drugih omladinaca. Poslije kraćeg vremena, u borbi koju je brigada vodila protiv SS vojske i četnika u Paprači, teško je ranjen u stomak. Sa nosila je rekao Momčilu:

"Evo ti moj torbak, u njemu su nove čarape i uzmi ih za sebe, meni više neće trebati. Pozdravi mi mamu i sestre."

Nećeš umrijeti, ne boj se, samo se malo smiri, brzo ćemo u bolnicu. Tamo će te specijalisti izliječiti, tješio ga je Momčilo.

Izdahnuo je na nosilima. Momčila, zamjenika političkog komesara čete, mučila je misao kako će majci Joki saopštiti vijest o pogibiji sina jedinca. Milivoja je Momčilo u svim borbama podučavao kako da uzme zaklon i gađa neprijatelja, savjetovao ga da ne istrčava, da se bolje čuva.

Moj brat Risto je na zakazano mjesto stigao sutradan po podne. Priča kako su ga juče SS vojnici sa volovima i kolima, otjerali u Lopare da im vuče neke stvari za Tuzlu. Iskoristivši trenutno odsustvo vojnika, ispregao je volove, a on, preko Gnijice, umakao kući. Bojeći se da ga SS vojska ne uhvati, više ne smije spavati kod kuće.

Glavnina vojske iz Lopara, na kamionima i tenkovima, odlazi prema Tuzli, ali je na okolnim brdima iskopala rovove i drži i dalje položaje, istina s manjim jedinicama. Odjeća i obuća strijeljanih i obješenih razbacana je oko škole.

Podaci koje sam dobio od Riste bili su šturi i nedovoljni da bi na osnovu njih bilo šta preduzeo. Međutim, ovu nezivjesnost više nisam mogao izdržati, pa smo noću krenuli ka Međedniku, u nadi da ćemo s nekim uspostaviti vezu. Išli smo niz potok koji prolazi kraj kuće naše aktivistkinje Dragice Spasojević, majke dvojice članova SKOJ-a, a muž joj je bio u zarobljeništvu. Ona nam jédala opanke za Bosu drugaricu kao i hrane, al nam nije mogla pomoći u najvažnijem; nije imala veze sa našim drugovima. Krećući se kroz Pirkovce, pred zoru smo stigli u Kozjak, do kuće Nikole Petrovića, oca našeg prvoborca Ovišana. Iz kuće izađe Cvijanova majka koju sam zamolio da nas neko od njene djece odvede do Međednika. Odgovorila je da je sama u kući.

> Ubrzo je probudila dječaka Petra Petrovića iz susjedne kuće koji nam je bio vodič do kuće Milaka Tešića. Tu smo saznali daje drugi bataljon još na Međedniku, pa smo malo odahnuli.

U Štabu drugog bataljona su se iznenadili kad su nas vidjeli. Upoznao sam ih kako su se stvari odvijale od našeg odlaska. Od odlaska 1. i 3. bataljona, ovaj bataljon na Međedniku nije uzmeniravan od neprijatelja. Najveći njegov problem bio je kako nabaviti hranu za borce i bolnicu, a da ostanu nezapaženi. Od njih smo saznali mnoge pojedinosti o zarobljavanju i stradanju u aktivista NOP-a i naroda.

NE MOGU SE VIŠE GLEDATI OVI ZLOČINI

23.april je zadnji dan kada su SS vojnici išli po selima privodeći po spiskovima u Lopare nove žrtve. Cijelu sedmicu preko čitavog dana vršena su strijeljanja i vješanja ljudi. Među žrtvama bilo je ranjenika i bolesnika. Četnik Vrnito Šakotić, šepureći se sa Perom Božićem po ulici, u vrijeme masovnog ubijanja i vješanja ljudi, prijetio je da iz Mačkovca, Jablanice i Vukosavaca "neće ni djetu u kolijevci ostati".

SS vojska je zatvarala žene u posebnu sobu, u kući Mile Savić. Odatle su ih noću, kako Mila svjedoči, izvodili, silovali, zatim mučili pa vješali ili ubijali. Milu je hvatala jeza od slike kada kolona nedužnih ljudi i žena odlazi da sama sebi kopa grobnicu. Tamo im iz klonulih ruku ispada lopata ili budak, ali su kada ih čuvari poprieko pogledaju ili poslije udara kundakom, ponovo nastavljali sa kopanjem cijedeći iz sebe zadnje atome snage.

Zadnju grupu, iz Tobuta, Vukosavaca i Labucke, dotjerali su SS vojnici 22. aprila i istog dana ih povješali o lipu u Loparama. U grupi iz Tobuta bio je i istaknuti aktivista iz Tobuta Branko "ovačević. Kada je pao SS vojnicima u ruke pozvao je suprugu:

"Slušaj Draginja, Nijemci su došli po mene i oni će me ubiti, ali siguran sam da će te vi uskoro živjeti slobodu. Zamolio je još Draginju, da djetetu, čije se rođenje očekivalo tih dana, ako ide muško dade njegovo ime"³⁴.

» Prilikom vješanja te grupe, Risto Pajkanović Čikan, aktivista NOP-a iz Vukosavaca, nekoliko utaje dizan na vješala, pa spušan i tučen.

Ni prema Miči Pajkanoviću, koji je kao djetu pao u vatru, nijesu imali milosti, i njega su objesili, d 17 do 23 aprila Lopare su ličile na ljudsku klanicu. Kola sa konjskom zapregom, u kojima su

prevoženi ubijeni do mjesta ukopavanja bila su krvava iz njih se u toku kretanja cijedila krv, ostavljajući crveni trag. Lipa pred školom, na kojoj su vješani ljudi, izgledala je stravično, grane i lišće poprskano krvlju, a sagraha, na kojima su bili pričvršćeni konopci, oguljena je kora.

Politički aktivista iz Lopara Ljubo Mitrić, pričao mi je kako su neke pristalice NOP-a stradale u vrijeme ofanzive.

Obren Božić iz Lopara, sekretar ćelije KPJ u selu krio se u šumi u vrijeme boravka SS jedinica. Majka mu je otišla i zvala ga odmah da dođe kući, zove ga vojska, neće mu ništa.

"Ubićeme, majko odgovarao joj je Obren".

"Ako se ne predaš pobiće svu ćeljad" rekla je majka".

Poslušao je majku. Otjeran je u Lopare i obješen.

Prvoborac Rikan Rikanović iz Vukosavaca bio je bolestan pa je iza jedinice ostao kod kuće. Uхватili su ga četnici i otjerali "na pretres" u Lopare. Četnički zločinac Živan Kostadinović, dok ga je sprovodio, tukao ga vezanog lancem po prsima i glavi, govoreći mu:

"Ti si se borio protiv četnika i pljačkao naše porodice, zato ćeš da platiš glavom".

Poslije divljačkog mučenja Živan je pištoljen dotukao Rikana.

Ćlana KPJ Nastu Mitrića uhvatili su četnici Živana Kostadinovića. Saslušali su ga i pustili, priprjetivši mu da ne smije nikuda od kuće. Njega su, inače, boljele noge i nije se ni mogao kretati. Jedne noći četnici ga istjeraju iz kuće i pred porodicom ga ubiju.

Zatvoren, s majkom u Loparama dječak Stanko Mitrić je gledao sve grozote stradanja naroda, noću ubijanja, danju vješanja. Gonili su ga po selu da im pokazuje ljude i žene koje su pristalice NOP-a. U koga ovaj dječak uperi prst to je taj! U toj akciji "otkrivanja bande" Stanko im nije nikoga otkrio.

Krvavo orgijanje SS jedinica i četničkih zlikovaca u Loparama završeno je sa 327 umorenih patriota.

GROBNICA BEZ NADGROBNOG ZNAKA

Danas na Međedniku nije bilo borbi. Danje bio lijep i sunčan, ali u šumi dosta hladno. Vatre se ne smiju ložiti da nas ne bi otkrili atriljerijski osmatrači. Bataljon je na položaju. Borci gladni. Ono malo hrane podijeljeno je ranjenicima i bolesnicima. Neki borci, biljkom srijemožom, bez soli i hljeba, oljute usta i prazan stomak pa grde neprijatelja, naročito četnike: 'Ovo nam se sveti što mnogo taktiziramo sa četnicima, kada ih zarobimo onda lijepo sa njima. Politički komesar im održi govor, pa ih puštamo kući. Oni to tumače kao našu slabost. Sada se vidi da je ta banda gora od Nijemaca" - veli komandir ćete Vasilija Đojić.

Obavještava nas patrola da u Jablanici nema neprijatelja, ne bar u onim kućama koje su prema šumi. Odlučili smo da se, pred zalazak sunca, sa bolnicom i bataljonom, dakle svi izuzev obezbjeđenja od Tuzle spustimo u selo. Tamo bi smo vidjeli šta nam je sa ranjenicima u bazama, našli štogod hrane barza bolnicu, a i malo noću odmorili.

Idemo blatnjavim putom niz kosu ka kućama Božića. Prve kuće na koje smo nailazili izgledale su puste. Vrata zaključana, nigdje žive duše, samo poneka mačka ili pas pobjegnu u grmlje. S Perom Jankovićom, koji je rodom iz Jablanice, razgovaramo o zločinima kojih neprijatelj ćini prema ovom golorukom narodu i ranjenicima. Tako izbismo pred kućicu pokrivenu šindrom, potpuno otvorenih vrata.

- Sigurno je neko u kući dok su vrata otvorena - veli Pero i počeo da zove: "Cviko, Cviko", "domaćine, javi se", "pa imali koga kod kuće..."

Iznutra se niko ne javlja, Pero rezonuje: "Nemoguće da nikoga nema, vjerovatno su se uplašila

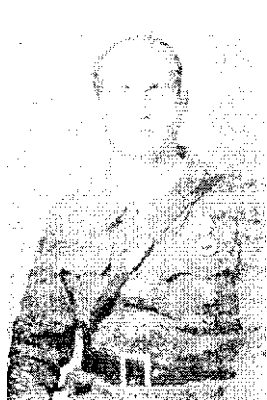
34. Branko Kovaćević bio inteligentan i odskakao je od svojih susjeda pa ih je često upućivao kako da organizuju svoja domaćinstva. Još prije rata sarađivao je sa naprednim ljudima na Majeveci. Bio je vrlo vrijedan, ugledan zemljoradnik i kao takav cijenjen u narodu. Bivio se kovaćkim i pušgarskim zanatom. Pod uticajem progresivnih ideja, a mnogo je proćitao knjiga, odmah se 1941. godine opredjelio za ustanak protiv okupatora i ustaške vlasi. Kada su ustaše 1941. počele da hapse ljude, Kovaćević je gledajući sa većom grupom ljudi kako ustaše tuku Jovu Radovanovića viknuo: "Ko hoće da ide da im otmemo oružje za mnom!" Na to su se oglasile žene: "Nemoj, Branko, izgoreće nam kuće i svi ćemo izgorjeti!" On je odgovorio: "Ne mogu se više gledati ovi zloćini, nego treba otimati od njih oružje i njim ih tuć." Poćeo je poslije toga da prikuplja oružje od ljudi koji su ga donijeli iz rata. Bio je jedan od prvih partizanskih odbornika u Tobutu. Pored politićkog djelovanja, kao vješt pušgarski zanatlija radio je i na održavanju partizanskog oružja. Sva njegova porodica aktivno je učestvovala u NOP-u.

čeljad pa se ne smiju da jave." To reče Pero više za sebe i zakorači u kuću sa baterijskom lampom, a ja za njim. Imali smo šta da vidimo: Kraj zida leže 5 djece u pocijepanim rubinicama i dvije žene. Tijela probijena kuršumima i izbodena bajonetima. Otvorena usta, poluzatvorene oči ispijena lica. Pozadi zemljane peći, na kojoj su stajali lončići, leži žena mrtva, na stomaku, a u visini grudi dijete svo izbodeno noževima. Možda mu je 8 mjeseci. Zavuklo glavu pod majku. Vjerovatno je majka htjela da ga zaštiti, ili je ono tražilo zaklon. Jedno dijete sa zabačenom krvavom košuljom, probodenog stomaka, zavuklo glavu u rasutu slamu na kojoj je porodica noću ležala. Stajali smo ukočeni, tačnije skamenjeni na sred zagušljive sobice nijemo gledali jedan drugog. Gušeni smo zadahom leševa u raspadanju u zatvorenoj prostoriji. Pero, omalen i živahan čovjek, poznat po tome što bi tokom razgovora, netrenice gledao u sagovornika, kao da se bojava da mu nešto ne promakne. Zamišljeno je gledao preda se, kopkajući desnom nogom po mladoj travi. Da bi prekinuo ćutanje upitao sam ga: čija je ovo porodica.

"Cvike Božića žena, djeca i snaha, ko zna kad su pobijeni" odgovori Pero, pa opet nešto kopka.

Na ovim i sličnim prizorima čovjek se često pita: Koje veća životinja vuk ili čovjek? Poznato je da krvoločne zvijeri kolju sve one od kojih su jače, ali ne uništavaju svoju vrstu. Međusobno se ne dijele na zle i dobre, na klase, niti kidušu jedna na drugu radi istrebljenja. A čovjek čovjeka uništava, krvoločan je jedan prema drugom, pravi ubojna sredstva da bi što više uništio ni krivih ni dužnih ljudi. Da bi njihova dobra mogao iskoristićavati.

SS zločinci su mladim majkama sjekli dojke i ostvaljali dojenčad pod mrtvim majkama. Siluju kćerku pred majkom, a onda i majku, pa na kraju obadvije ubiju. Ubijaju i kolju starce, žene djecu, koje su pohvatali u njihovim kućama i šumama. Sa zavrnutim rukavima od košulja krvavim kamama u zubima slikaju se kraj gomile svojih žrtava u Bosanskoj Rači, da ovjekovječ svoje podvige, a četnici se u njihovom društvu oholo keze. Nedostaje riječi da bi se opisali sv njihovi zločini.

Pero Janković

iTešić-Mimija
narodni heroj

fero iiié
sekretar opš. komiteta Lopare

U Suton smo naišli na bazu u kojoj je pobijeno 8 ranjenika i bolesnika. Na 5 - 6 m od ulaza u bazu vide se rupe od eksplozije bombe i osušena krv po travi. Te bombe su, vjerovatno, bacili ranjenici iz baze na SS vojnike koji su ih opkolili. Imena poginulih boraca nijesmo mogli ustanoviti, a ni iz koje su jedinice. Bili su zbijeni jedan uz drugog u bazi, okruženi memljivom zemljom, bez mogućnosti kretanja i odbrane, u neprozirnoj tami i neizvjesnom išekivanju. Izginuli su zajedno, u podmajevičkom selu Jablanici, vjerni svojim idealima.

Smjestili smo se po kućama, većinom napuštenim i opljačkanim. Našli smo i nešto hrane za večeru. Nekako pred ponoć dođe nam Dojčin iz Jankovića. Priča o stradanju naroda i ranjenika. Naišli su, veli, na 6 teških ranjenika u bazama i smjestili ih u kuću. Jako su bili iscrpljeni, lica sličnih boji zemlje. Rekli su im da više ne idu živi u zemlju; ako treba da ih neko pobije onda neka to urade njihovi drugovi.

"Baza je grobnica bez nadgrobnoг znaka. Gora nam je neizvjesnost i mučenje u zemlji nego sama smrt", žali se Sremac sa zavijenom desnom nogom.

Konandant mjesta Lazar Nešković obavjestio je Stab odreda kako je juče čuo da su četnici Uхватili Jovu Mitraševića, člana Prezidijuma ZAVNOBiH-a i Ljubu Stefanovića, sekretara pštinskog komiteta za Jablanicu. Otjerali su ih u Tobut, u svoj Štab, sigurno će ih pobiti, uskoro su ih i strijeljali.

Mnogi ljudi sa Majevice nijesu vjerovali da četnici mogu biti krvoločni kao i ustaše, ali su se u to

osvjedočili u ovoj ofanzivi. Iz sela iz kojeg su četnici vrbovali ljude u svoje redove KPJ nije imala znatnijeg uticaja. Bila su to mahom sela zabačena i zaostala u svakom pogledu. Sa četnicima su išli ljudi koji su voljeli da se kinđure i opijaju, pljačkaju i šenluče po selima. Da bi neko postao četnik morao je metnuti kokardu na šubaru i pobiti nekoliko partizanskih saradnika i simpatizera. Na taj način zadobijao je povjerenje četničkih starješina i postajao njihov odan i povjerljiv čovjek.

STRADANJE KARAVLAHA IZ ZASEOKA JUŽNO OD LOPARA

U zaseok poviše Lopara negdje karajem 18 i početkom 19 vijeka, doselila se grupa Karavlahi. Tu su obrazovali svoju koloniju. Došli su iz Vlaške i nijesu se u, biološkom smislu, miješali s drugim narodom. Kuće su podigli pored rijeke Gnjice i ceste Lopare-Tuzla. Bavili su se narodnom radinošću: od drvetasu pravili čanke, tekneti, slanike, posude za siri kajmak, kašike, vretena i drugo. Poznati su bili i kao svirači. Sve svoje proizvode nosili su po selima i, obično, mijenjali za životne namirnice. Uoči 2. Svjetskog rata bilo je oko 70 porodica.

Prema kazivanju Vide Radojević i njenih sinova kao i Dragice NikoHć čiji su otac i majka tada stradali, u naselje ovih vrijednih i mirnih ljudi jednog prijedpodneva su naišli njemački vojnici. Po kućama i dvorištima počeli su da kupe ljude, žene i djecu. Vrijedali su ih i ponižavali. Odmah su počeli da ih ubijaju, pljačkaju i pale kuće. Nastala je vriska žena i plač djece. Neki su ubijani iz vatrenog oružja, drugi vješani o drveće konopcima koje su zlikovci donijeli sa sobom. Glave manje djece, koja su vrištala, lupali su od zemlju kao tikve i bacali u buktinje zapaljenih kuća. Jedan broj ovih nedužnih ljudi odveli su u voćnjak Riste Božića i povješali na orah i šljivu, a neke pobili. Na to su preostali ljudi, žene i djeca, uplašeni počeli da bježe u rijeku i šipražje, da bi se spasili. Zapjenušani koljači pristizali su ih i ubijali.

U kuću Milana Nikolića, poznatog svirača na području Majevice, po sjećanju njegove kćerke Dragice, došla su dva zločinca. Istjerali su ga sa porodicom u dvorište. Počeli su da ga tuku i maltretiraju. Djeca i supruga su ih, plačući, molili da prestanu, ali to ništa nije pomoglo. Supruga je vrištala, čak grizla zlikovce za ruke da bi spriječila da joj objese muža. Oni su je odbacili u stranu i zaklali, a djecu rastjerali. Poslije toga objesili suo grab Milana Nikolića.

Djevojčica Dragica sa svoja tri mlađa brata, Rade, Ljubomir i Slavko, onako izgubljena i uplašena, nije znala gdje da se skloni. Pokušala je u kuću komšija Radojevića, ali su tu bili četnici i nijesu joj dozvolili. Ostavila je braću na cesti i naišla na svog oca obješenog na konopcu. Oko njega bila je grupa drugih pobijenih ljudi i žena, iz čijih je tijela još curila krv.

Dragica se vratila po braću i povela ih u kuću Mitre Radojević, a ona produžila da traži majku. U blizini te kuće naišla je na djevojku kojoj je dok je bježala mitraljez odsjekao obje noge. Nesrećna djevojka zamolila je Dragicu da je dovuče do rijeke Gnjice. Ona je pokušala, ali nije imala snage. Produžila je i naišla na majku odsječene glave, svu u krvi. Sa svoja tri mala brata sklonila se u Đuriće. Inače, porodica Milana Nikolića bila je po mnogo čemu ugledna. U njegovoj kući prije rata, kao radnici u rudniku, stanovali su Ratko Perić, Vojko Milovanović, Tešo Tešić i drugi.

Iza te krvave drame ostale su desetine Karavlahi, obješenih, kamom umorenih i poubijanih. Iz izgorjelih kuća, zagušljivi dim podsjećao je na sagorjelo ljudsko biće. Kuknjava i lelek preživjelog stanovništva odjekivali su dolinom Gnjice. Stradalo je 78 Karavlahi.

Osvanulo je jutro bez oblaka. Sa grupom drugova iz Šljivika osmatran dim u Mačkovcu. Ne znamo šta gori, ali prizor požara ostavlja mučan utisak. U plamenu propada narodno dobro, višegodišnji trud vrijednih seljaka. Kako i čime da se naš narod suprostavi neprijatelju? Kako da prigovori na patnje i stradanje koje zločinci ostavljaju na svakom svom krvavom putu? Uništiti neprijatelja, to je bio jedini pravi odgovor. Kod crkve u Mačkovcu vidi se dosta vojske. Vjerovatno će porušiti i crkvu oko koje se i prije rata, u praznične vjerske dane, okupljao narod, naročito omladina. Za te vašere momci i djevojke su se mjesecima pripremali i željno ih očekivali, da se, poslije napornih dana rada provede i zabave.

U selu Vakufu vidi se kako dogorijevaju zapaljene kuće. Selo ima 47 domova i oko 265 stanovnika. Najviše je stradalo u ovoj ofanzivi. Umoreno je 117 ljudi, žena i djece. Kuće i ostale zgrade u selu uglavnom su popaljene. Ostale su samo one koje su vlasnici uspjeli da ugase. Inače, "Vakuf" je čisto partizansko selo na Majevici, u njemu nije bilo četnika ni drugih izdajnika.

Odmah lijevo od nas čovjek je sjekao granje na dvrljaniku. Njegovo 4 čupave dječice radoznalo je provirivalo iza kućnih vrata.

"Dobro jutro, druže, šta ima novo?" Upitah ga, a on odgovori duboko zamišljen.

"Nema ništa, patim se i mučim sa ovom sitnom pilježi. Prije tri dana na njivi ubili su mi Nijemci

idući sa četnicima, ženu i starijeg sina. Zatekli ih kako oru pa ih pobili, a volove ispregli i otjerali. Dao Bog, brate, da i njih snađe ovako nešto. Volio bih da su mene ubili nego da gledam ovo zlo. Četvoro djece traže da jedu. Nemam šta da im dam".

Shvatili smo njegovu muku, ali mu pomoći nismo mogli.

Brz prodor SS jedinica iznenadio je stanovništvo Majevičkih sela i onemogućio da se na vrijeme skloni. Tako su oni koji su se zatekli kod kuća pobijeni. Brzi nalet neprijatelja onemogućio je čak i organizacijama KPJ i SKOJ-a da odorganizuju sklanjanje naroda i obezbjeđe udaljavanje od komunikacija.

Mjesta gdje su se zadržavali, SS jedinice su vrlo dobro obezbjeđivale. Odmah su se ukopavali, ostavljali posade na glavnim raskrsnicama i na dominantnim visovima. Uz podršku četnika, svakodnevno su vršili pretrase. Čak su i noću upadali u sela i kuće. Pljačkali su imovinu, hvatali i ubijali ljude. Neke su sprovodili u logore smrti. Sve je ovo u narodu stvaralo nesigurnost i strah, i političkim radnicima onemogućavalo rad na terenu. Nije bilo zaštite, pošto su se naše jedinice povukle iz Semberije i Majevice.

Tako su stvoreni povoljni uslovi za aktiviranje četnika i sprovođenje njihovog terora. Formirane su nove četničke jedinice; od mobilisanog ljudstva i od dobrovoljaca. Povećane su mogućnosti za otkrivanje i hvatanje naših političkih radnika i uopšte aktivista NOP-a.

Raspored četa 2 bataljona Odreda: jedna prema Loparama, druga prema Piperima, treća na Lipiku (t. 776) u blizini Kadine česme prema Doknju i Tuzli.

Zabrinuti za sudbinu prvog i trećeg bataljona, odlučili smo da te večeri pošaljemo kurire u Semberiju. Treba da uhvate vezu s njima i prenesu im poruku, da se ako im je ne moguće dalji opstanak u Semberiji, prebace na Majevicu. Odabrali smo trojicu dobrovoljaca koji su dobro poznavali teren i bili su odlučni i snalažljivi: Svetozara Petričevića kritičara i braću Mlađu i Iliju Čardaševića. Krenuli su čim je pao mrak.

Situacija u Jablanici bila je veoma teška. Gotovo sve baze sa ranjenicima su otkrivene. Ljudi u njima pobijeni. Ono mještana što je uspjelo da se spasi sklonilo se u šume ili u selo Dokanj. U selima se mogao vidjeti samo poneki starac ili starica koji su, potpuno izgubljeni sjedeli po kućama.

20. april. Oko podne vođena je kod Lipika kratka borba. Komandir čete obavještava da je grupa domobrana krećući se od Doknja pripucala na naše borce. Kad je naš puškomitraljezac uzvratio vatru povukli su se nazad³⁵.

Tada je neprijatelj uhvatio Tešu Jovića iz Mačkovca, borca 4. Majveičkog NOP odreda. On je kasnije ispričao svoju dramu:

"U poslednjoj ofanzivi smrle su mi se noge pa sam otišao u bolnicu. Kad sam prezdravio počeo sam polako da se krećem. Ljekar me poslao kući na oporavak. Kad sam čuo kako SS jedinice hapse ljude i žene i vode ih u Lopare i Šibošnicu, sa dvojicom dječaka krenuo sam u šumu, da se sklonimo. U jednoj rupi gdje smo se sklonili otkrili su nas 18. aprila 3 SS vojnika. Jedan od njih me prepoznao. Znao je da sam bio partizan, počeli su da me tuku i muče da bih im priznao gdje se nalaze baze sa ranjenicima. Nijesam im ništa htio reći. Jedan komšija pod batinama odao je da sam bio sa partizanima. To je potvrdilo podatke koje je dao SS vojnik. Pitali su me za neke rukovodioce i za skladišta topovske i puščane municije, lako sam znao, ništa im nijesam rekao. To ih je razbjescilo. Natjerali su me da kopam rupu na Božinom brdu u Vakufu gdje će me sahraniti. Sve je izgledalo strašno: sav sam modar i otekao od uboja. Krv mi lije iz nosa i kvasi zemlju koju poslednjom snagom kopam.

Bolje ti je da priznaš šta znaš, pa ćemo te pustiti inače šteta da tako mlad stradaš," govorili su SS vojnici.

Čutkeje kopao i zgrtao zemlju. Razmišljao je o svojoj sudbini. Da pokuša da bježi, ubićegasa leđa. Opet je bolje i poginuti, a ne priznati ništa, nego odati svoje drugove pa opet sramno stradati. Kad je kopanje rupe bilo pri kraju svezali su ga sa Stojanom Mitrovićem iz Piperà, koji je bio partizan i otjerali u svoju komandu, u Šibošnicu. Tamo je naišao na leševe nekoliko streljanih ranjenika i seljaka. Tešu su, sa još deset ljudi, otjerali u Čelić i tamo nastavili sa ispitivanjima, batinanjem i mučenjem samo da bi iznudili priznanje. Gonili su ga da se moli Bogu i tjerali da pjeva "ja sam Anka partizanka". On tu pjesmu, nije znao, pasu mu psovali majku i Tita.

Kroz nekoliko dana Tešu i sapatnike otjerali su u zatvor u Brčko, gdje su zatekli više od 150 ljudi zarobljenih u podzemnim bazama i selima. Jednog aprilskog dana u zatvor su došli razjareni SS zlikovci koji su psovali i tukli zatvorenike, govoreći da su partizani ubili njemačkog oficira, zato će stotinu njih strijeljati. Potrpali su ranjene i bolesne u kamione, vojnici sa mitraljezima i psima, posjedali po njima i krenuli preko mosta na Savi. Čulo se stenjanje i jecanje

u kamionima. Poslije su njihova odijela vratili. Njuške kerova bile su krvave. Očevidci pričaju da su većinu strijeljali i bacili sa mosta u Savu.

Odredili su vrijeme za vršenje nužde u barakama, a one koji bi to, slučajno, kasnije učinili strogo su kažnjavali. Zarobljenog partizanskog vodnika Slavka Simikića natjerali su da postroji zarobljenike i preda raport na partizanski način, onako kako je predavao svom komandantu.

Hrana je bila, uglavnom, griz pun žižaka, tako da su po vrhu porcija plivali crvi. Mlađe i zdravije su otjerali na rad u Njemačku, a starije i bolesne strijeljali. Tešo se, poslije rata, vratio iz zarobljeništva u svoje selo.

U Štab dođe i Rosa Janković. Priča da su četnici postali gori nego SS zlikovci, ubijaju i pljačkaju gdje šta stignu.

Četnička banda Dušana Abadžića pohvatila je 17 ranjenika i bolesnika, među njima su bile i bolničarke. Sve su ih predali Nijemcima za municiju. Ovi su ih objesili o dud u Lukavici u zaseoku Kaštel. Uхватili su i mene i Desu Janković, svezali nam ruke žicom i tukli dok nijesmo pale u nesvijest, a onda posipali hladnom vodom. Poslije su opet nastavili sa tučom. Tjerali su nas da priznamo gdje su sakriveni ranjenici, posebno gdje se krije Pero i Panto. Evo, drugovi, pogledajte, još ima modrica. Jedno veče su nas gonili na strijeljanje, zato što im ništa nećemo da odamo. Na kraju su nas pustili pod uslovom da im se svake večeri javljamo i da kod njih u zatvoru prespavamo.

Neki dan došla mi rođaka iz Lukavice. Pobjegla je misleći da je kod nas mirnije, priča Rosa, pa nastavio situaciji.

Kad su došle SS jedinice u Lukavicu pitali su imali partizana na Žunovu?. Nema, odgovori smo, možda ima četnika. Lako ćemo mi sa četnicima, oni su u našim rukama, da je nama da uhvatimo partizane. Njihov Štab smješten je u kući popa Nakića. Tu dovode ljude i muče, žene siluju pa ih vješaju o dud, pa ih malo niže kuće zakopavaju. Prije nekoliko dana dotjerali su 14 ljudi iz Jablanice i 10 iz Miladića. Prvo su ih mučili i ispitivali, neke su vješali, a druge strijeljali; prethodno su morali sami sebi da kopaju rake.

Ima potpuno zatrtih porodica, a kuće opljačkane i zapaljene. Porodica Petka Filipovića iz Lukavice pobijena je u kući. Od članova porodice troje su bila djeca. Zapalili su im krov nad glavom.

Posebno tragična je sudbina Satke Nukić iz Brnjika, majke 5 djece. Objesili su je SS zlikovci zato što je navodno održavala veze sa aktivistima NOP-a Salihom Mehikićem i Fadilom Hadžiefendićem. Oni su se skrivali po bazama. Mučili su je i tukli. Kada nikoga nije odala osudili su je na smrt i objesili o stablo oraha u Brnjiku. Ostavili su je da visi 24 sata. Htjeli su tako da zaplaše narod. Postigli su suprotan efekat. Navukli na sebe još veću mržnju i ogorčenje naroda.

26. april. Ponoć, držimo kratak sastanak. Prisutni su sekretari okružnog i sreskog komiteta KPJ za Majevicu, komandant i politički komasar drugog bataljona, komadant i zamjenik političkog komesara Odreda. Zaključeno je.

a) Sve preživjele ranjenike i bolesnike izvući iz podzemnih baza i smjestiti po kućama; o tome će sa njima razgovarati članovi komiteta i članovi Štaba odreda;

b) Organizovati sahranjivanje ubijenih ranjenika i ljudi iz sela;

c) Uticati na ljude, koji su izbjegli iz sela i nalaze se po šumama, da se vraćaju u svoja sela, bar iz onih kuća koje su bliže šumi;

d) Pero Janković i Dojčin Lukić da obiđu bolnicu u Jellicima koja je smještena u barakama i da izvide stanje s ranjenicima posebno u pogledu njihove ishrane i medicinskog tretmana.

27. april. Otišli smo da obiđemo bolnicu. Tifusari su ležali u barakama u Jellicima, ispijenog lica, očiju koje gledaju izgubljeno. Mršave ruke čiji prsti nervozno čupkaju prekrivače. Nekima je opala kosa, nije se znalo da li je to muško ili žensko. Ležali su odjeveni na slami i suvoj paprati, prekriveni ćebadima, seoskim šarenicama i ponjavama. Mnogi su buncali, vikali, ustajali sa ležaja, bolničarke ih hvatale i smirivale. Hladna prostorija nije imala osnovnih uslova za čuvanje i njegu teških bolesnika.

Vratili smo se krajnje potišteni, zabrinuti koliko smo stvarno, u mogućnosti da tim našim nemoćnim drugovima pomognemo. Ubrzo u Štab odreda stiže komandant mjesta Lazar Nešković. Još s praga reče da je došao da vidi kako smo i da čuje kakva je situacija.

"Znam da je politička i vojna situacija preteška. Ne moguće je ostati na ovoj našoj Majevici. Ako slučajno odlučite da se povučete sa Majevice idem i ja. Ostati na terenu je ne moguće, posebno zbog "naših" četnika. Gori su od SS zločinaca i ustaša. Svuda njuškaju, hapse, prokazuju, maltretiraju i pljačkaju pristalice NOB-e. Uhapšene predaju i prodaju Nijemcima za municiju. Nedavno su uhapsili Anđu, suprugu Luke Mitrića iz Lopara i predali je Nijemcima

takođe za municiju. Kroz prozor zatvora Anđa je gledala strahote koje su SS vojnici, u prisustvu četnika činili, vješajući i streljajući svoj narod. Kada su nečuvene strahote u Loparama završene, Anđu su SS zlikovci otjerali u Jablanicu i objesili o jedno drvo, a onda se na razne načine izživljavali nad umorenom ženom³⁵.

Saznali smo da se u selu Kozjak, u kućama Šotorovića, nalazi četnička grupa na čelu sa Perom Božićom. Odlučili smo da sa odabranom grupom boraca i koristeći noć i kišno vrijeme izvršimo napad i da ih razjurimo.

Komandant drugog bataljona Jovaš, traži da on, sa grupom boraca ide i da likvidira četnike. Dalje, kaže da dobro poznaje selo i sve puteve i prolaze, i daje najsigurniji u sebe. Možda ti četnici imaju znake raspoznavanja, pa bismo mogli napasti njihov Štab.

Jovo Radovanović Jovaš je vrlo hrabar, vješt i okretan. Uz oštre crte lica vide se i ožiljci od ranjavanja. Samopouzdanje ponekad i suviše. Nismo ga mogli ubijediti da ne ide u Kozjak. Pred zoru se vratio iz akcije i, po njegovom držanju moglo se zaključiti da nešto nije u redu. Bio je razjaren, praskao je od ljutnje i saopštava:

"Uspjeli smo, zahvaljujući pomrčini i kiši, da se privučemo do same kuće i da je opkolimo. Viknuo sam domaćina 2-3 puta. Javi se muški glas i pita ko zove. Vrata otvorio domaćinov sin. Na pitanje koje u kući odgovorio je, da nema niko izuzev domaće čeljadi. Sa dvojicom boraca krenuo sam unutra, da pretresem kuću. Čim sam prešao kućni prag odjeknula je jedna pa druga bomba. Sva kuća se potresla. Pojurio sam po mraku u sobu gdje nikoga nijesam zatekao. Prozor je zjapio otvoren i tog momenta čulo se nekoliko pušaka na polju i nastao je tajac. Dok sam se ja okrenuo domaćinovog sina nigdeje nije bilo. Sigurno je klisnuo u mrak. Platiće on meni sve ovo, za ključio je Jovaš. Evo kako se to ustvari desilo. Četnici su aktivirali bombe i bacili ih kroz prozor s namjerom da onemoguće eventualnu zasjedu s te strane kuće, a zatim poiskakali i iščezli u pomrčini. Naši borci su zapucali za njima. Tom prilikom poginuo je borac Lopandić.

**JOVAŠ RADOVANOVIĆ
KAO RUDAR**

Dok smo razgovarali u sobu iznenada uđe Mlado Čardašević. Sav mokar, bez kape, onako mršav, trese se od hladnoće.

"Odakle ti Mlado, mi smo mislili da ste već stigli u Semberiju i pronašli bataljone", - upita ga Sarajlić, politički komesar bataljona.

On ispriča: "Ušli smo u jednu sobu u selu Pirkovcima, da potražimo nešto hrane. Tamo nas opkole četnici. Iskakali smo kroz prozore napolje. Ubiše Iliju, a Kritičara zarobiše. Uspio sam da im umaknem i da se vratim, neizvršivši zadatak. Sviće i kroz rijetke oblake sunčevi zraci počеше se probijati.

35. Luka i Anđa Mitrić imali su 11 djece. Sva su bila vrijedna, pametna i poštena. Od svih se izdvajao najstariji sin Pero, rođen 1920. godine. Osnovnu školu je završio sa odličnim uspjehom. Volio je da čita knjige, koje je donosio iz čitaonice u Loparama. Radio je u rudniku uglja Majevice. Sav teret i briga o djeci bio je na majci Anđi. Često je radila u kućama da bi prehranila brojnu djecu.

Pero Mitrić, najstariji sin pred rat je regrutovan u vojsku u Kraljevu gardu. Među prvima se javio u dobrovoljce da brani zemlju kada je Njemačka aprila 1941. napala na Jugoslaviju. Formiranjem Majevičkog partizanskog odreda među prvima je ušao u njegov sastav. Od početka ustanka u borbama se pokazao kao odan i hrabar borac.

Perin otac, Luka, bio je četnički pristalica. Odvrćao je sina da ne ide u partizane, među "Turke". Odgovarao je Pero ocu: "Samo me mrtva možete odnijeti u četnike." Majka Anđa, sestre i braća bili su uz Peru. Kada su četnici 20. februara '42. mučki napali na drugu četu Majevičkog partizanskog odreda na Površnicama ubile su, sa još 5 boraca i Pero Mitrića.

Pošto neprijatelj nije napadao, održavaju se sastanci i konferencije po četama, a narod se počeo vraćati kućama. Na tim sastancima po jedinicama konstatovano je da neki neuspjesi u dotadašnjim borbama protiv SS vojske i četnika nijesu demoralisali borce 4. Majevičkog odreda; oni su spremni da još upornije nastave borbu protiv neprijatelja.

28. april. Osvanuo je vedar dan. Neprijatelj je u prvim jutarnjim časovima, jačim snagama u dvije kolone krenuo u napad. Jedna kolona je napadala frontalno, od Lopara preko Kozjaka i Mačkovca, a druga iz pravca Piperà. Od stare crkve u Mačkovcu³⁶ čuli su se tenkovi. Posmatrali smo gomilu šarolikih SS vojnika koji su nastupali od Mačkovca. Neki od ovih zlikovaca dok su bili na "izobrazbi" u Austriji i Francuskoj, naučili su nekoliko njemačkih riječi i sa njima su se služili po selima, da bi im cijena bila veća. Na žalost, oni su naše gore list. Sa njima su išli četnici, vojska koja se bori za srpstvo zaklanjajući se iza njemačkih tenkova.

Sa Miladija i Lopara neprijateljska artiljerija tuče po našem položaju, istina više nasumice. Ne znaju tačno naše pozicije. Izdato je naređenje da se svi ranjenici, bolesnici i komora evakušu dublje prema Međedniku. Neprijateljski stroj daleko samo na puščani domet, počinje napad ne štedeći municiju. Evakuacija ranjenika izvršena je relativno brzo. Čete su upornom odbranom, iako bez dovoljno municije ipak uspjele da uspore napredovanje višestruko nadmoćnijeg neprijatelja. Zahvaljujući tome obezbjeđena su tri dragocjena sata za iznošenje ranjenika. Narod je panično bježao iz kuća na sve strane.

DRAMA NA OBRONCIMA MEĐEDNIKA

Bio sam sa zaštitnicom od 10 boraca koja je, zadržavajući neprijatelja posljednja ostupala kroz selo. Pošli smo izlokanim seoskim putom koji je vodio grebenom kose prema Međedniku. U početku put je bio usječen i ličio je na šanac sa obostranim grudobranima koji su nas štitili od uraganske bočne vatre neprijateljevih mitraljeza. Dejstvovali su sa kosa koje su se protezale uporedom s onom kojom smo se mi povlačili. Uskoro stigismo do dionice puta koja nije bila usječena, pa nas nikakava maska ni zaštitni bedemi nijesu štitili od pogleda neprijatelja i njegove vatre. Zastali smo malo neodlučni, ali još uvijek zaštićeni bočnim stranama usjeka koji se tu završavao. Pred nama je bio dio puta čist i otkriven, dug 60 m, bez ikakvog zaklona. Najprije je put išao uz brdo, pa pravio okuku i zaklanjao se iza jedne kose obrasle šibljem. Lijevo od nas pružala se strma njivica, široka oko 80 m, pa onda šumica i velika strana koja se spuštala u potok. Drugog puta za ostupanje prema Međedniku nije bilo. Opasni pravac se nije mogao zaobići, izuzev preko njivice prema potoku. Borci su me gledali i očekivali da odlučim šta treba činiti. U takvim i sličnim situacijama borci se, znao sam iz surove ratne prakse, potpuno predaju volji starješine i od njega očekuju rješenje. Starješina tada mora brzo i odlučno da dejstvuje bez ikakvog kolebanja, pa makar njegova odluka i ne bila najbolja. Ako borci osjete kolebanje komandanta, panika je neizbježna. Postojala su dva izlaza, odlučio sam se za put koji je kraći.

Jedan po jedan, u skokovima brzo preko ove čistine stići do iza kose. Prvi će se prebaciti puškomitraljezac, štićen vatrom ostalih boraca. Stavio je svoje oružje na rame i potrčao čistinom. Dok je pretrčavao zaštektaše neprijateljski mitraljezi sa strane i naš mitraljezac se opruži na putu ležeći potrbuške. Obuze me zebnja, pomislih da je pogođen. Međutim, kada neprijateljski mitraljezi umukoše, on se iznenada diže držeći svoj mitraljez "zbrojovku" u desnoj ruci. Pretrča oko 50 m i opet se baci na put. Iako praćen paklenom vatrom neprijatelja napravi još dva skoka i nađe se u zakolnu. Još su 4 borca uspjela, na isti način i neozleđeno da se prebace. Petog borca pratila je sreća sve do poslednjeg skoka. Međutim, dok je bio na domaku cilja i pripremao se za posljednji skok pogodi ga neprijateljsko zrno. Promuklo jauknu i stenjući reče daje ranjen. Naravno, mi mu nijesmo mogli pomoć, pa smo ga hrabрили da napregne svu snagu i otpuže do zaklona, gdje ga čekaju drugovi koji su savladali brisani prostor. A onda je pokušao i sledeći borac da savlada opasnu dionicu puta. Ni on nije uspio, u drugom skoku ranjen pao je potrbuške na zemlju. Ocjenio sam da neprijatelj ovaj dio puta drži unakrsnom mitraljeskom vatrom i daje teško savladati tu "zonu smrti"; uzaludno je više pokušavati. Sledećem borcu sam naredio da se prebaci u skokovima lijevo, preko njivice. To jeste dalje ali nije uzbrdo, već preko strane, lako tučen vatrom, uspio je da se prebaci do šumice. Krenuo je i drugi borac, pretrčao brže do prvog, u cik-cak liniji. U prvom skoku uspio je da pretrči više od pola puta, a onda se bacio potrbuške na zemlju da se malo odmori i prikupi snage za sljedeći skok. Pratio ga je neprijateljski mitraljezac i kad je legao na zemlju sručila se kiša zrna na njega i zemlja ga pokrila. Mislili smo da je mrtav. Međutim, samo ga je zrno zakačilo u debelo meso. Uspio je i on da se dogradi zaklona. Ostalo nas je još trojica.

- Sad ću ja, rekoh onoj trojici iza mene. Popravih torbicu i pritegoh opasač na kome su visile bombe i pištolj. Uzeh automat u desnu ruku i potrčah što sam brže mogao, ali daleko sporije nego ostali borci. Mokra zemlja pomiješana sa strnjikom lijepila se kao tutkalo za obuću. Odjeknuli su prvi rafali. Zviždala su zrna oko mene i zabadala se u zemlju. Nijesam imao namjeru da liježem, s obzirom da je to strm teren, pa sam se bojao da ću povrijediti staru ranu i neću se moći dići. Ipak bio sam prinuđen da se bacim za jedan mali panj, koji se našao u sredini njive. Strmina je padala prema neprijateljskom položaju, izuzev glave sav sam bio otkriven kao na dlanu. Dobro me je uočio neprijateljski mitraljezac, pa su u rojevima zrna padala oko mene, a zemlja prštala. Zaboravih na bolove u predjelu rane, srce sve jače tuče, gledam smrti u oči. Nijesam bio u većoj životnoj opasnosti od kako sam u ratu. Za trenutak nisam gađan, vjerovatno mitraljezac misli da sam mrtav. Pogledah lijevo: jedan od one dvojice boraca koji su ostali iza mene drži pušku u ruci, pogurio se i kao srndać potrčao čistinom prema meni. Sipaju oko nas stotine zrna, ali se on ne obazire na to i ne prekida trčanje. Mitraljeska vatra tuče sa obje strane prema njemu, da mu presiječe put. Prikupih i ja posljednji atom snage pa, koristeći predah, potrčah prema šumi. Prati me opet pravi pljusak zrna i pravo je čudo da me ni jedno zrno ne pogodi. Toliko sam se zaletio i da se ne uhvatih rukama za jedan bukvić, sletio bih niz stijenu u ambis. Borac koji je trčao za mnom, kao i onaj posljednji, uspjeli su da neozleđeni stignu do zaklona. Prikupili smo snage u šumi nas petorica i krenuli uz potok drugovima koji su nas čekali iza kose. Dva ranjenika, jedan za drugim na bliskom odstojanju, ležali su potrbuške i jedan je dozivao molećivim glasom da mu pomognemo.

- Puzite, puzite još malo, blizu ste zaklona dovikivao sam ranjenim drugovima. Jedan od njih je s velikim naporom pod zracima sunca sasvim polagano odmicao kao puž po vlažnoj zemlji. Drugi se nije micao.

- "Drugovi, moramo izvući ovu dvojicu rekoh saborcima"

- Ja ću, reče odlučno jedan borac, makar i poginolo!

- I ja ću, ali ne vjerujem da ćemo uspjeti reče plav i suvonjavi mladić.

- Ostaviše puške biće im lakše sa ranjenikom. Prvo idi ti, pokazah na borca koji se prvi javio, po onoga što se ne miče. On je malo dalje.

Potrbuške je dopuzio do ranjenika, povukao ga za ruku i doviknuo:

- Druže komadante, on je mrtav!

Ugledao ga je neprijatelj pa je otvorio jaku vatru na njega i poginulog. Odmah mi je bilo jasno da mrtvog druga, pod neprijateljskom vatrom, nećemo moći izvući. Može samo i on da nastrada. Naredio sam mu da ga ostavi i da pomogne onome drugom ranjeniku koji je pomalo puzao. Stigao je do ranjenika, legao uporedom s njim s desne strane, prebacio njegove ruke peko svojih ramena i, puzeći, stao da ga vuče u zaklon. Bio je to naporan i opasan posao, i sporo su napredovali. Neprijatelj ih je stalno pratio vatrom. Ne znam koliko je vremena prošlo, izgledalo je kao da je prošla vječnost, dok su njih dvojica, obliiveni znojem, stigli u zaklon. Upravo tada jedan borac uzviknu: Eno Nijemci idu prema nama!

Pogledah dolje, prema selu, i ugledah 10 Nijemaca kako izlaze iz usjeka puta, sa onog mjesta odakle smo mi počeli da puzimo. Puškomitraljezac otvori vatru po njima. Odjeknula su dva kratka rafala i oni se počеше povlačiti sa čistine i hvatati zaklone.

- Nemam više municije druže komadante, reče puškomitraljezac. Još nam je sada samo to falilo.

Obasuli su nas neprijateljski dugački rafali. Mi im odgovaramo sa nekoliko puščanih metaka da bi ih zadržali. Istovremeno sa kose lijevo od nas čula se vatra našeg puškomitraljeza. "odigosmo ranjenog druga i uputi smo se ka Međedniku. Nakon jednog sata marša, stalno ?nemiravani od neprijatelja, stigismo u sastav bataljona, koji je posjeo položaje na obroncima "eđednika, obraslim bukovom i hrastovom šumom. Drugovi iz bataljona su mislili da smo svi stradali. Od drugova iz Štaba saznali smo daje neprijatelj iz Doknja uputio ojačani vod preko adijine česme, da nam onemogući povlačenje s Međednika. Jedan naš vod blagovremeno je ssjeo položaj i neprijatelja dočekao iznenadnom vatrom, tako daje ovaj odstupio u paničnom irahu. Ta vijest i namjera neprijatelja ozbiljno su nas upozorili. Sjeli smo da se malo odmorimo i ogovorimo šta dalje. Pored mene sjedi politički komesar bataljona Abdulah Sarajlić. Priča mi ko je poginula Milijana Vucelja - Mira. Ona je prošle godine, zajedno sa Sofijom Mijoilić, "enicom 4 razreda Gimnazije iz Bijeljine, pristupila Majevičkom odredu. Radile su po ltumom-prosvjetnom radu u odredu i razvijale vrlo živu kulturnu djelatnost po selima Majevice i Semberije. Kada se Štab 38. divizije, zajedno sa 17. Majevičkom brigadom, prije 10 dana vlačio od Trnove preko Jablanice, ostavio je nekoliko bolesnih i iscrpljenih boraca u 4.

Majevičkom Odredu. Među njima su bile Milijana i Sofija.

" Odstupao sam iz sela sa grupom boraca, priča Sarajlić. Prolazeći pored jedne kuće, ugledah mladu partizanku kako sjedi na ogradi bez puške, mlatara nogama i bezbrižno nam se osmjehnjuje. Bila je to sitna, mršava, bledolika djevojka, s nekim dječijim izrazom na licu. Bio sam zaprepašćen vidjevši je kako mirno sjedi dok su oko grmjeli topovi, minobacači i štekali mitraljezi. Kada sam je upitao zašto se nije povukla ranije, sa ostalima, odgovorila mi je, da se ne boji kad smo mi još tu.

Milijana se pridružila našoj grupi. Došli smo do brisanog prostora koji je tučen nepirjateljskom vatrom, a nije se mogao zaobići. Borci su se prebacivali preko te čistine, u kratkim skokovima i puzeći. Jedan je bio ranjen i ostao da leži potrbuške. Pogledao sam Miru, učinila mi se još manja i mlađa nego što je bila; izgledala je pravo dijete u uniformi i sa vojničkom torbicom o ramenu. Gledala me sa bezgraničnim povjerenjem.

- Sad ću ja, a ti odmah za mnom, rekoš joj, trči što brže možeš. Kad legnem lezi i ti!

Pogledao sam Miru kako četveronoške, kao ranjena mačka polako puzi prema meni. Bila je desetak metara udaljena od mjesta gdje sam ležao. Viknula je: "Komesare, raniše me!" Otpuzio sa do nje, s namjerom da joj pomognem. Kad sam joj se primakao vidio sam da joj je mitraljeski rafal prelomio potkoljenicu, zahvativši kost iza gležnja, tako da su joj skočni zglobovi i stopalo pod tupim uglom visiti prema zemlji. Ona, vjerovatno, nije imala hrabrosti da se osvrne i pogleda svoju ranjenu nogu.

-Nije ništa, malo te zakačilo - slagah namjerno. Puzaj polako, ja ću ti pomoći da što prije stignemo do zaklona. Mira je ćutala i sa velikim naporom bauljala četveronoške. Potkoljenica joj je bila posve podignuta uvis pa joj je slomljeni dio noge nemoćno podrhtavao. Puzala je tako 10 m, a zrna iz neprijateljskog mitraljeza zujala su oko nas. Ona je nemoćno klonula na zemlju i ostala da leži.

-Šta je, Miro, zašto si stala?, upitah je.

- Ne mogu više, komesare, odgovori mi tiho i zaplaka.

- Moraš još malo, blizu smo zaklona.

Pomogao sam joj da se pridigne na koljena, a onda sam zavukao ruku ispod njenog tijela i uprtio je na leđa. Tako sam s njom počeo da puzim. Mitraljezi su bijesno štekali. Najednom ču nekakav tup udarac i Mirin nemoćan jauk. A zatim se opusti. Prestao sam da pužem i polako je spuštam na zemlju, položivši je na leđa. Nije više trebalo da se naprežem da bih je izvukao. Rafal joj je dolazeći bočno prostrijelio slabašne grudi. Bila je mrtva. Ostao sam tako nekoliko trenutaka, snuđen, a onda dohvati pušku i, u jednom skoku, stigoh do zaklona. Tu su me čekali borci koji su prije mene srećno stigli. Iznemogao, sjeo sam na zemlju da odahnem i prikupim snage. Posmatrao sam put kuda sam maločas protrčao. Jedan ranjenik ležao je potrbuške i dozivao nas molećivim glasom da mu pomognemo. Desetak metara pozadi njega, licem okrenuta k svijetlom plavom nebu, ležala je Mira. Tiha i spokojna kao da le ležkarila na proljetnom suncu". - Završi Sarajlić priču o samo jednom momentu koga je preživio toga dana.

Neki dan slušao sam Miru i Sofiju kako pjevuje u jednoj kući u Jablanici. Kao da nije rat kao da nema ofanzive. Nijesam mogao ni pomisliti da više neću vidjeti tu visoku i lijepu djevojku, dugih crnih pletenica, zdravih zuba bijelih kao niska bisera. Bila je puna poleta, samopuzdanja, vazda vesela i nasmijana. Na sebi je imala šumarsku dolamicu svoga oca. Donijela je avgusta 1943. kad je iz Bijeljine krenula u partizane. Mirini roditelji imali su 6 ženske djece. Sa malom očevom platom teško se uoči rata izlazilo na kraj. Još teže je bilo kada se zaratilo, pogotovu kad su ustaše 2. avgusta 1941., otjerale oca u logor Jasenovac. Tamo je umoren 1942. Njihova majka Anda plela je čarape i džempere, uzimala đake na stan i hranu da bi ishranila svoju djecu. Najstarija Mirina sestra Zora, član SKOJ-a i đak 7 razreda Gimnazije, prionula je na izvršavanje zadataka. Miraju je u početku i kritikovala, što malo više pažnje ne posveti kući i porodici.

Njihov stan postao je pravo zborište ilegalnih političkih radnika. Četnička organizacija u gradu, uz pomoć ustaške vlasti, prisilno ih je, kao partizansku porodicu iselila iz stana i dala im nužni smještaj na periferiji grada.

U prvim popodnevnim časovima neprijateljska artiljerija i minobacači počeli su da "prebiraju" šumu. Neke mine bi eksplodirale u dodiru s vrhovima bukava, pa bi polomljeno granje, pomiješano s gelerima, letjelo na sve strane. Tako nam je ranilo dvojicu, a jedan borac je poginuo.

Od pravca Lopara naišla su tri aviona, u brišućem letu preletjeli Jablanicu i nestala ka Šibošnici. Vratili su se odmah, leteći iznad samih kuća, mitraljirali ivicu šume, a onda pobacali bombe na sjeverne padine Međednika.

Uz području artiljerije ubrzo je krenuo nerijateljski streljački stroj prema šumi. Mitraljeska vatra neprestano je tukla u dugim rafalima. Bilo je jasno da nema odstupanja. Ako se neprijatelj dokopa grebena Međednika naše će se jedinice naći u veoma teškoj situaciji. Iz bliskog ostojanja i iz dobrih zaklona otvorena je snažna vatra po neprijatelju koji nastupa. Bili su iznenađeni žestinom naše vatre. Pretrpivši ozbiljen gubitke, dali su se u panično bjekstvo.

" Neće im više pasti na pamet da krenu u Međednik" reče s pobjedničkim osmijehom, zamjenik komandanta bataljona Perica Ostojić.

Peričinog mišljenja su bili i još neke straješine tim prije što neprijatelj nikada do tada nije zalazio tako duboko u šumu, do samog grebena. Brzo se pokazalo da su ovakve procjene bile pogrešne. Poslije kraćeg vremena neprijatelj se sudio i mnogo opreznije krenuo ponovo u napad. Ubrzo je njegova artiljerija počela nemilice da tuče po šumi, mitraljeski rafali sasjecali su granje, bombe praštale. Vodila se borba za svaki zaklon. Naši borci morali su voditi računa o svakom ispaljenom metku; rezerve su sve bile iscrpljene. Starješine su bile u streljačkom stroju bodreći borce da izdrže do noći. Pozadi naših položaja bili su ranjenici i bolesnici, sklonjeni po uvalama i potocima. Slušali su odjeke neravnopravne borbe svojih drugova. Po šumi su se nalazili odbjegli ljudi žene i djeca, šćućureni su jedno uz drugo, slomljeni strahom šta će se dogoditi. Pucnjava je rastjerala i svu divljač po šumi.

Neprijatelj je ponavljao juriše. Mi smo ih djelimično odbijali, nanosili mu gubitke. I naši gubici su bili znatni. Pred noć SS vojnici su pokupili svoje ranjene i poginule i povukli se u svoje baze. Bio je to za nas najteži i najkritičniji dan od kako se vodi borba u ovom kraju. Vjera u pobjedu držala je naše borce i davala im novu snagu. Strah je ponekad unosio kolebljivost i među naše borce, dovodio do izvjesne pasivnosti. Međutim, upravo borbene akcije sjedne i uporan politički rad, s druge strane, doprinosili su da su te krize bile kratkotrajne i prolazne.

Toga dana imali smo 6 poginulih i 5 ranjenih boraca, a jedan puškomitraljezac nam je zarobljen.

PROBOJ SA RANJENICIMA U SEMBERIJU

Za vrijeme NOR-a velike i teške obaveze imale su operativne jedinice prema ranjenicima i bolesnicima. Nismo raspolagali sa toliko velikom i osiguranom slobodnom teritorijom da se neprijatelj nije mogao u nju probiti i ugroziti naše bolnice. Naročito su velike poteškoće nastajale prilikom transporta bolnica u nepristupačna mjesta, šume, skloništa i NOB naklonjena sela. Obično su u selima ranjenici i bolesnici smiještani po kućama simpatizera NOP, kod rođaka ili prijatelja.

Okupatori i njegove sluge uporno su tragali upravo za ranjenicima i bolesnicima u nadi da će, ukoliko ih otkriju i poubijaju oslabiti borbeni moral partizana. U tom cilju neprijatelj je često "pročešljavao" teren u potrazi za skrivenim bolnicama, zemunicama i bazama gdje su smješteni ranjenici i bolesnici. Pošto u tome nije postizao željene rezultate, osnovane su i posebne vojne jedinice, specijalno obučene za ove ili slične zadatke. U sastavu tih jedinica, pored okupatorskih vojnika, nalazilo se i ljudstvo iz ustaških i četničkih formacija. Radi postizanja većeg uspjeha neprijateljski vojnici su često oblačeni slično kao i partizanske jedinice. Poznavali su govor i običaje civilnog stanovništva. U svom sastavu su imali i pse tragače, dresirane za pronalaženje skrivenih ranjenika i bolesnika.

Procijenjeno je da ćemo, sa terena na kome se nalazimo, morati sa ranjenicima da se probijamo kroz teritoriju koju drži neprijatelj. Održali smo savjetovanje sa komandnim osobljem, kome su prisustvovali Panto Marković i Pero Janković, politički rukovodioci ovog područja. Konstatovano je, da je situacija veoma teška, prvenstveno zbog obaveza da se zaista preostali ranjenici i bolesnici, spasu. Bilo je razmatrano i kakve su mogućnosti uspješnog prevazilaženja krize.

Iz svega što se dešavalo uočena je namjera neprijatelja da nas ne ostavi na miru ni u šumi na Međedniku, nego da nas uništi ili protjera. Municija je potrošena nema ni rezerve. Ne postoji ni mogućnosti da se do municije dođe. Znači da se na Majeveci, više i pored upornog nastojanja ne možemo zadržati. Nema dovoljno manevarskog prostora. U vrlo teškoj oskudici smo i u pogledu ishrane. Prekinute su veze i sa našim prvim i trećim bataljonom. Ne zna se šta je s njima. Nemamo veze ni sa Štabom 38 divizije. Za slučaj pokušaja proboja sa bolnicom prema Birču, u sastav glavnine naših snaga, mala je vjerovatnoća da ćemo uspjeti. To bi bio dalek i naporan put. Imamo u vidu naređenja štaba 38. divizije da se Odred mora zadržati na Majeveci i u Semberiji radi obezbjeđenja bolnice i da se nade pri ruci političkim radnicima i organima narodne vlasti.

Odlučeno je da se sa bataljonom i pokretnim ranjenicima i bolesnicima probijamo prema Semberiji. Trebalo je da se uhvati veza sa bataljonima koji se vjerovatno tamo nalaze. Pretpostavljali smo takođe da se neprijatelj povukao iz Semberije i usmjerio svoju ofanzivu prema Majevici, a zatim da će se dati u potjeru za našim snagama prema Birču i Romaniji. U slučaju da se u Semberiji ne budemo mogli održati preći ćemo preko Save u Bosuske šume i povezati se sa Sremskim partizanima.

Odmah poslije savjetovanja pristupilo se pripremama. Prišlo se prvo izboru ranjenika i bolesnika koji su poketerni i koji mogu uz pomoć izdržati napore puta. Većina ih je izražavala želju da ide s bataljonom i ako realno nijesu bili sposobni za pokret; naročito su bili uporni Sremci. Dojčin Lukić je razgovarao sa grupom ranjenika, predočavajući im teškoće na maršu:

"Nećete vi moći izdržati napore koji nas očekuju. Vidite da ste iscrpljeni, bojim se da će te ostati nasred puta. Po Majevici ima dosta pećina i jaruga gdje se možete kriti. Za hranu imate suve šljive, brašno, pasulj, krompir i dr., a i ostavljamo vam za obezbjeđenje, one koji dobro poznaju teren." Neprijatelj još nije otkrio bolnicu koja je smještena u barake u Jelcima. Nadamo se da je neće ni pronaći. Mjesto je sklonjeno i nepristupačno. Prestaće da vas traže pogotovu kad uoče naš pokret prema Semberiji.

"Druže komesaru sve je to dobro i lijepo što vi kažete, ali mi bi smo, ipak, voljeli da idemo s vama, jer bi smo bili bliže našem Sremu" -reče jedan Sremac, sa glavom i desnom rukom u zavojima. Moralo se mnogima popustiti.

Za komandira obezbjeđenja bolnice određen je Miloš Antić, jedan od najboljih komandira četa. Kao borac je skroman, disciplinovan, odgovoran i dobar poznavalac terena. Strijelac nepogrešiv na čemu su mu mnogi zavidili. Noću je po mjesečini i snijegu, jednim metkom iz puškomitraljeza mogao da ubije zeca.

Dok smo se pripremali za pokret, stiže kurir Mlado Čardašević pa se raspričao kako je SS vojnik uhvatio desetara Cviko Mašanovića. Cviko, zvani Pila, sišao u potok da pije vode, a bez puške. Taman se dlanovima odupro o zemlju i počeo da pije kad ga neko, iza leđa, uhvati za opasač.

- Mani se, komandiru, zavitlancije - reče Cviko, ali kad ču glas na njemačkom skoči kao oparen, ugleda vojnika u zelenoj uniformi, pa što gaje grlo nosilo poviče:

- Naprijed, drugovi. Nijemac ga pusti, ali mu rafalom iz automata prebi desnu nogu, u tom momentu naši borci pripucaše i neprijateljski vojnik pobježe. Kasnije je Cviko poginuo na Međedniku.

Sa našim obezbjeđenjem od 30 boraca, na Međedniku ostaje još oko 60 teže pokretnih ranjenika, sa ljekarom Grgom Lučićem-Lavčevićem i bolničkim osobljem; 187 kreće sa odredom put Semberije, ostaje i nekoliko političkih radnika sa sekretarima okružnog i sreskog komiteta KPJ.

Borci i pokretni ranjenici, svjesni težine situacije, priželjkivali su da se što prije udaljimo od Međednika. Svi su vijest o prestojećem pokretu primili sa odobravanjem. Upućena je desetina boraca u Jablanicu. Ona treba da izvidi situaciju u selu i prikupi nešto hrane za bataljon i bolnicu. Druga patrola upućena je u Kozjak da osmatra cestu preko koje kolona treba da pređe.

Razgovaramo o putu kojim se najbrže i najsigurnije može stići do Mamutove vode. U tom trenutku iz šume se pojavi Milak Tešić sa puškom na ramenu. Bez uvoda upita:

"Da li je tačno drugovi da se povlačite prema ravni? Ako jeste da se vidimo i pozdravimo. Nijesam najbolje sa zdravljem, inače bi došao i ranije do vas."

Milaka Tešića Mikelju nijesam vidio od početka ofanzive na Majevici. Znao sam da je bolestan i da se krije kod svoje kuće. Nijesam imao vremena da ga posjetim. SS vojska i četnici su prije 9 dana uhvatili njegovog najmlađeg sina Dragišu. Imao je svega 16 godina. Objesili su ga u Loparama. Pokušali smo Mikelju da utješimo. Hrabro je podnio svoj teški bol.

"Šta se može, rat je i čovjek mora biti spreman da podnese i najteže žrtve," rezonuje odvažni Mikelja. Zatim nastavlja: "Znate li šta su one "srpske ustaše", četnici poručili narodu?

Tu Mikelja malozastade i odahnu, pa objašnjava kako je naredbu izdao vojvoda Kerović.

"Zemlja se mora obraditi, naročito ona četničkih porodica, mostovi i putevi se moraju odmah popraviti.

Đurđevdan će se proslaviti kod crkve u Priboju, 6. maja doći će sveštenik iz Tuzle, pa da se pomolimo Bogu da čuva srpski narod.

Svaki seoski starješina ima da dođe 6. maja do 10 sati. Ako ne dođe biće mu suđeno."

Lukavi vojvoda nije najavio da će na Đurđevdanskome slavlju u društvu četničkih glavešina biti i njemački oficiri. Na četničkim plakatama, izlijepljenim u selima po drveću, moglo se

pročitati: "posljednji ostaci partizanske bande likvidirani."

Četnički vojvoda Kerović bio je vješt i u skrivanju i bježanju pred partizanima. Lukav i oprezan, u više majvećikih sela, naročito među ženama, imao je svoje jatake i saradnike. Oni su ga blagovremeno obavještavali o svakom pokretu partizana. Kada ga partizani potjeraju, niko ga ne može stići.

"Obavješten sam, nastavi Mikelja³⁶, da je prije nekoliko dana dolazio u Kozjak, ona srpska ulizica Pero Kerović³⁷. Skupio je četničke odbornike i neke viđenije ljude i govorio im kako se ne treba boriti protiv Nijemaca, već da im treba pomagati da se partizani što prije unište. Rekao im je doslovno: "Vidite da radi partizana strada srpski narod. Treba obrati ljetinu, popraviti mostove, jer će nam uskoro doći saveznici sa kraljem, pa ćemo uspostaviti srpsku vlast."

"Gori je lopov, nego njegov brat Vojvoda. Korisnije bi bilo ubiti njega, nego bilo koga od četničkih glavešina", zaključio Mikelja.

Pozdravili smo se i Milak Tešić Mikelja krenu. Dojčin ga upozori: "Budi oprezan, Milače da te ne iznenade četnici."

"Stari sam ja lisac ne bojte se vi za mene. Ja se brinem kako će te se vi probiti sa tolikim ranjenicima. Neka vam je srećan put", reče i izgubi se iza bukava.

Prvi suton spuštao se nad selom kada je kolona od 130 naoružanih boraca sa vrlo malim količinama municije i oko 187 ranjenika, većinom iz vojvođanskih brigada krenula na marš put, Semberije.

U selu se priključila i desetina koja je bila poslata u Jablanicu po hranu. Vrlo malo hrane je prikupljeno. Samo nešto suvih šljiva i kukuruza u klipovima. Pokret je produžen po utvrđenom planu. Iza nas je ostalo tužno selo sa zadahom gareži koji mjesecima neće ičeznuti, niti će proljetne kiše oprati krv.

Prolazeći kroz Jablanicu i Kozjak, lijevo od kolone primjećene su vatre po brdu više Vakufa i na Kosi između Mačkovca i Pirkovaca kao i kod crkve u Mačkovcu. Na cesti se vidjela svjetlost farova i čula huka motora. Znači da se neprijatelj nije povukao, već da vjerovatno ima nemjeru da sutra produži sa napadom na Međednik.

Postavilo se pitanje kako i ovog puta preći preko ceste sa tolikom kolonom, izbora, međutim nema. Nazad se nema kud. Prethodnica kolone stigla je u šumarak na 30 m od ceste i tu uhvatila vezu sa ranije poslatom patrolom. Lijevo od nas na oko 150 m kod kuće kovača Luke Lukića, vidi se vatra i čuje razgovor na njemačkom jeziku. Niže na mostu, neko se prodera "halt", a zatim topot cokula po cesti, vjerovatno patrola obilazi stražara. Naša patrola nas je obavjesila da su

36. Milak Tešić Mikalja stupio je u NOV 1941. godine. Jedan je od organizatora ustanka na Majevici. Bio je krupan i lijep i ugledan čovjek. Prošao je sve borbe koje je vodio Majevički odred i 15. Majevička brigada. Početkom 1944. godine kao starijeg bolesnog i iznemoglog ostavili su ga na Majevici da se oporavlja. Uхватili su ga četnici u avgustu 1944. godine u Jablanici. Tu mu je sudio četnički sud. Osuđen je na smrt i strijeljan. Proglašenje za narodnog heroja 1945. godine.

37. Četnička perjanica Pero Kerović, o kome je Milak sve najgore pričao, nije imao nikakve titule, ali je bio glavni inspirator i organizator traganja za aktivistima i pristalicama NOP-a i njihove likvidacije. On je, praktično, bio četnička ličnost broj jedan na Majevici i pokretač svih akcija protiv NOP-a. Radio je uvijek iz pozadine i sam se nije mnogo isticao. Gotovo u svakom selu imao je mrežu svojih obavještajaca. Preko njih je prikupljao razne podatke o svim aktivistima i aktivnostima NOP-a, pa ih davao svome bratu, vojvodi Radivoju "na postupak". U velikoj mjeri te podatke je pružao i njemačkoj komandi u Loparama, koja ih je koristila za hapšenja, mučenja i ubijanja. Bio je nepovjerljiv, teško gaje bilo namoliti da čovjeku nešto pomogne.

Poznavao sam Peru još prije rata. Niko nije mogao ni pomisliti da će on postati glavni ideolog četnika i sluga okupatora, te inicijator mnogih nedjela i stradanja naroda. On i njegov brat Radivoje, četnički vojvoda, zloupotrebljavali su ugled njihovog strica Mitra Kerovića, kome je suđeno 1914. godine zbog toga što su atentatori na Franju Ferdinanda u Sarajevu prenoćili kod njegove kuće u Tobutu. On im je vozio municiju i oružje do Tuzle. Zato je osuđen na smrt i strijeljan. Poslije Prvog Svjetskog rata njihova porodica dobila je veliko priznanje i uživala ugled u narodu. A sad su to njegovi sinovi pogazili. Lukav je Pero bio kao lisac, znao je svakome da se približi, a naročito mlađima i svojom demagogijom ih vrbuje za četnički pokret. Govorio je kako kod partizana i komunista, "bali je i Šokci", seksualno opšte sa svojim sestrama, majkama i kćerkama, nevjeruju u Boga, crkvu i slavu, a da su kod četnika sve čisti Srbi.

Počesto bi Pero odlazio u Srbiju i otuda donosio instrukcije za rad četnika. Ponekad se sa svojim bratom Radivojem i svađao oko vlasti, govoreći kako su u Srbiji rekli daje on glavni.

cestom prema Loparama prošla 3 kamiona i 2 borna kola, a od Lopara prema Čeliću patrola od 5 vojnika. Nedaleko od nas, u mladoj grabovoj šumi, nalazilo se 5 jahaćih konja, povezanih za drveće. Čuje se kako jedu kukuruz. To je značilo da svakog časa neko može doći da ih obiđe i bićemo otkriveni. Naredio sam da se kolona prikupi na uskom putu koji iz šume izlazi na glavnu cestu, kako bi se preko nje što prije prebacila. Tako prikupljanje boraca bilo je dosta rizično. Ako bi nas neprijatelj otkrio, unakrsnom mitraljeskom vatrom bi nam nanio velike gubitke. Nije bilo vremena da se o svemu vodi računa i dugo razmišlja. Za obezbjeđenje prelaza preko ceste odredili smo dva voda naoružana sa 4 puškomitraljeza. Jedan vod će zaposjesti položaj lijevo od mačkovačkog mosta, drugi prema Loparama. naredili su svim borcima i ranjenicima da što brže, trčećim korakom, pređu cestu. Ukoliko zapuca, nema vraćanja, samo naprijed!

Zaštitnica je isturena na ivici šume, a prethodnica upućena preko ceste, pa za njom kolona. Nastala je trka i gužva. Čuo se samo topot koraka. Odmah od ceste prema Gnjici spuštao se uski, usječeni i strmi pokaldrmisani put. Hodajući po njemu borci su posrtali, padali, prevrtali se jedan preko drugog, brzo i ćutke se dizali, grabeći dalje da što prije pregaze nadošlu rijeku. Ne znam za koje smo se vrijeme prebacili preko ceste, ali sjećam se da smo to uradili vrlo brzo. Odmah po prelasku Gnjice kolona počne da se izdužuje. Stajao sam pored obale Gnjice dok je začelje obezbjeđenja prelazilo rijeku. U tom trenutku cestom od Lopara prema Mačkovcu prošla su dva tenka sa oborenim svjetlima, udaljeni od nas oko 60 m.

Dok su tenkovi prolazili cestom borcima sam naredio da legnu na zemlju kako nas posade ne bi primjetile. Neki su legli u vodu, a drugi u blato. Zatim se kolona kretala blatnjavim putem između Pirkovaca i Vukosavaca, odmičući u pravcu Karića vinograda. Blato do koljena, a noć toliko mračna da se ne vidi ni prst pred okom. Dosta boraca obučeno je u slabe seoske opanke koji im ostaju u gustom blatu. Neki su potpuno bos: Posrću i padaju u blato, sa zadovoljstvom se nešto tiho i opsuje. Svakog časa mogu nas napasti četnici koji lutaju i kontrolišu sela. Kad je kolona bila u visini Novakovića kuća, od pravca Mačkovačkog mosta, čula su se dva kratka mitraljeska rafala, nekoliko pucnjeva iz pušaka, brujanje tenkova, koji su se kretali glavnom cestom.

"Neka pucaju koliko god hoće, glavno je da smo cestu prešli bez gubitaka. Ima sreće i u nesreći. Dobro smo prošli kad smo se najmanje nadali", komentariše Lazar Nešković.

"Polako, Lazo daleko je Semberija, još ne znamo šta nas tamo očekuje", odgovori mu Perica Ostojić.

"Tačno, ali ja mislim da smo mi umakli iz zvjerinje čeljusti."

Posmatram ranjenike i bolesnike. Iscrpljeni su, umorni i gladni, neki od njih su i bos. Idu "na štakama", napravljenim od bukovih grana sa rakijama ispod pazuha. Uvijaju se pod težinom tijela. Jednom ranjeniku se slomi štaka i ostade u blatu, a on priđe ogradi izvadi obični kolac i sa njim nastavi pokret. Spotiču se i padaju, dižu se i nastavljaju put, bez gundanja.

ČOVJEK NAJ JAČI KAD JE NAJTEŽE

Borci bez riječi podnose te nadčovječanske napore, prosto se čovjek pita odakle im tolika snaga i energija da sve to izdrže. Izgleda da čovjek, kad mu zaprijeti opasnost, dobija divovsku snagu da bi se spasio i pobijedio. To pogotovo važi za mlade ljude željne života i slobode. Svjesno su krenuli u pravednu borbu svoga naroda. A možda je najočitije na primjeru teških ranjenika koji, u ovim našim uslovima, izdrže što je skoro nemoguće ni zamisliti.

Koliko samo dug put pređe i koliko mjesta promjeni jedan ranjenik dok se ne izliječi i vrati se u jedinicu govori i slučaj borca Rade Simeunovića iz Posavine. On je bio borac 2. čete 3. bataljona Prve Majevičke brigade. U borbama sa četnicima na Sijedom kršu, nedaleko od Gračanice 27. septembra 1943. godine teško je ranjen ispod desnog oka. Gornja čeljust mu je bila raznešena, tačnije zdrobljena, pasu kasnije ispadale kosti, a koža visila. prihvatio gaje borac Pero Sapardić koji je i sam bio ranjen, izveo ga iz borbe i doveo do referenta saniteta bataljona Ljilje Dursum. Previla ga je. Stavili smo ga na konja. Pozlilo mu je i počeo je da povraća. Onda su ga stavili u zaprežna kola i dovukli u Gračanicu. Tamo mu je ukazana ljekarska pomoć. Sjutradan je prebačen u Srebreničku bolnicu. Tih dana vođena je borba za oslobođenje Tuzle i stizali su novi ranjenici. Poslije toga Rade je prebačen u Gornje Crnjelovo, gdje su pretežno bili ranjenici i bolesnici 16. Vojvođanske divizije. Kad je zaprijetila opasnost da će četnici napasti bolnicu, pošto u blizini nije bilo dovoljno partizanskih snaga, prebacili su ih preko Save u Srem. Kada je prošla opasnost ponovo su ih vratili u Crnjelovo.

Prije početka neprijateljske ofanzive, decembra 1943. godine, Rada Simeunovića su

prebacili u Jablaničku bolnicu³⁷ i smjestili u Božice. Kad je počela ofanziva prenijet je u barake u Jelcima. Iz Jablaničke bolnice u januaru 1944. godine otišao je u Bijeljino, na oporavak, iz Bijeljine je morao u Ražljevo gdje se zadržao oko 20 dana. Ponovo kreće preko Srebrenika u Gradačac. Početkom nove neprijateljske ofanzive marta 1944. godine Rada, sa još nekim ranjenicima i bolesnicima, prebacuju preko rijeke Bosne na Vučijak. Kasnije, preko neke partizanske veze, Rada Simeunovića ilegalno prebacuju u bolnicu u Brčkom i liječe ga zajedno sa neprijateljskim vojnicima; Oni su ranjeni u borbama s partizanima. Tu mu je, kako sam kaže, bilo najteže. Bio je nemoćan bilo šta da preduzme. Morao je da čuti i zlo gleda svojim očima, da glumi da je kao "četnik", ranjen u borbama sa partizanima. Bilo je upravo obratno. Pored svih tih peripetija Rade je preživio rat.

Počelo je da se razvedrava, pojavile su se i zvijezde. Sjeverac pirka, borci podrhtavaju u mokrom odijelu i obući. Čuje se protest iz kolone:

"Smrznuše mi se noge, nikako da mi voda izađe iz cipela."

"Promjenimo se", veli mu borac koji ide pozadi njega, daću ti svoje gdje voda brže izađe nego što uđe.

"Hoću, i to na prvom odmoru, od ovog gore ne može biti."

Čelo kolone približava se Karića vinogradu, uzvišenom brijegu na granici između sela; Tobuta, Vukosavaca, Milinog sela i Pirkovaca. Na toj raskrsnici puteva očekivali smo četničku zasjedu, s obzirom na važnost tih položaja. Skrenuta je pažnja prethodnici da se opreznije kreće. Srećom, nikoga nije bilo, tako da smo neometano nastavili marš prema Mamutovoj vodi.

Bezbroj puta sam prolazio veselo ovim putem kao dječak. Sada zbog ranjenika sa strahom prolazim neprijatelj može da nas napadne. Kao da smo mi u tuđoj zemlji, koju smo porobili.

U koloni predamnom ide bos borac, sa zabačenom puškom preko leđa. odjednom počeo da skakuće na jednoj nozi.

"Ubode me nešto iz ovog blata".

Izađe iz kolone i sjede na među kraj živice, pa počeo prstima da čeprka po blatnjavom tabanu. Brzo savi nogu prema ustima i zubima izvuče trn iz tabana. Čilo otrča na svoje mjesto u koloni.

OD UDRIGOVA DO ČAĐAVICE

Zora je ali mi joj se ne radujemo. Bez odmora krećemo trapavim i umornim koracima. Napori su na granici ljudske izdržljivosti. Prolazimo kraj kuće Jovana Pajkanovića, koga su ustaše 11. septembra 1941. godine bacile živog u zapaljenu kuću. Nije im ništa smetalo to što je čovjek bio poguren od rada i star preko 70 godina. Blizu smo Mamutove vode. Ovdje moramo predaniti. Poslali smo patrolu da izvidi ima li na brdu neprijatelja. Kad smo stigli na Udrigovo već se razdanjivalo. Brzo smo se sklonili u bukov šumarak, u neposrednoj blizini puta, poviše sela Puškovca. Tu smo se razmjestili za odmor. Udrigovo je kota visoka 562 m. Na njemu se nalazi poneki debeli kresani cer i rijetke breze. Kad je vedar dan, Semberija se vidi kao na dlanu. Lijevo se vidi Posavina, a desno Mačva. Za lijepa dana vidi se čak i Fruška Gora. Lijevo vodi Kosa prema Žutavki iznad Koraja, a desno se spušta u dolinu rijeke Janje i dalje preko Jablan grada prema Istoku. Prema Sjeveru teren naglo pada do ceste, koja od Bijeljine preko Koraja i Čelića ide za Tuzlu. Teren zatim sjeverno prelazi u blage i talasaste brežuljke koji se završavaju ravnicom na desnoj obali Save.

Cesta je od nas udaljena oko 2 km i oko nje, u selu Tutnjevcu vide se šatori i kamioni kao i topovi na položajima cijevima okrenutim prema Udrigovu. Vojnici, u većim grupama patroliraju prema Zabrdju i Koraju, što znači da neprijatelj u roku od jednog sata može doći do nas. Za njihovu artiljeriju vrlo pogodna smo meta; zemljište je pošumljeno, ali je drveće sitno. Svakog časa mogu da nas otkriju četnici koji prolaze putem pored nas. Čuju se njihovi razgovori i pjesma

37. Lazar Zrnić, obavještajni oficir 3 Vojvođanske brigade u svom sjećanju o Jablaničkoj bolnici zapisao je:

"Istorijografija je zabilježila niz važnih događaja iz NOB-a širom Jugoslavije; Negdje je zabilježeno čak i o pojedinim manjim selima. Međutim, neshvatljivo je kako se desilo da se u ovom posleratnom periodu mimoiđu tako značajna mjesta kao što su Jablanica, Mačkovac i Lopare. U malobrojnoj arhivskoj građi, pa i memoarskim djelima učesnika, podaci su dosta siromašni. Međutim, iz *onoga* što postoji mogu se rekonstruisati najslavniji, ali i najteži dani Jablanice od njenog postanka do danas. Ponašanje njenih ljudi i žrtve koje su dali u toku NOR-a svrstali su Jablanicu u tvrđave NOP-a i revolucije".

Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji knj. 3, str. 580.

Usljedi najveće katastrofe ovog naroda njima je do pjesme.

Zbog opasnosti, koja nam je prijetila, zabranjeno je kašljati i razgovarati, kao i svako kretanje van našeg reona. Čak ni intendantskim organima nije dozvoljeno da traže hranu, mada cijeli dan ništa nijesmo jeli. Mokri i umorni borci se tresu od hladnoće.

Negdje iza podne u našem logoru ugledah seljanku. Ide prema meni. Iznenadih se: otkud ona?! Ljutim se na stražu što je nijesu zadržali. Kad se približila prepoznah Gospu Trifković iz Puškovca. To je sestra moje majke. Pomislih da nas je neko otkrio pa došla da nam to kaže; Njihova kuća je partizanska. Ali odakle zna gdje smo? Pomislih da je njen sin Dimitrije, koji je bio s nama, potrčao kući da traži hljeba. Ona odmah otkri "karte":

"Došla sam da te, Radivoje, molim da mi Dimitrija pustiš kući".

"Kako da ti pustim sina da ga ubiju četnici i SS vojska! To nikako ne mogu" odgovorih joj.

"Poručili su četnici da mu ništa neće samo neka se vrati" reče Gospa, plačući.

"Ti nijesi svjesna da svom djetetu ne misliš dobro ako bi otišao od nas", reče joj Dojčin.

- "Pusti mi, Radivoje, moje dijete" okrenu se prema meni, pa nastavi:

"Mi smo svoji, familija treba da učinimo jedno drugom. Ako bi mi drugi pomogao ako ne bi ti?"

Zaključih da bi sa njom teško izašao na kraj, pa da ne bi uzbunila ljude rekoh joj da pričekaj do večeri, pa ćemo vidjeti.

Članovi štaba Odreda sastali su se sa štabom bataljona koji je te večeri trebao da krene u Semberiju. Preko Zabrđa ili Tutnjevca za Korenitu. Tako smo ranije predviđali, a sada je to neizvodljivo obzirom da je neprijatelj blokirao cestu. Vjerovali smo da je neprijatelj noćas otkrio naš prelaz preko ceste kod Lopara i javio svojim jedinicama da nam postave zasjedu na cesti Bijeljina-Koraj. Bilo je raznih prijedloga kuda da se krene. Načelnik Štaba odreda Budo Budisavljević veli:

"Ova situacija je vrlo teška i ne vidim izlaska iz nje. Možda bi najbolje bilo da ostanemo u Tisovici."

"Ma kakvoj Tisovici, nismo mogli da ostanemo na Međedniku, onako prostranoj planini, a ovdje pogotovu ne možemo. Tu su naselja, a neprijatelj svuda okolo. To bi bila čista propast, reče ljutito Dojčin.

"Kako, Budo, da nema izlaza. Mi već tri godine ratujemo stalno opkoljeni. Uspješno se probijamo i nanosimo neprijatelju gubitke. Ali šta bude nama neka bude i tebi - bori ćemo se.

"Nijesam se uplašio, već kao vojnik cijenim situaciju", pravda se Budo. Na kraju smo se svi složili da idemo preko Bogutova sela prema Trnovi. Pretpostavljali smo da tamo postoji neka naša jedinica.

Dan se otegao, mučan, neizvjestan, pun psihičkog naprezanja i zli slutnji. Ali mrak ipak pade bez ikakvog napada i uznemiravanja. Čim se zamračilo krenusmo. Prolazimo kraj onog šumarka u kome je prije 8 dana neprijatelj napao prvi bataljon. Spuštamo se stazom kuda je on odstupio u dolinu Janje. Okolo Janje brežuljci obrasli sitnom šumom i šikarom, a dolinom kraj same rijeke prolazi put. Prethodnica je stala iza jednog grma, da oslušne i osmotri. Čuo se neki topot koji je sa našim približavanjem bio sve jači. Osjećalo se da idu ljudi u cipelama. Protutnjao je vod SS zločinaca od škole u Tobutu i ode u pravcu Maleševaca i Zabrđa. Nijesmo ih smjeli napasti zbog bolnice.

Mrak je ali gazimo nabujalu Janju. Nekima konačno ostaje u blatu i obući. Kolona žuri, borci padaju, gundaju više za sebe, dižu se, kolona ide dalje. Stigli smo u Bogutovo selo, zaseok Mukat. To je bilo oko pola noći. Odlučili smo da tu pribavimo nešto hrane. Treba nahraniti ranjenike i borce koji posljednjih 24 časa nijesu ništa okusili. Pred zoru saznasmo da se u selu nalazi oko 150 četnika pod komandom Jeremije Lazića Zeke. Sahranjivali su jednog njihovog četnika. Ubili su ga Nijemci. Znali smo da će nas napasti čim budu obaviješteni o našem prisustvu. Odlučili smo da hitno posjednemo pogodne položaje za odbranu na Jablan gradu (t. 451). Krenuli smo jednom kosom izbjegavajući naselja, a ranjenicima, koji su svi bili bez oružja, naredili da se snabdiju motkama i u pokretu ih nose preko ramena kao puške. Pokušali smo obmanuti neprijatelja koji bi nas, eventualno posmatrao iz daljine.

Kolona se oteгла gotovo kilometar. Čim smo izbili na Jablan grad i posjeli položaj napali su nas četnici. Međutim, pucali su na nas iz daljine, pa smo s jednom četom izvršili protiv napad i protjerali ih. Zamjenik komadanta bataljona, koji je rukovodio ovim napadom, raportirao je:

"Druže komadante, protjerali smo četnike, ubili smo jednog, a bilo je dosta ranjenih, jer se vidjela krv. Zaplijenili smo 70 puščanih metaka, a mi potrošili 50. Nijesmo imali ni poginulih ni ranjenih. Da smo imali više automaskog oružja i municije nanijeli bismo im velike gubitke. Bježali su kao rulja, bez ikakvog reda.

Jablan -grad je uzvišenje jajastog oblika sav u zakrčljalom grmlju. Vidi se poneka ostarjela i iskrivljena kresana bukva. Sasušena stabla su skrhana i slomljena primjećuje se i poneki grab. Nalazi se na tromedi Ugljevika, Bogutova sela i Mezgrađe, dominira okolinom i pogodan je za odbranu sa svih strana.

Postavili smo kružnu odbranu, a ranjenike skupili u sredinu, koristeći kao zaklon neke već iskopane rovove, drveće i kamenje.

29. april. Cijenili smo da nas četnici neće napasti. Dok se oni prikupe treba im vremena. U blizini se nalaze Muslimanska sela Glinje, Atmačići i Janjari, nijesu neprijateljski raspoloženi prema NOP-u. Oni istina imaju seosku stražu koja im služi za odbranu od upada četnika. Najviše smo se plašili neprijateljskog uporišta koje je bilo na obezbjeđenju rudnika u Ugljeviku, od naših položaja udaljeno je oko 3,5 km. Na Hajdukovom brdu u Tobutu, nalazi se vojvoda Kerović sa četnicima, ali je i ono dosta udaljeno.

30 april. Sutra je 1 maj, međunarodni praznik rada. Koliko smo se nekada veselili tom proljetnom prazniku svih radnih ljudi. Sada u ovoj situaciji nikome ne pada na pamet da se organizuje neka svečanost kao i ranijih godina. Nema mjesta veselju. Borimo se kako da spasimo ovoliki broj ranjenika. To nam je najveća briga i preokupacija.

Poslije podne neki ranjenici leže, a drugi sjede zamišljeni, borci su u većini na položaju. Ranjenici su krajnje iscrpljeni i gladni. Čupkaju mlado lišće i jedu. teško da ima gore kazne, veće tuge i zla.

Obrađovali smo se i iznenadili kad nam je došao Svetozar Petričević kritičar. Prije tri dana bio je zarobljen od četnika i uspio je da pobjegne.

"Odakle ti ovdje, a mi te ispisali iz spiska živih!" reče mu Kordun.

"Zahvaljujući četničkoj svađi oko mog odijela uspjeh da im umaknem" odgovori kritičar. Skinuli sa mene sve izuzev gaća i povelu me na strijeljanje. Posvađao se oko mojih cipela i jedan na drugog potegao pušku. Kad sam to vidio potrčao kao zec niz strminu. Padah, pa se otkotrljah do nekog šiblja. Oni za mnom paljbu. Srećom ne pogodiše.

U Donjoj Trnovi i oko nje vide se šatori i kolone vojske, što znači da u tom pravcu ne možemo. Vjerovatno je i ovoga puta neprijatelj otkrio naše namjere. Zna za naš boravak na tom terenu i priprema snage da nas napadne i uništi. Međutim sa velikom kolonom i tolikim brojem ranjenika teško je stalno izmicati od napada neprijatelja i brzo se prebacivati sa jednog na drugi teren. Zato smo se dogovorili da se podijelimo u dvije grupe i da naredimo pokret čim padne mrak. prvu grupu čine prva četa i 70 ranjenika; Sa njom je pošao politički komesar bataljona Abdulah Sarajlić i zamjenik komandanta bataljona Perica Ostojić. Ona se upućuje prema Zagonima. Preostali dio bataljona i ranjenika uputio se prema Gornjoj Čađavici i Gornjem Dragaljevcu. Pretpostavljali smo da ćemo tamo možda uhvatiti vezu sa prvim i trećim bataljonom. Ako se ne budemo mogli održati u Semberiji, prebacićemo se preko Save.

Krenuli smo Kosom i prošli jedan kilometar istočno od neprijateljskog uporišta u Ugljeviku. Stigli smo do rijeke Modran kod Ravnog polja. U mračnoj noći sipala je hladna kiša. Rijeka Janja bila je nadošla i nije se mogla pregaziti. Morali smo tražiti most. Međutim četnici su, na mostu postavili zasjedu koja je odmah otvorila vatru na našu prethodnicu. Pošto nijesmo imali nikakvih podataka o četničkim snagama na drugoj obali nijesmo primili borbu da se ne bi otkrili. Pošli smo nizvodno da tražimo gaz. Išli smo desnom obalom rijeke oko 2 km. Došli smo do mjesta gdje se voda može pregaziti. Rijeka je na tom mjestu izgledala plitka, ali je vrlo brza. Bojim seda krenemo sa cijelom kolonom. Koga poslati da ispita korito rijeke i pronađe najpogodniji prelaz? Odlučio sam da to učinim sam. Kad sam otprilike bio na sredini rijeke duboke do pojasa iznenada sam upao u vir i matica mi izbi noge. Voda me obori i počeo da me nosi. Pošto nijesam znao da plivam, od straha sam mlatao rukama i nogama, a raskopčani kožni kaput pomagao mi je da me voda izbaci na suprotnu obalu, za oko 50 m niže. Odvojen od jedinice bojao sam se da će me četnici napasti. Kolona boraca i ranjenika, koja je krenula držala se za ruke dok su gazili; da ih voda ne obori. Ipak voda je istrigla kurira Jovana Davidovića i nekoliko puta ga obarala, ali je on uspio da ispliva čvrsto držeći pušku u desnoj ruci. Pošto je cijela kolona prešla, nastavili smo marš, prešli cestu i prugu na mjestu Suvat i produžili kroz šumu Jasik.

Prvi maj. Svitanje, dolazimo u Gornju Čađavicu. Razmjestili smo se po kućama, da bismo se malo odmorili, osušili, okrepili, i nešto više saznali o situaciji. S jednom grupom smjestio sam se u kuću Drage Popovića. On je bio poznat kao četnički pristalica. Domaćin je bio ljubazan prema nama, odmah je naredio ženi da nešto spremi za jelo; iznijela je rakije, a on sjeo s nama. Neki borci, od velikog umora, pospali i počeli da hrču. Pitali smo Dragu da li ima u blizini četnika i "vojske"? On odgovara hladnokrvno: Ima u selu četnika, a SS vojska samo patrolira.

Nijesmo smjeli duže da se zadržavamo, krenuli smo u Gornji Drapaljevac. Razmjestili se po kućama Pantića, odmaramo se i sušimo mokru oduću i odjeću. Štabovi odreda i bataljona smjestili su se u kući Milana Pantića, na Kosi lijevo od potoka. Pronašli smo dva uplašena partizanska odbornika, koji su organizovali kuvanje hrane za ranjenike i borce. Doznali smo da u selu nema četnika, ali da svakodnevno patroliraju zajedno sa SS jedinicama³⁸. Mještani su nas obavjestili da je prije nekoliko dana ovuda prošla Kurjakova brigada i otišla u pravcu Trnove.

38. Kasnije smo dobili i dokumenat o saradnji četnika i SS jedinica. To je "uputstvo za komandire terenskih četa i vođe puta, petorki, za rad i postupak na terenu." Potpisano je 23. maja 1944. godine, a izdao ga je komadant Semberske četničke brigade, Jeremija Lazić-Zeko. U uputstvu stoji:

" a) Nastojati da se po mogućstvu što manje sastaje sa vojskom (misli se na SS vojsku; prim. RK.) Sa vojskom nikada ne zametati govor o našim snagama jer jedni govore jedno, a drugi drugo i odmah se zna da je laž.

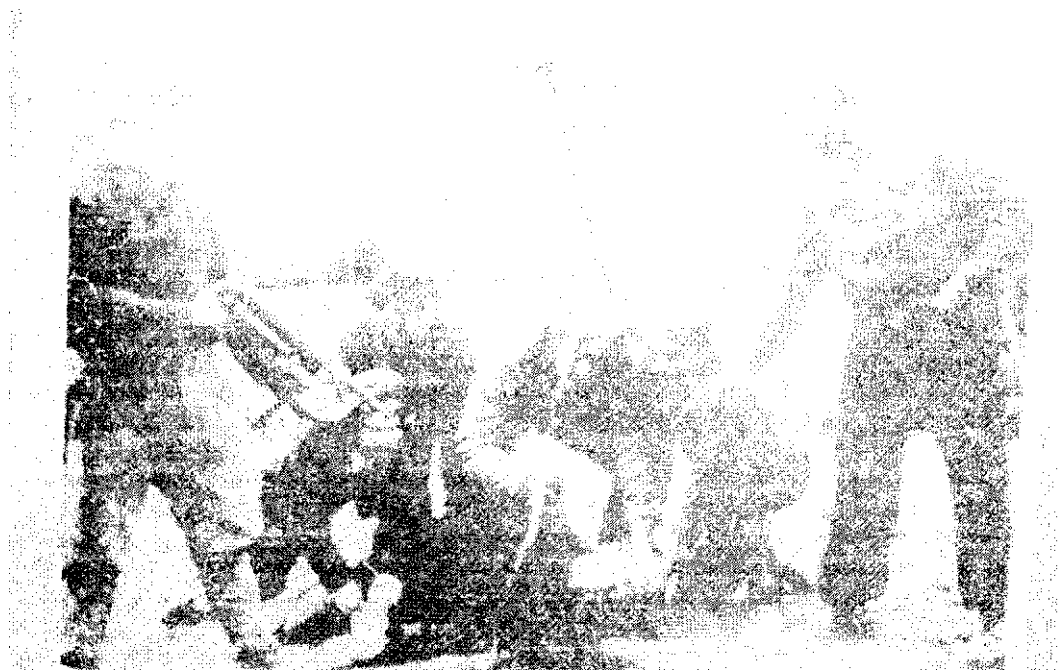
b) Vojsku nikada ne obavještavati o kretanjima kako svoje tako i ostalih jedinica,

v) Gledati da se od vojske izvuče što više municije, pa bilo za novac ili hranu, svejedno sa mo da municija dospije u naše ruke. Koristiti naročito prilike kad vojska ide zajedno u akciju, jer se onda najlakše dođe do municije.

g) Vojsku izvještavati svaki dan šta ima novo na terenu, a i Štabove brigada. Štab brigade izvijestiti o pravom stanju, a posebno onako kako ste vojsku izvijestili, da bi se znali ravnati. Izvještaji koji se šalju vojsci da budu što kraći. Jednostavno pisati: Partizana ima tu i tu, ali naš teren je čist, ili na našem terenu nema partizana. A ako ima naznačiti tačno gdje se nalaze, njihovu snagu, odnosno brojno stanje naoružanih i nenaoružanih. U slučaju nailaska partizanskih grupa, sa vojskom krenuti u napad jer treba uvijek imati na umu da moramo jednom zauvijek raščistiti sa tim banditima, a još je bolje upotrebiti vojsku, jer bi mi to morali sami raditi. Ovo je ujedno i radi zaštite našeg naroda, jer bi vojska bez četnika ubijala opet naše ljude.

d) U slučaju da terenske čete moraju s vojskom zajedno u borbu protiv komunista, postupiti na sledeći način: nastojati da četnici budu samo vodiči kao poznavaoци terena, položaja. U tom slučaju bi četnici bili razbacani po raznim jedinicama i to bi nam dobro dosilo iz sledećih razloga: Svaki četnik u tom slučaju mogao bi se izvući iz borbe, a neka ginu naši neprijatelji, a još vojska uništava svo oružje koje zaplijeni od partizana, a četnik bi mogao da skloni po koju pušku. Što je najpotrebnije vojska za vrijeme borbe i poslije borbe pred četnikom ne bi smjela ubijati Srbe.

dž) Ako vojska, pri kretanju kroz naše selo, bude pljačkala, odmah obavjestiti neposrednog komandanta te jedinice, a ujedno i Štab, kako bi se na vrijeme preduzelo sve što je potrebno."

ČETNICI KOLJU ZAROBLJENOG PARTIZANA